

สิบสองพันนา : รัฐจารีต

Sipsongpanna : A Traditional State

นัชชา เลหาศิรินาถ
Natcha Laohasirinadh

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series “Thailand's Neighbors in Southeast Asia”

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สิบสองปันนา : รัฐจารีต

Sipsongpanna : A Traditional State

ณัชชา เลหาสิรินาด

Natcha Laohasirinadh

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี

Editors : Charvit Kaset Siri - Kanchanee La-ongsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

สิบสองพันนา : รัฐจารีต
Sipsongpanna : A Traditional State

ซึ่งนี้คัดแปลงมาจาก

การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง : สิบสองพันนา พ.ศ.2369-2437

The Decline of a Traditional State in the Middle Mekhong Basin : Sipsongpanna, 1826-1894

ผู้แต่ง

ณัชชา เลหาศิรินาถ
Natcha Laohasirinadh

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-ongsri

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand's Neighbors in Southeast Asia”

พิมพ์ครั้งแรก : พฤศจิกายน 2541

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ISBN 974-86305-0-1

ราคา 240 บาท

แบบปกและรูปเล่ม

อำนวยการพิมพ์ เพชรเลิศอนันต์

จำหน่าย เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

THE THAILAND RESEARCH FUND

ชั้น 19 อาคารมหานครบิซซั่ม 539/2 ถนนศรีอยุธยา แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

19th Floor, Gypsum Metropolitan Tower, 539/2 Sri-Ayudhya Road, Rajdhavee, Bangkok 10400

Tel : 642-5186-9 Fax : 642-5190 BBS : 642-5235 E-mail : vicharn@mozart.inet.co.th

Home Page : <http://www.inet.co.th/org/trf>

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel : 424-5768 Fax : 433-8713

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นชุดหนังสือที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมมือกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดพิมพ์ขึ้นโดยคัดสรรจากวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยหลายแห่งของเราในประเด็นความรู้ต่างๆ หลายสาขา และปรับปรุงให้เหมาะแก่การเผยแพร่ทั่วไป ในการที่ สกว. ให้ทุนสนับสนุนการปรับปรุงดังกล่าวมีความมุ่งหวังว่า ความรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะเจาะจงเฉพาะประเทศเดียว หรือที่สัมพันธ์กับประเทศไทยที่มีอยู่แล้วบ้างก็ตาม จะได้รับการเผยแพร่อีกกว้างขวางและเป็นสะพานให้เกิดการตื่นตัวของการศึกษาเกี่ยวกับประเทศต่างๆ หรือที่เรามักจะเรียกกันว่า “วิเทศศึกษา” และ “อาณานิเวศศึกษา” มากกว่าที่ผ่านๆ มา

ในอดีตเรามัวแต่แสวงหาและช่วยกันกระจายความรู้เกี่ยวกับประเทศต่างๆ ทั้งในแถบตะวันออกและตะวันตกที่ค่อนข้างจะเป็นแดนไกล ความรู้จากแดนไกลที่เป็นประโยชน์แก่เราโดยตรงและประโยชน์ร่วมของทั้งสองฝ่ายแถบนี้ถูกมองข้ามมาเป็นเวลานาน สกว. จึงหวังว่า หนังสือชุดนี้คงพอจะทดแทนสิ่งที่ไม่รู้จักกันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านของเรา และนำ

(4)

จะเป็นกึ่งก้านที่รอกการแตกขยายให้เกิดการวิจัยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน
อย่างสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น และชัดเจนเวลาที่ล่วงไปแล้วได้บ้าง

การผลิตงานจำนวนถึง 20 เรื่อง ในชุดนี้คงไม่สามารถสำเร็จลงได้อย่าง
น่าชื่นชม หากมิได้มีความคิดริเริ่มจาก รศ.ดร. บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา
อดีตผู้อำนวยการฝ่ายสนับสนุนการวิจัยด้านความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกใน
การพัฒนา ของ สกว. ความรอบรู้และเชี่ยวชาญของ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
แห่งมูลนิธิโครงการตำราฯ หัวหน้าโครงการนี้ ความช่วยเหลือของคณะ
กรรมการบริหารโครงการท่านอื่นๆ อีก 6 ท่าน คือ รศ. สีดา สอนศรี
รศ. รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ รศ.ดร. อีระ นุชเปี่ยม ผศ.ดร. ชاکริต ชุ่มวัฒนะ
ผศ.ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และ ผศ. กาญจน์ ละอองศรี กรรมการและ
เลขานุการของโครงการ และที่ปรึกษาอีกหลายท่านที่มีได้เอ่ยนาม ซึ่งได้ช่วย
อ่านและให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงงานของนักศึกษาอย่างจริงจัง สกว. จึง
ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

สกว. หวังว่าหนังสือเล่มนี้ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ของ สกว. ที่ว่า
“สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ” จะให้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ทั้งในเชิง
การพัฒนางานวิจัย การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และการนำเสนอความรู้ทั่วไป
แก่ ครู อาจารย์ นักบริหาร นักธุรกิจ นักวิชาการ นักศึกษา นักวิจัย นักท่องเที่ยว
สื่อมวลชน และประชาชนผู้ใฝ่รู้เกี่ยวกับประเทศอื่น

ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช

ผู้อำนวยการ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รายนามคณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย

1. ศ.ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต ประธานกรรมการ

กรรมการโดยตำแหน่ง

2. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
3. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
4. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
5. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
6. ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
7. ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
8. ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
9. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการ
10. เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	กรรมการ
11. ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งชาติ	กรรมการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

12. ศ.ดร. กำพล อดุลวิทย์	กรรมการ
13. ศ.นพ. ไกรสิทธิ์ ตันติศิรินทร์	กรรมการ
14. ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์	กรรมการ

(6)

15. ศ.ดร. ปรีดา	วิบูลย์สวัสดิ์	กรรมการ
16. รศ.ดร. กุสธร	ศิลปบรรเลง	กรรมการ
17. รศ.ดร. วิโรจ	อิมพิทักษ์	กรรมการ
18. ดร. สัจจา	บุญยฉัตร	กรรมการ

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

19. ศ.นพ. วิจารย์	พานิช	กรรมการและเลขานุการ

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในการกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรคปัญญาความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำรา ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อ

(8)

ให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา นโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังสามารถขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตธนาร์ักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและற்றுญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำ

โครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

คำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นคำใหม่ในภาษาไทยและเป็นคำที่ยังไม่ลงตัว จะเห็นว่ามีการใช้ในแบบต่าง ๆ กัน บ้างก็ใช้ว่า “เอเชียอาคเนย์” บ้างใช้ว่า “อุษาคเนย์” อย่างไรก็ตามเพราะฝรั่งก็มี คำนี้เราแปลมาจากภาษาอังกฤษแบบอเมริกันอีกทีหนึ่ง คือ Southeast Asia ซึ่งในภาษาอังกฤษแบบอังกฤษก็ใช้ในลักษณะที่แยกคำ คือ South-East Asia ดังจะเห็นได้จากชื่อหนังสือของปรมาจารย์ชาวอังกฤษ D.G.E. Hall ที่ให้ชื่อหนังสือเล่มคลาสสิกของท่านว่า *A History of South-East Asia* (1955) ในขณะที่ปรมาจารย์อเมริกัน George Mct. Kahin ตั้งชื่อหนังสือที่ถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกเล่มสำคัญของท่านว่า *Governments and Politics of Southeast Asia* (1959)

สำหรับในทวีปเอเชีย แต่เดิมมีคำที่อาจจะมี ความหมายใกล้เคียงกับคำนี้อยู่บ้าง เช่นจีนใช้คำว่า “นานยาง” ซึ่งแปลตรงตัวว่าทะเลใต้ อันหมายถึงดินแดนที่อยู่ทางใต้ของจีน แต่ไม่รวมมหาสมุทรอินเดียและก็ไม่รวมออสเตรเลีย

(12)

ญี่ปุ่นรับคำนี้มาจากจีน แล้วออกเสียงว่า “นานโย” ส่วนในวรรณกรรมอินเดีย ก็มีคำที่หมายถึงดินแดนแถบนี้เช่นกัน คือคำว่า “สุวรรณภูมิ” ที่ไทยนำมา แปลและแปลงว่า “แหลมทอง” อีกทอดหนึ่ง อย่างไรก็ตามแนวความคิดว่า ด้วยหน่วยหนึ่งทางภูมิศาสตร์ของเอเชียนี้ ยังมีได้มีการศึกษาโดยละเอียดนัก (อย่างน้อยก็ในภาษาไทย) และการใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นที่ไปอย่างกว้าง ๆ

โดยทั่วไปในวงวิชาการตะวันตกถือว่าคำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ถือกำเนิดขึ้นมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ ลอร์ด หลุยส์ เมาร์ทแบคตัน ตั้งกองบัญชาการของท่านขึ้นในเกาะลังกา โดยใช้ชื่อว่า South-East Asia Command แต่อันที่จริงแล้วสหรัฐอเมริกานั้นแหละ ที่ทำให้คำนี้ (โดยเปลี่ยนเขียนเป็นแบบอเมริกัน) กลายเป็นศัพท์แพร่หลายไปทั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของสงครามเย็น หรือกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงก็คือ ภายหลังที่ พรรคคอมมิวนิสต์จีนประสบความสำเร็จในการปลดปล่อยประเทศเมื่อปี 2492/1949 นโยบายสกัดกั้น (Containment Policy) ของสหรัฐฯ ทำให้ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” กลายเป็นดินแดนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในทางยุทธศาสตร์ ดังนั้นสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็นำมาซึ่งความพยายามที่จะศึกษาและเข้าใจในดินแดน ประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และ วัฒนธรรม อันเป็นที่มาของวิธีการศึกษาในลักษณะของ area studies (หรือที่เรากำลังพยายามทำและแปลออกมาว่า “อาณาบริเวณศึกษา” บ้าง “วิเทศศึกษา” บ้าง) และนี่ก็เป็นที่มาของ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” หรือ Southeast Asian Studies

ในช่วงของทศวรรษ 1950 และ 1960 (ซึ่งตรงกับช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม-สฤษดิ์ ธนะรัชต์-ถนอม กิตติขจร) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา”

ในสถานะของ “สหสาขาวิชา” (Interdisciplinary) เพียงพ่อย่างมาก ศูนย์ศึกษาใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล (ตั้ง Southeast Asia Program 2494/1951) มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน มหาวิทยาลัยฮาวาย ตลอดจนวิทยาเขตต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ฯลฯ ต่างก็ทั้งเรียน ทั้งสอน ทั้งวิจัย และทั้งมีส่วนพัวพันกับนโยบายของรัฐบาลอเมริกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามเวียดนาม-ลาว-กัมพูชา จนกระทั่งบางวงวิชาการและนักวิชาการบางคนถูกประณาม ว่าทำงาน “จารกรรม” ให้กับรัฐบาล

สหสาขาวิชา “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ซึ่งส่วนใหญ่การจัดการเรียนการสอนจะเป็นระดับปริญญาโทและปริญญาเอกนั้นได้แพร่ขยายไปทั่วเช่นในยุโรปทั้งในอังกฤษและภาคพื้นทวีป (แน่นอนเจ้าอาณานิคมเดิมในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเนเธอร์แลนด์ ต่างก็มีการศึกษาในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ และบางแห่งก็มีมาก่อนอเมริกันด้วยซ้ำไป) และก็ขยายไปสู่ประเทศที่อยู่ในเขตอิทธิพลทางการเมืองของอเมริกา เช่นในออสเตรเลีย หรืออย่างในกรณีของญี่ปุ่นเป็นต้น (มหาวิทยาลัยเกียวโตได้รับเงินทุนช่วยเหลือจากอเมริกันในการจัดตั้ง Center for Southeast Asian Studies 2508/1965)

สำหรับในประเทศไทย (ซึ่งรวมทั้งประเทศบางประเทศในภูมิภาคนี้) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะทางวิชาการและสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ จะเป็นผลผลิตทั้งทางตรงและทางอ้อมของสหสาขาวิชาและนโยบายทางยุทธศาสตร์ของอเมริกา การเกิดขึ้นของวิชาใหม่ ๆ เช่น ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฯลฯ ในมหาวิทยาลัยชั้นนำของไทยในช่วง

ปลายทศวรรษ 1950 และมาเฟื่องฟูอย่างมากในทศวรรษ 1960 นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับนโยบายของอเมริกาในเอเชีย หนังสือตำราในด้านนี้ค่อย ๆ ทอยออกมา โดยเริ่มต้นจากงานแปลจากภาษาอังกฤษ (อเมริกัน) เรื่อยไปจนเกิดตำราแบบประเภท “แนะนำ” โดยนักวิชาการไทย (ซึ่งส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งหลักฐานข้อมูลจากตำราของอเมริกัน-อังกฤษอยู่เป็นส่วนใหญ่)

ในเวลาเดียวกัน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะของความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์ต่อนโยบายของสหรัฐฯ ก็ทำให้รัฐบาลในหลายประเทศในแถบนี้ถูกอิทธิพลดังกล่าวดูดเข้าไปอยู่ในวงจรของการเมืองระหว่างประเทศของสงครามเย็น (ซึ่งถ้าจะพูดให้ตรงความหมายที่เดิวนั้น สงครามเย็นเป็นความเย็นสำหรับมหาอำนาจมากกว่า เพราะไม่ต้องรบสงครามในบ้านของตนเอง ไม่ว่าจะไปในยุโรปหรืออเมริกา ในขณะที่ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับเป็นสงครามที่มีความรุนแรงและความหายนะอย่างสูง มีลักษณะของสงครามร้อนเสียยิ่งกว่าร้อน) ในระยะเวลาดังกล่าวเกิดความพยายามที่จะสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยเฉพาะในกลุ่มค่าย “โลกเสรี” ที่จะเผชิญหน้ากับ “ค่ายคอมมิวนิสต์”

แน่นอนในระยะเริ่มแรก “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” นี้ก็ตกอยู่ภายใต้ “ร่มเงา” ของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งนำโดยสหรัฐฯ อย่างในกรณีขององค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ สปอ. (The Southeast Asia Collective Defence Treaty Organization - SEATO) ปี 2497/1954 ที่มีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของส่วนหนึ่งของกระทรวงการต่างประเทศ) เรื่อยมาจนมีสมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ อาสา (Association of Southeast Asia - ASA) ที่กลายมาเป็น

สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่รู้จักกันว่า อาเซียน (The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ในที่สุดในปี 2510/1967 และก่อกิจกรรมต่าง ๆ เสร็จขึ้นมาเพื่อสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” อาทิเช่น กีฬาแหลมทอง (Southeast Asian Peninsular Games - SEAP Games) อันเป็นที่มาของซีเกมส์ (Southeast Asian Games - SEA Games) ในปัจจุบัน หรือกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อลือชาและฟูฟ่ออย่างมากคือ รางวัลนักเขียนซีไรท์ (Southeast Asian Write Award - SEA Write) ฯลฯ

กล่าวโดยย่อ แม้ว่าแนวความคิด แนวศึกษา ตลอดจนกิจกรรมทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับอิทธิพลและแรงกระตุ้นจากโลกตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ) ก็ตาม แต่แนวความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติกันใน “ภูมิภาค” นี้ และที่สำคัญก็คือได้เกิด “หน่ออ่อน ๆ” ของวิชาการ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในมหาวิทยาลัยไทยบางแห่ง เช่น ปรินซ์ตันโททางด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2517/1974 ซึ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาจนถึงปี 2538/1995 ได้ผลิตมหาบัณฑิตออกมาแล้ว 78 คน แต่อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตว่าวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของมหาบัณฑิตนี้ส่วนใหญ่กลับกลายเป็นเรื่องเกี่ยวกับไทยศึกษามากกว่าจะเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา อันอาจเนื่องมาจากข้อจำกัดของความรู้ว่าด้วยภาษาที่จะทำงานค้นคว้าในภาษาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงก็เป็นได้

สำหรับที่มหาวิทยาลัยมหิดล มีสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท ตั้งเป็นทางการ 2524/1981 (แต่มีสถานะเป็นโครงการมาก่อน

ตั้งแต่ปี 2517/1974 ไล่เรียกกันกับมหาวิทยาลัยศิลปากร) สถาบันนอกรอกจาก จะทำการวิจัยเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังจัดหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาโทและเอกอีกด้วย (อย่างไร ก็ตามหลักสูตรปริญญาเอกซึ่งเริ่มในปี 2535/1992 ยังไม่มีผู้จบการศึกษา)

น่าสนใจและน่าแปลกใจที่นอกเหนือจาก “หน่ออ่อนทางวิชาการ” ของ สองมหาวิทยาลัยข้างต้น ไม่มีมหาวิทยาลัยระดับนำของไทยจัดการเรียน การสอนไม่ว่าจะเป็นในระดับปริญญาตรี หรือในระดับหลังปริญญาตรี และก็ไม่มี หน่วยงานที่ทำการศึกษหรือวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง แม้ว่าที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะมีสถาบันเอเชียศึกษามาตั้งแต่ 2528/1985 (เป็น โครงการมาตั้งแต่ 2510/1967) ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็มีการจัดตั้ง สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาในระยะหลัง อย่างไรก็ตามก็เป็นที่เข้าใจ ได้ทั้งในความสัมพันธ์ทางด้านภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่ทั้งสอง สถาบันนี้จะให้น้ำหนักของการทำงานวิจัยค้นคว้าในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนและญี่ปุ่น มากกว่าบรรดา “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แม้ว่าโดยความเป็นจริงแล้วทางจุฬาให้ความ สนใจและผลิตผลงานทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่น้อยก็ตาม)

โดยรวมแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาก็ยังคง สภาพของการเป็น “หน่ออ่อน ๆ” ทางวิชาการอยู่ ยังเป็น “หน่ออ่อน” ทั้งใน ด้านการเสริมสร้างสถาบัน ทั้งในด้านบุคลากรทางวิชาการ (หรือที่เราเรียกกัน ว่าเชี่ยวชาญ) ทั้งในด้านหนังสือ ตำรา และทั้งในด้านความรู้ของมหาชนโดย ห่วงไป

แต่แล้วในช่วงประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญในระดับการเมืองของโลก อันมีผลกระทบต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ นับตั้งแต่การปราชัยของสหรัฐฯในอินโดจีนตั้งแต่ปี 2518/1975 ตามติดมาด้วยปรากฏการณ์ที่ไม่ค่อยจะมีใครคาดคิด คือการล่มสลายของอุดมการณ์และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ซึ่งมีผลเป็นรูปธรรมในการพังทลายของกำแพงเบอร์ลินกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ซึ่งก็หมายถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็น (หรือจะเรียกว่าสงครามร้อนในมุมมองของเอเชียก็ตาม) ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เป็นผลให้ดูเหมือนว่ากระแสใหญ่ ๆ ในโลกนี้เหลืออยู่เพียง 2 กระแสเท่านั้นเอง คือ กระแสหนึ่งเป็นด้านการเมืองและเป็นเรื่องของ “กระบวนการประชาธิปไตย” (democratization) อีกกระแสหนึ่งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจการตลาดเสรี” (free market economy)

ดังนั้น สภาพการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เคยแบ่งเป็นค่ายเป็นกลุ่ม กลับกลายเป็นคล้าย ๆ กับ “โลกที่ไร้พรมแดน” หรือเรียกตามศัพท์ที่แสนจะได้รับความนิยมแห่งยุคใหม่นี้ว่า “โลกาภิวัตน์” ดูประหนึ่งว่าไม่ว่าประเทศใดจะปกครองด้วยระบบการเมืองแบบใด ต่างก็ดูเหมือนจะสามารถอยู่ร่วมกันและติดต่อสัมพันธ์กันได้

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล ทั้งในระดับของรัฐบาลในแง่ของ “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” ที่กล่าวแล้วข้างต้น รวมทั้งความพยายามที่จะขยายขอบเขตความร่วมมือของสมาคมอาเซียนให้มีสมาชิกครบ 10 ประเทศ รวมไปถึงจนถึงภาคเอกชนซึ่งความสำเร็จในระยะหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย นับ

ตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจเมื่อปี 2504/1961 โดยยึดระบบเศรษฐกิจ การตลาดเสรี เกาะกลุ่มมากับสหรัฐฯและญี่ปุ่น ทำให้เศรษฐกิจไทยประสบ ความสำเร็จอย่างมหาศาลจากทศวรรษ 1960 เพียงพู่เป็น “เศรษฐกิจฟองสบู่” ในทศวรรษ 1980 จนกระทั่งมาเริ่มถดถอยเอาในตอนต้นทศวรรษ 1990 และ เกิดวิกฤตเศรษฐกิจและค่าของเงินบาทในปี 2540/1997 ความสำเร็จชั่วระยะ เวลาหนึ่งของเศรษฐกิจไทยที่ทำให้ภาคเอกชนให้ความสนใจต่อทรัพยากรและ แรงงานราคาถูกลงของประเทศข้างเคียง โดยเฉพาะประเทศที่ใช้ระบบสังคมนิยม และ “ล้มเหลว” ทางเศรษฐกิจอย่างในอินโดจีนและพม่า

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในสภาพการณ์ใหม่ข้างต้น ทำให้เกิดความสนใจ และความสำคัญของการที่ไทยจะต้อง “รู้เขารู้เรา” รู้จักประเทศเพื่อนบ้านหรือ ประเทศข้างเคียงโดยตรง ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คุ้นเคย อยู่กับการติดต่อแต่กับชาติมหาอำนาจ เพียงแต่อาจอิงตัน ลอนดอน ปารีส โตเกียว หรือที่เปลี่ยนไปหน่อยก็คือกับปักกิ่ง กลับต้องให้ความสนใจต่อ “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ต้องติดต่อกับอย่างกุ่ม เวียงจันทน์ พนมเปญ ฮานอย จาการ์ตา ฯลฯ ดังคำกล่าวของ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต (วิเทศคดีศึกษา สกว. 2538) ที่ว่า

สังคมไทยจะต้องปรับตัวเองให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้สร้าง ปัญญาขึ้นให้กว้าง ให้รอบรู้เรา-รู้เขามากขึ้น จะต้องรู้จักค้า-คู่แข่ง มากขึ้น จะต้องเรียนรู้การหาความพอดี ระหว่างความร่วมมือและ การแข่งขัน เรียนรู้การอยู่ร่วมกับธรรมชาติมากขึ้น และการรักษา ไว้และการพัฒนาซึ่งความเป็นไทยในสังคมโลก จะต้องเป็นทั้ง ผลเมืองไทยและผลเมืองโลก

ความตื่นตัวสนใจต่อประเทศข้างเคียง ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน แม้จะมีกลิ่นอายของยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประเภทของการ “การเปลี่ยนแปลงนารบให้เป็นตลาดการค้า” ประเภทของการมองหาช่องทางผลประโยชน์ที่จะได้ทั้งตลาด ทั้งแรงงานและทั้งทรัพยากรราคาถูกก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในวงการศึกษาก็จะมี “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ในรูปต่าง ๆ ทั้งในระดับของทบวงมหาวิทยาลัยที่ต้องการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ภาษาของประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น ทั้งในหมู่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีโครงการประเภท “ภูมิภาคศึกษา” “พม่าศึกษา” “อินโดจีนศึกษา” หรือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” โดยตรง (แม้ว่าส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นแผนงานอยู่ บางส่วนก็เป็น “หน่วยวิชาการ” เล็ก ๆ ยังต้องรอกาลเวลาที่พิสูจน์ว่าจะเติบโตออกดอกออกผลหรือไม่ก็ตาม)

และจากบริบทดังกล่าวนี้เอง เป็นที่มาของโครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โครงการหนังสือชุดนี้มุ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” มุ่งที่จะสนับสนุนผลงานทางด้านนี้ที่เขียนโดยคนไทยด้วยกัน ดังนั้น โครงการจึงมุ่งไปที่การเลือกสรรผลงานวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เพราะลักษณะงานกลุ่มนี้มักอยู่ในข่ายงาน วิจัยเริ่มสร้างสรรค์ หรือบุกเบิกในการศึกษาค้นคว้า อาจในแง่ฐานข้อมูลชั้นต้น การประมวลประเด็นศึกษา ตลอดจนมุมมองในการศึกษา วิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์เหล่านี้ ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะที่จะตีพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อใช้ในการเรียนการสอน หรือสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในด้านนี้

ในการดำเนินดังกล่าวนี้ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2538 เมื่อได้รับอนุมัติเงินทุนสนับสนุนโครงการจาก *สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)*

ก็ได้มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นมา 8 ท่าน คือ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (ธรรมศาสตร์) บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (สกว.) ธีระ นุชเปี่ยม (ศิลปากร) สีดา สอนศรี (ธรรมศาสตร์) สุเนตร ชุตินธรานนท์ (จุฬาฯ) ชาคริต ชุ่มวัฒนะ (ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) โดยมี ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ธรรมศาสตร์ เป็นประธาน) และ กาญจน์ ละอองศรี (ธรรมศาสตร์ เป็นกรรมการและเลขานุการ) คณะกรรมการได้พิจารณาวิทยานิพนธ์เป็นจำนวนมาก และในที่สุดจากข้อเสนอแนะของผู้อ่านต้นฉบับหรือ reader (ที่ได้ขอให้ช่วยพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ) ประกอบกับความเห็นของกรรมการเอง ก็ได้ดำเนินให้มีการปรับปรุงแก้ไข วิทยานิพนธ์สารนิพนธ์ซึ่งแล้วเสร็จจัดการตีพิมพ์ได้ในชุดนี้จำนวน 20 เรื่อง

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ทั้ง 20 เรื่องนี้ เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเป็นการให้ฐานข้อมูลและความรู้ต่อความเข้าใจเรื่องราวของภูมิภาคนี้ทั้งในเรื่องนโยบายการต่างประเทศ การก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัญหาชายแดน ปัญหาชนกลุ่มน้อย ประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ตลอดเรื่องราวทางวัฒนธรรม คติชนวิทยา โลกทัศน์และภูมิปัญญา ฯลฯ โดยมีความคาดหวังว่า โครงการหนังสือชุดนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในบ้านเราทั้งในหมู่นักวิชาการและมหาชนทั่วไป เป็นการขยายพรมแดนของความรู้และวิชาการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ช่วยส่งเสริมให้เกิดนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญรุ่นใหม่ ๆ ขึ้น และที่สำคัญคือ กระตุ้นให้เกิดทั้งการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การสร้างสถาบัน การสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะเป็น critical mass ขึ้นในประเทศไทยอันเป็นส่วนหนึ่ง และส่วนที่สำคัญของ “ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เวลาของ “การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เอง แทนที่จะเป็นในอเมริกา ในยุโรป ในออสเตรเลีย ในญี่ปุ่น ในจีน น่าจะมาถึงแล้ว

สำหรับหนังสือเรื่อง “สิบสองปันนา : รัฐจารีต” ของ *ฉัชชา เลาหศิรินาถ* แก้ไขปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง : สิบสองปันนา พ.ศ.2369-2437” (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2526)

สิบสองปันนาเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไตลื้อ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตอนกลาง เป็นรัฐเล็ก ๆ ที่เกิดจากการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ของ “ปันนา” 12 เขต และมีเจ้าแผ่นดินที่สืบเชื้อสายจากพญาเจิงเป็นประมุข

สิบสองปันนาเป็นรัฐเล็กอยู่ท่ามกลางรัฐใหญ่ คือ จีนและพม่า แต่มีความสำคัญในแง่มีสินค้าคุณภาพดีคือไอบชา และอยู่บนเส้นทางการค้าทางบก จึงต้องดำรงอยู่ในลักษณะ “รัฐสองฝ่ายฟ้า” พึ่งพาอำนาจของจีนและพม่า กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกขยายอำนาจเข้ามา บริเวณเอเชีย ลุ่มแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางหมายปองของจักรวรรดินิยมตะวันตก สิบสองปันนาต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าไปแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ทางการค้าและการเมืองระหว่างจีน อังกฤษ และฝรั่งเศส จนในที่สุด ด้วยความสัมพันธ์แบบจารีตที่เคยมีมา ทำให้จีนสามารถผนวกสิบสองปันนากลายเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนจีน

ท้ายที่สุดนี้บรรณาธิการต้องขอขอบคุณบุคคลจำนวนมากที่ช่วยทำให้เกิดโครงการหนังสือชุดใหญ่นี้ขึ้นมา (หลายท่านอาจดำรงความเป็นนิรนามอยู่ต่อไป) ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ช่วยเหลือในด้านทุนทั้งการดำเนินการเลือกสรรและทุนการจัดพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการ กับ ดร. โชคชัย สุทธาเวช ฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. และขอขอบคุณ ดร. บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา อดีตผู้อำนวยการฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. เป็นกรณีพิเศษ ที่เล็งเห็นความสำคัญของ “วิเทศศึกษา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ผลักดันให้เกิดผลงานทางวิชาการด้านนี้ทั้งในแง่ของเอกสารสิ่งพิมพ์ ทั้งในแง่ของการสัมมนาและการประชุมทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติหลายครั้งหลายคราด้วยกัน

ขอขอบคุณมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก เป็นประธาน ที่ร่วมในการดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ ขอขอบคุณกรรมการตามรายนามที่กล่าวข้างต้นที่ช่วยในการคัดเลือก ขอขอบคุณผู้อ่านต้นฉบับทุกท่าน (ที่นิรนาม) ขอขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ซึ่งอนุญาตให้นำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในโครงการนี้มาตีพิมพ์ ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ทั้งอนุญาตให้นำผลงานมาตีพิมพ์ ทั้งอดทนและมานะในการแก้ไขต้นฉบับอีกครั้งแล้วครั้งเล่า ขอขอบคุณอาจารย์ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ และ คุณถ้ายวน เพชรแสงสว่าง ที่ช่วยในการดำเนินการให้หนังสือเป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณ คุณเพลิน เทียนขวัญ และคุณปรารถนา ศรีวิศาลศักดิ์ ที่ช่วยในด้านธุรการเป็นอย่างดีจนสิ้นสุดโครงการฯ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
 กาญจณี ละอองศรี
 2 ตุลาคม 2540

คณะกรรมการบริหารโครงการผลิตหนังสือด้านวิเทศคดีศึกษา
ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

1. อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
2. รองศาสตราจารย์ ดร. บุญรักษ์	บุญณะเขตมาลา	กรรมการ
3. รองศาสตราจารย์สีดา	สอนศรี	กรรมการ
4. รองศาสตราจารย์รังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีระ	นุชเปี่ยม	กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาคริต	ชุ่มวัฒน์	กรรมการ
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุนทร	ชุตินทรานนท์	กรรมการ
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจณี	ละอองศรี	กรรมการและเลขานุการ

ภาพปก

สาธารณรัฐประชาชนจีน มีพื้นที่ 9,561,000 ตร.กม. (ขนาดใหญ่กว่าประเทศไทย 19 เท่า) มีพรมแดนทางบกยาว 20,000 กม. ทางทะเลยาว 18,000 กม. มีประชากร 1,247 ล้านคน (มากกว่าไทย 20 เท่า) มีชนชาติต่าง ๆ รวม 56 ชนชาติ จัดการปกครองเป็น 21 มณฑล และ 5 เขตการปกครองตนเอง มีปักกิ่งเป็นเมืองหลวง

ยูนนาน เป็นมณฑลหนึ่งมีพื้นที่ประมาณ 436,200 ตร.กม. (ขนาดเท่ากับพื้นที่ภาคเหนือ-กลาง-อีสาน ของไทยรวมกัน) มีคุนหมิงเป็นเมืองหลวง สิบสองปันนาเป็นเขตจังหวัดหนึ่งในมณฑลยูนนาน มีพื้นที่รวม 18,700 ตร.กม. (ลักษณะพื้นที่และขนาดใกล้เคียงกับจังหวัดเชียงรายรวมกับจังหวัดน่าน) มีแม่น้ำโขงไหลผ่านยาว 158 กม. พื้นที่ 95% เป็นภูเขาที่เหลือเป็นทุ่งเมืองหรือที่ราบ ซึ่งมีตั้งแต่ขนาด 1 ตร.กม. ทุ่งเชียงรุ่งมีเนื้อที่ประมาณ 80 ตร.กม. ปัจจุบันมีหมู่บ้าน 750 หมู่บ้าน มีประชากรรวม 8 แสนคน 34% เป็นชาวไตลื้อ 26% เป็นชาวจีนที่เหลือเป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มีเมืองเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของสิบสองปันนา

ภาพปก : มัคคุเทศก์สาวที่เมืองเชียงรุ่ง (ภาพโดย กาญจณี ละอองศรี, สงกรานต์ 2534)

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สกรานด์ 2534

เมืองเซียงรู่่ง เมืองศูนย์กลางของสิบสองพันนา อาจเรียกอีกอย่างว่า เซียงรู่่ง เป็นคำเรียก
ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารล้านนาและของพม่า ในเอกสารจีนโบราณเรียกเมืองนี้ว่า
เซอหลี่ (Ch'e-li) แต่ในปัจจุบันเรียกว่า จิงหง (Jinghong)

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สกรานด์ 2534

แม่น้ำโจง หรือ แม่น้ำตานซาง (Lan Cang) เป็นแม่น้ำสำคัญไหลผ่านเขตสิบสองพันนา
แบ่งเขตสิบสองพันนาเป็น 2 ฝั่ง ๆ ละ 6 เมือง และปัจจุบันยังเป็นเส้นทางที่ผู้คนชาวเมือง
และนักท่องเที่ยวยังคงใช้สัญจรเพื่อไปยังเมืองต่าง ๆ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภากาชาด 2534

เจดีย์ทรงกลมพร้อมเจดีย์รายแปดทิศ เป็นสถาปัตยกรรมที่ยังคงพบเห็นในเมืองเชียงใหม่ เพื่อป้องกันกว่าสิบสองพันนาเป็นดินแดนพุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพม่าและล้านนา การสร้างเจดีย์ลักษณะนี้มักจะเป็นพระธาตุเจดีย์

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สกรรณคดี 2534

อาคารทรงเหลี่ยมหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ คล้ายเจดีย์
พบบ่อยทั่วไปในสิบสองพันนา เรียกว่า บุต (busu) หรือ อุโบสถ

อุโบสถและเจดีย์ที่วัดมณีสุมัง (Man Su Mang) เมืองฮ่า อยู่ตอนใต้เมืองเชียงใหม่

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรานต์ 2534

ลักษณะการสร้างอุโบสถแบบใหม่ในเมืองเชียงใหม่

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรานต์ 2534

พระสงฆ์ เณร ยังคงเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาอยู่ในสิบสองปันนา
ชาวไตลื้อในสิบสองปันนายังนิยมให้ลูกชายบวชเรียนในพุทธศาสนาเป็นเวลา 1-3 ปี
ทั้งบวชเณรในวัยเด็ก หรือบวชลูกแก้ว และบวชพระเมื่อเข้าสู่วัยหนุ่ม

ภาพ : ภายจนี ละองหรี, สกรณค้ 2534

ผู้หญิงและเด็กชาวไคลื้อมาทำบุญที่วัดเนื่องในเทศกาลสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์ดีถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวไคลื้อ จะมีการทำบุญรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ การแข่งเรือ การละเล่นสนุกสนานคล้ายทางภาคเหนือของไทย

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

ผู้คนเดินทางไปร่วมงานสงกรานต์ในหมู่บ้าน

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

ประเพณีสงกรานต์ของสิบสองพันนากำลังเป็นจุดขายการท่องเที่ยวประเพณีหนึ่ง
มีนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นเข้าร่วมในประเพณีนี้เช่นเดียวกับคนพื้นเมือง

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

ในวันสงกรานต์ สาวงามจากหมู่บ้านต่าง ๆ จะแต่งตัวด้วยชุดแต่งกายแบบได้อัลในปัจจุบั
เดินเที่ยวกันเป็นกลุ่ม ๆ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

ประเพณีการแข่งขันเรือในวันสงกรานต์ ที่แปลกออกไปคือการแข่งขันพายขางแม่น้

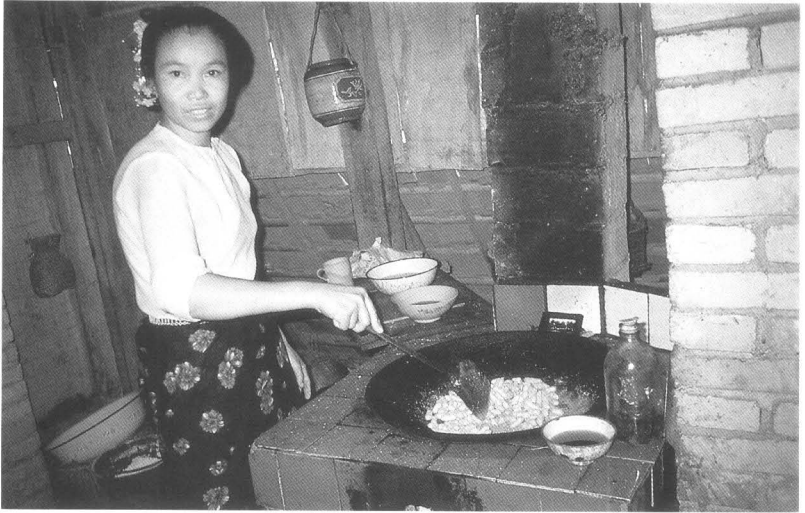
ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สกรรณคดี 2534

ตัวเมืองเชียงรุ่ง

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สกรรณคดี 2534

บริการสระผม ในกิจการร้านอาหารในเมืองเชียงรุ่ง

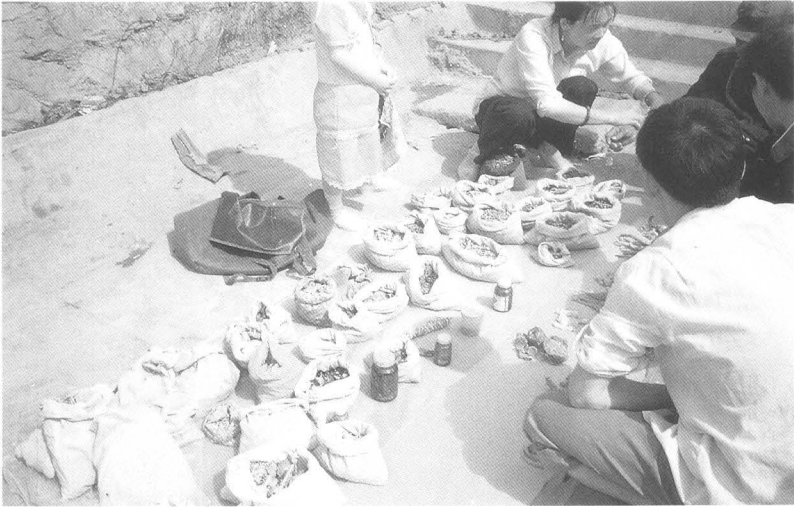
ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

ผู้หญิงได้อื้อ ในกิจการร้านอาหารในเมืองเชียงใหม่

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สงกรานต์ 2534

กาดหรือตลาดในเมืองเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นตลาดนัด หรือการติดตลาดตอนเช้า ชาวบ้านชาวเมืองเอาของมาขายแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภ.กรรพ. 2534

สินค้าที่นำมาขายมีหลากหลายชนิดทั้งข้าว ถั่ว พืชผักประเภทสมุนไพร
ยาต้องเหล้าจากสัตว์ต่าง ๆ เช่น ตู๊กแก ติงู ฯลฯ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภ.กรรพ. 2534

สินค้าประเภทเนื้อหมู เนื้อวัว

ภาพ : กาญจน์ ตะอองศรี, สงกรานต์ 2534

สินค้าประเภทเสื้อผ้าสมัยใหม่

ภาพ : กาญจน์ ตะอองศรี, สงกรานต์ 2534

ผ้าทอพื้นเมืองของสิบสองพันนา

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สังกาพาด์ 2534

การต่อรองสินค้าระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

ลักษณะบ้านเรือนของชาวไคลื้อในสิบสองพันนา

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรณค้ 2534

เตาไฟ และเครื่องครัวชาวได้อ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรณค้ 2534

บุง หรือ กระบุง สำหรับหาบเพื่อใส่สิ่งของเดินทางไปไหน ๆ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรานต์ 2534

อาหารโตก มีน้ำพริกผักจิ้ม ผลไม้ต่าง ๆ

ภาพ : กาญจน์ ละอองศรี, สภกรานต์ 2534

“โรงแรมบ้านนา” เป็นโรงแรมทันสมัยในเมืองเชียงใหม่

สารบัญ

	หน้า
คำนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(3)
รายนามคณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(5)
คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(7)
รายนามคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(10)
คำนำโครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”	(11)
รายนามคณะกรรมการบริหารโครงการ	(23)
คำนำ	(45)
ประวัติผู้แต่ง	(47)
บทคัดย่อ	(48)
บทที่	
1 สิบสองปันนา : พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และลักษณะเศรษฐกิจ	1
1.1 ลักษณะภูมิประเทศและการแบ่งเขตการปกครอง	1
1.2 ประชากร	3
1.3 การก่อรัฐสิบสองปันนา	10
1.4 บทบาทของรัฐข้างเคียง	23
1.5 ศาสนาและความเชื่อ	29
1.6 ลักษณะเศรษฐกิจของสิบสองปันนา	36

2	สิบสองปันนา : ระบบรัฐแบบจารีต	44
2.1	รัฐแบบจารีต	44
2.2	การจัดราชอาณาจักรในฐานะศูนย์กลางของจักรวรรดิ	50
2.3	โครงสร้างทางการปกครองของสิบสองปันนา	53
2.4	การควบคุมกำลังคน	58
2.5	สถานะของเจ้าแผ่นดิน	69
2.6	สิบสองปันนา : อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท	79
2.7	ความสัมพันธ์ของสิบสองปันนากับรัฐข้างเคียง	82
2.8	ไทยกับการแทรกแซงทางการเมืองในสิบสองปันนา	87
2.9	เขียงตุงกับการแทรกแซงทางการเมืองในสิบสองปันนา	90
3	การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง :	
	สิบสองปันนา พ.ศ.2369-2437	95
3.1	การขยายตัวของตะวันตกในจีน	96
3.2	การขยายตัวของตะวันตกในพม่า	102
3.3	การแข่งขันทางการค้าและทางการเมืองระหว่าง อังกฤษและฝรั่งเศสในดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ ของจีน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25	104
3.4	การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา	120
	สรุป	128
	บรรณานุกรม	131

Contents

<i>Preface from The Thailand Research Fund</i>	(3)
<i>Board of The Thailand Research Fund</i>	(5)
<i>Preface from The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(7)
<i>Board of The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(10)
<i>Preface from the editors</i>	(11)
<i>Board of the Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”</i>	(23)
<i>Preface from the author</i>	(45)
<i>About the author</i>	(47)
<i>Abstract</i>	(50)

Chapter :

1 Sipsongpanna : Social, Cultural and Economic Development	1
1.1 Topography and Government Zone Divison	1
1.2 Population	3
1.3 The Rise of Sipsongpanna	10
1.4 The Role of Neighboring States	23
1.5 Religion and Beliefs	29
1.6 Sipsongpanna’s Economic Features	36

2. Sipsongpanna : Traditional State System	44
2.1 Traditional State System	44
2.2 A Capital City as a Center of State	50
2.3 Government Structure	53
2.4 Man Power Control	58
2.5 King's Status	69
2.6 The Influence of Lanka Wong Buddhist	79
2.7 Relations with Neighboring States	82
2.8 Siam's Political Intervention	87
2.9 Chiengtung's Political Intervention	90
3. The Fall of Sipsongpanna	95
3.1 Western Expansion in China	96
3.2 Western Expansion in Burma	102
3.3 Commercial and Political Competition between British Empires and France in the Southwest China in Nineteenth Century	104
3.4 The Fall of Sipsongpanna, Traditional State	120
Conclusion	128
Bibliography	131

คำนำ

เมื่อแรกเริ่มที่ได้รู้จักสิบสองปันนาจากหนังสือพระราชพงสาวดารนั้น ได้เกิดความสงสัยและความอยากรู้อยากมาเกี่ยวกับดินแดนนี้ เช่น ทำไมบ้านเมืองนี้จึงสู้รบกันเกือบตลอดเวลา หรือความยุ่งยากทางการเมืองแต่ละครั้งนั้น ทำไมต้องมีจีนและพม่าเข้าไปเกี่ยวข้อง และบางสมัยก็มีไทยเข้าไปร่วมด้วย หรือบ้านเมืองนี้มีการเมืองการปกครองอย่างไร จึงพบเห็นข้อมูลที่มีการส่งส่วยให้แก่เจ้าเมืองเชียงรุ่ง และส่วยที่ส่งนั้นก็เป็นสิ่งของพื้นบ้าน เช่น แหนม เป็นต้น เรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้รับรู้ในครั้งแรกนั้น ทำให้รู้สึกคล้ายกับว่าสิบสองปันนาเป็นรัฐในสมัยโบราณเหลือเกิน

ครั้งนี้ได้ศึกษาจริง ๆ แล้วจึงพบว่า สิบสองปันนาเป็นรัฐที่มีการจัดรูปแบบของรัฐตามที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ อีกทั้งยังเป็นรัฐที่มีอาณาเขตไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองและการควบคุมกำลังคน ซึ่งลักษณะเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า สิบสองปันนาเป็นรัฐแบบจารีตเช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคเดียวกัน แต่การที่สิบสองปันนาเป็นรัฐที่ไม่เข้มแข็งพอที่จะดำรงตัวเองอยู่ได้อย่างอิสระ มีผลทำให้สิบสองปันนาเป็นรัฐที่เรียกว่า “รัฐสองฝ่ายฟ้า” ด้วยการยอมรับอำนาจทั้งจีนและพม่า ซึ่งลักษณะเช่นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของรัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา

จากการแข่งขันทางการค้าและการเมืองระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในดินแดนยูนนานของจีน ตลอดจนการที่จีนขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้าครอบครองสิบสองปันนาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24-25 นั้น มีผลทำให้สิบสองปันนาเป็นดินแดนในอาณาเขตของจีนอย่างแน่นอน และบทบาทการเป็น “รัฐสองฝ่ายฟ้า” ของสิบสองปันนาต้องยุติลงด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า

รูปแบบจารีตของสิบสองพันนาได้สลายตัวลงภายหลังจากเมื่อมีการปักปันเขตแดนที่แน่นอนแล้วในพุทธศตวรรษที่ 25 และการที่สิบสองพันนาต้องกลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของจีนนั้น จีนน่าจะได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของสิบสองพันนาบ้าง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะได้มีการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การศึกษาเรื่องการสลายตัวของรูปแบบจารีตสิบสองพันนานี้ ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก จึงทำให้หลาย ๆ ประเด็นไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณา ความช่วยเหลือของอาจารย์และเพื่อน ในโอกาสนี้ขอขอบพระคุณ อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ศาสตราจารย์ ดร.ปิยนาด บุนนาค ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจารี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ชุตินทรานนท์ รองศาสตราจารย์ ดร.พรพรรณ จันทโรนานนท์ และเพื่อน ๆ ทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจ

ประวัติผู้แต่ง

ณัชชา เลหาศิรินาถ

การศึกษา

พ.ศ.2520 ปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ.2526 ปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

บรรณารักษ์ห้องสมุดเฉพาะสำนักราชเลขานุการในพระบรมมหาราชวัง

บทคัดย่อ

สิบสองปันนา เป็นรัฐเล็ก ๆ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไตลื้อ เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ระหว่างจีนและพม่า มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน แยกสิบสองปันนาออกเป็นสองส่วน คือ หกพันนาอยู่ทางฝั่งตะวันตก และอีกหกพันนาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง ความสำคัญของสิบสองพันนานั้น นอกจากจะเป็นดินแดนเพาะปลูกชาที่มีคุณภาพดีที่สุดในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 (คริสต์ศตวรรษที่ 19) เรียกว่า ชาผู่เอ้อ แล้ว สิบสองพันนายังเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างล้านนาไทยและเมืองศูนย์กลางการค้าอื่น ๆ ในรัฐฉานตอนใต้ เช่น เมืองเชียงตุง เป็นต้น สิบสองปันนาแบ่งการปกครองออกเป็น 12 เขต แต่ละเขตเรียกว่า “พันนา” และรวมเรียกว่า “สิบสองพันนา” ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะของรัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา

หนังสือเล่มนี้มุ่งศึกษาถึงการสลายตัวของรัฐแบบจารีตสิบสองพันนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยพิจารณาถึงการขยายตัวเข้ามาแข่งขันการค้าและการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศส อันมีผลกระทบต่อจารีตที่เป็นลักษณะเฉพาะของสิบสองปันนา คือ จารีตความสัมพันธ์ของสิบสองพันนากับรัฐข้างเคียง และลักษณะจารีตของสิบสองพันนา

ผลของการศึกษาพบว่า การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนามีผลมาจากการแข่งขันทางการค้าและการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศสทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน รวมทั้งการขยายอิทธิพลเข้ามาครอบครองสิบสองพันนาของจีน ซึ่งมีผลกระทบต่อการสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนา

รัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา เป็นรัฐที่มีเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 เขต แต่ละเขตเรียกว่า “ปันนา” ซึ่งมีโครงสร้างทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละปันนาแยกออกจากกัน แต่ละปันนารวมตัวกันอย่างหลวม ๆ โดยการยอมรับอำนาจของเจ้าแผ่นดินที่สืบเชื้อสายจากพญาเจิง และการยอมรับจากจีนและพม่า ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา

เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาแข่งขันการค้าและการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแข่งขันทางการค้าและการเมืองตามเส้นทางการค้าทางบกเพื่อติดต่อการค้ากับจีนที่ยู่นนาน การแข่งขันการค้าดังกล่าวมีผลกระทบต่อรัฐจารีตของสิบสองปันนา ซึ่งนำไปสู่การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองปันนา

Abstract

Sipsongpanna, a principality which was a native land of the people of Tai Lu, located between China and Burma. The Mekhong River divided this principality into two parts : 6 pannas on the west and another 6 pannas on the east. Aside from having rich land for growing the best kind of tea which was called in the 19th century the Puerh Tea, Sipsongpanna maintained its strategic position as an essential route for trading between Yunnan and Lanna Thai and other centers of trading in the south Shan State such as Keng Tung. Because this principality had twelve administrative zones for which each was called "Panna", the whole land was then called Sipsongpanna or the Twelve Zones - a unique form of government for a traditional state.

This book was aimed at studying the disintegration of a traditional state of Sipsongpanna by the end of the 19th century. The area of study covered the impact of the British and French's influence in expanding their arms on trade and politics on tradition a unique type of relations of Sipsongpanna to its neighboring states, and to study the traditions followed by each "Panna".

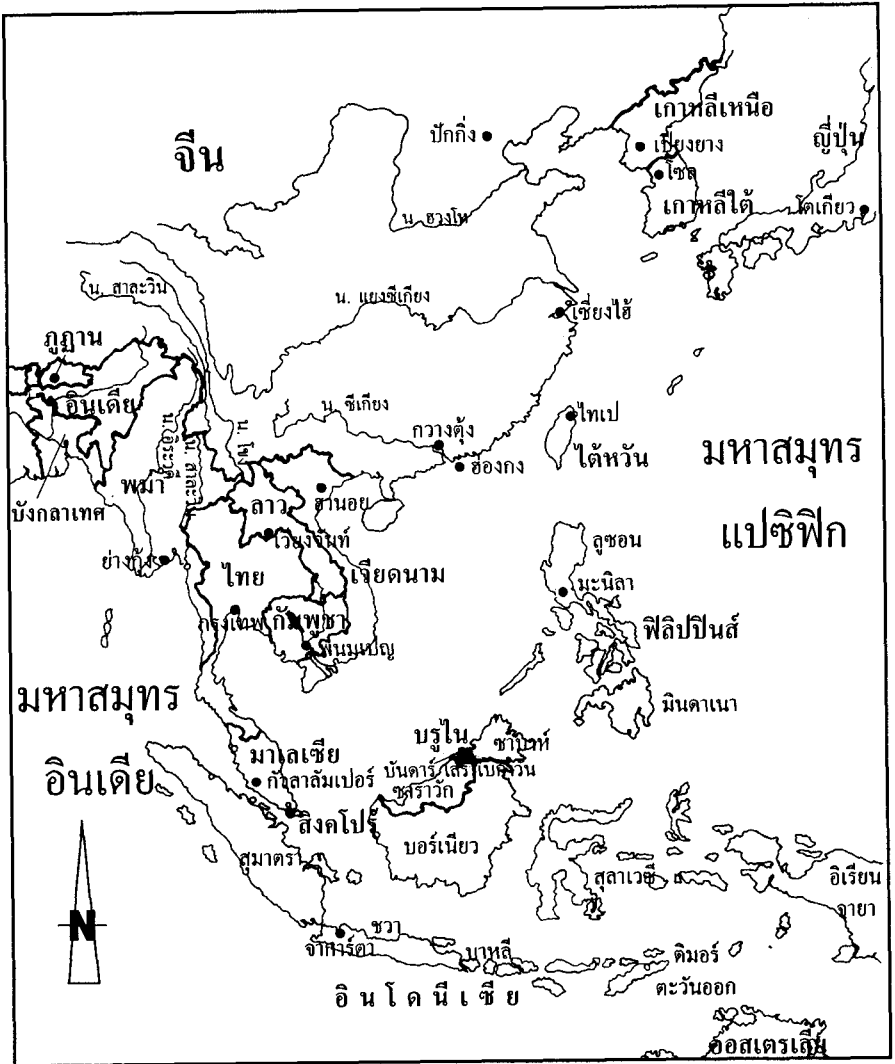
Results of the study revealed that the disintegration of Sipsongpanna's traditional states resulted from the competition on

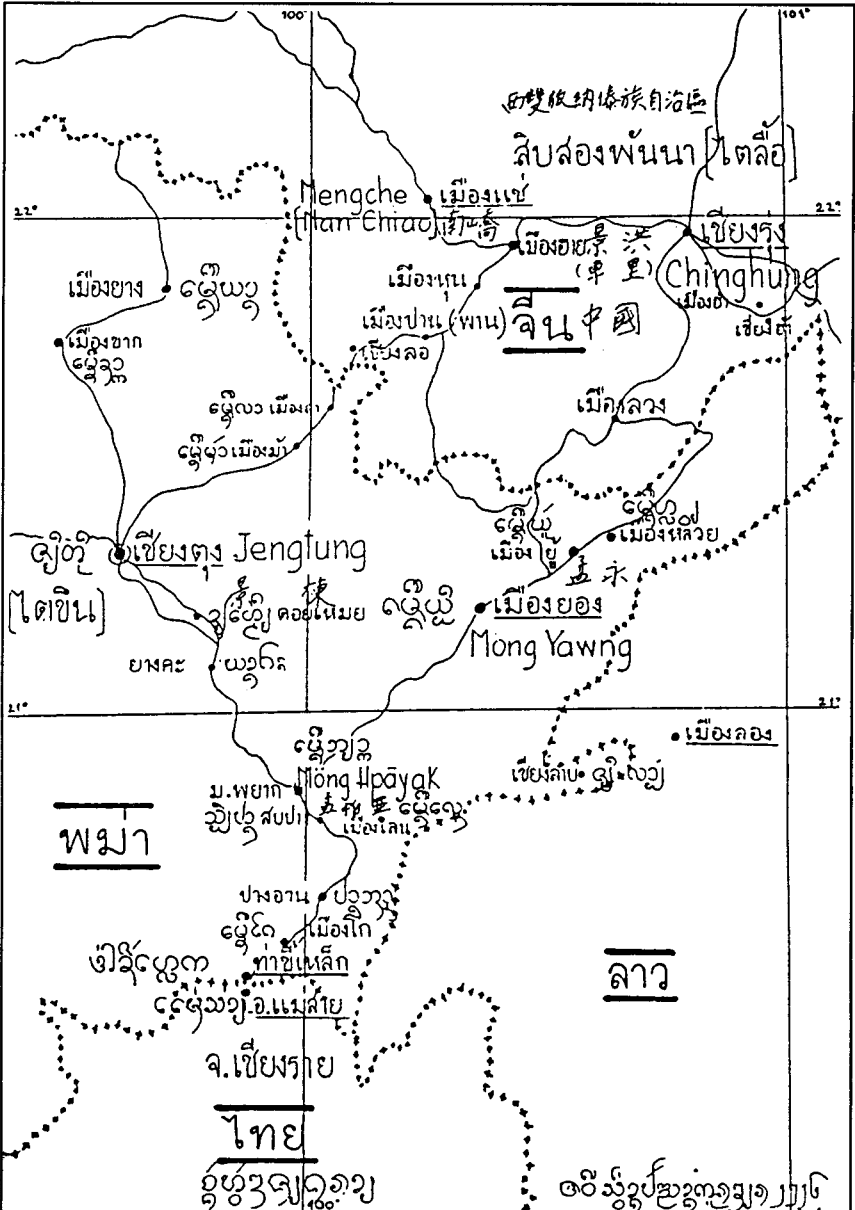
traded and political interference of the British and French powers in the southwest region of China. The intrusion of China to occupy Sipsongpanna was also the cause of its disintegration.

The traditional stage of Sipsongpanna was the state where “Saenwifa” or “Chao-pan-din” was the ruler. Twelve divisions or administrative zones were divided. Each zone which was called “Panna” had its independent political, social and economic infrastructures, but they were loosely organized under the rule of Saenwifa or “Chao-pan-din” inherited from Phya Joeng, and there cognition from both Chian and Burma. This was a unique type of traditional state of Sipsongpanna.

Since the British and French powers had expanded their arms and intrusion on traders and political matters, especially over the inland route to connect with China in Yunnan, Sipsongpanna began to decline and its traditional states were then disintegrated.

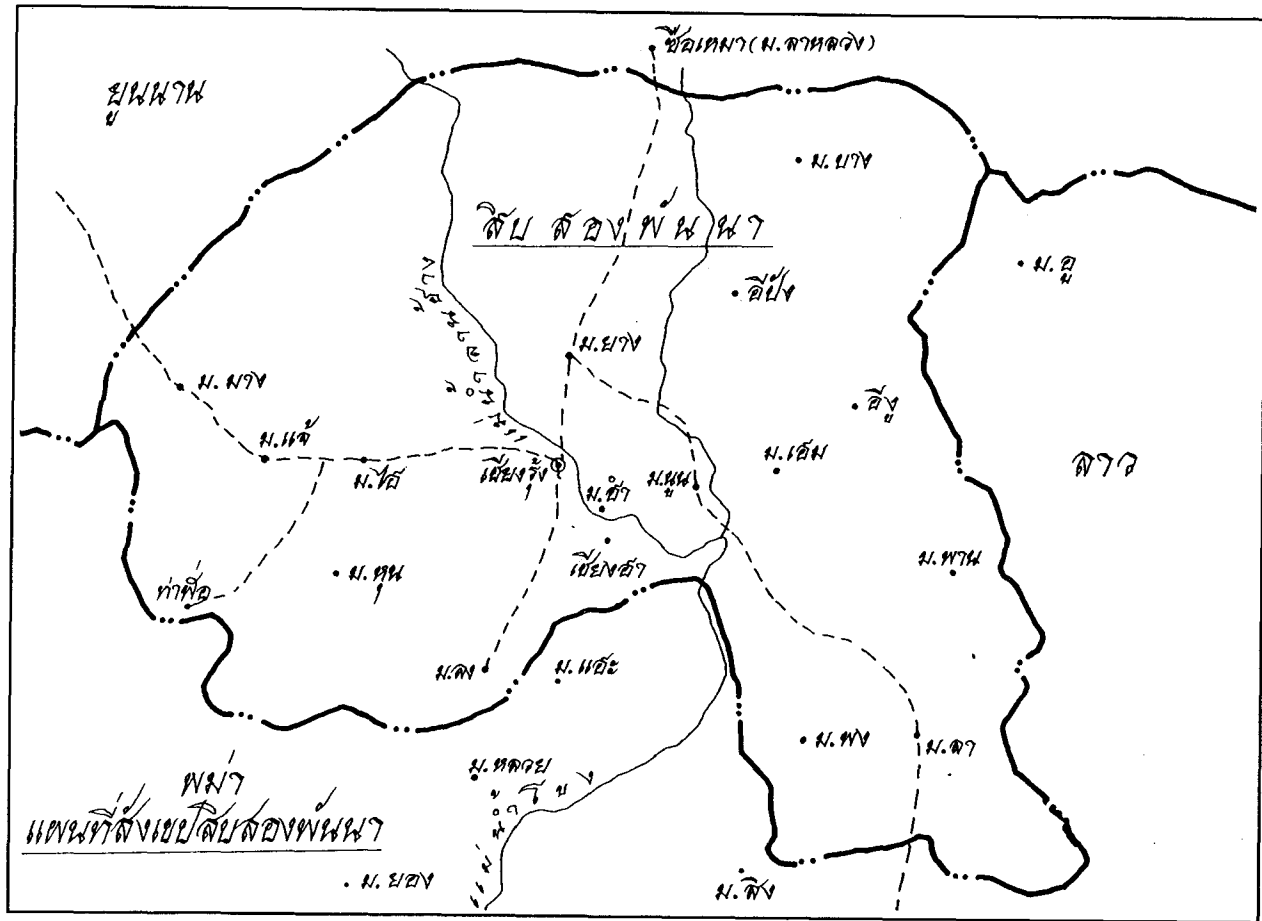

แผนที่เชียงใหม่-สิบสองพินนา

ที่มา : อนุสาร อสท. ปีที่ 33 ฉบับที่ 7 กุมภาพันธ์ 2536 หน้า 86.

บทที่ 1

สิบสองปันนา : พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และลักษณะเศรษฐกิจ

1.1 ลักษณะภูมิประเทศและการแบ่งเขตการปกครอง

สิบสองปันนาเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ระหว่างเส้นรุ้งที่ $20^{\circ} 30'$ - $22^{\circ} 30'$ เหนือ และเส้นแวงที่ 100° - $101^{\circ} 30'$ ตะวันออก

ในพุทธศตวรรษที่ 24 ปรากฏหลักฐานจากบันทึกของ Macleod¹ (พ.ศ.2380) บันทึกเกี่ยวกับอาณาเขตของสิบสองปันนา มีดังนี้

ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	ติด มณฑลยูนนาน
ทิศตะวันออก	ติด โคชินไชน่า (หรืออินโดจีน)
ทิศตะวันออกเฉียงใต้	ติด ดินแดนล้านช้าง
ทิศใต้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง	ติด เมืองหลวงพระบาง และเมืองน่าน

---

¹ Macleod เป็นทหารยศร้อยเอก ซึ่งเฮนรี เบอร์นี ส่งเข้าไปสำรวจเส้นทางการค้าไปยังจีน โดยใช้เส้นทางแม่น้ำสาละวิน และคณะผู้สำรวจของ Macleod เป็นคณะแรกที่ทำการสำรวจเส้นทางการค้าเส้นนี้ ดู ดี.จี.อี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ (กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด), หน้า 753.

ทิสตะวันตก

ติด เมืองเชียงตุง

ทิสตะวันตกเฉียงเหนือ

ติด เมืองลุน (Muang Lun)

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของสิบสองพันนาส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบลุ่มเล็ก ๆ อยู่ตามแม่น้ำสายต่าง ๆ ในหุบเขา และที่ราบลุ่มหุบเขาเหล่านี้ได้เป็นที่ตั้งของเมืองต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิบสองพันนา นอกจากนี้ในสิบสองพันนายังมีแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายใหญ่ที่สุดที่ไหลผ่านและแบ่งสิบสองพันนาออกเป็น 2 ส่วน คือสิบสองพันนาฝั่งตะวันตก และสิบสองพันนาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง

ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง มี 6 พันนา ประกอบไปด้วยเมืองต่าง ๆ 16 เมือง คือ

1. พันนาเชียงรุ่ง (เซอหลี่ป่า) มีเมืองเชียงรุ่ง กับเมืองฮา (กันหลั่นป่า)
2. พันนาเมืองแซ่ (เม็งเจ็ย) มีเมืองแซ่ เมืองเชียงตุ (จิ่งหลู่) เมืองวัง (เม็งอง)
3. พันนาเมืองลม (เม็งหลง)
4. พันนาเมืองหุน (เม็งฮุน หรือเม็งคุ่น) มีเมืองหุน เมืองปาน (เม็งปัน)
5. พันนาเชียงเจิง (เม็งเจิง หรือดิ่งเจิน) มีเมืองเชียงเจิง เมืองฮาย (เม็งไท่)
6. พันนาเมืองเชียงล่อ (ท่าล่อ หรือจิ่งลั่ว หรือด่าลั่ว) มีเมืองเชียงล่อ เมืองมาง (เม็งหมั่น) เมืองงาม ลางเหนือ เมืองขาง (เม็งคัน)

ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง มี 6 พันนา ประกอบไปด้วยเมืองต่าง ๆ 14 เมือง คือ

1. พันนาเมืองล่า (เม็งล่า) มีเมืองล่า เมืองบาง
2. พันนาเมืองฮิง (เมืองหริ่ง หรือเม็งหลง หรือฝูเต็ง) มีเมืองฮิง เมืองปาง
3. พันนาเมืองลา (รวมเมืองซือเหมา และหลิ่งชิน ซึ่งเดิมคือลู่ซัน) มีเมืองลา เมืองวัง (เม็งอ่วง)

4. พันนาเมืองพง (เม็งฮัง) มีเมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง
5. พันนาเมืองอุเหนือ (เม็งอู) มีเมืองอุเหนือ เมืองอูใต้ (เม็งเคือ)
6. พันนาเจียงตอง (เจินตง) มีเมืองเจียงตอง เมืองอี่ปั้ง หรือบ่อล่า (อี่ปั้ง หรือ พัวล่า) อี่งู (อี่อู)²

เมืองที่สำคัญที่สุดในสิบสองพันนาคือเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง กล่าวคือ เป็นเมืองศูนย์กลางการปกครอง ศูนย์กลางการคมนาคมภายในรัฐ ทั้งนี้เนื่องจากแม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่านเมืองเชียงรุ่งนั้น กระแสน้ำไหลไม่เชี่ยวมากนัก ทำให้การคมนาคมติดต่อระหว่างพันนาต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงต้องอาศัยเรือข้ามฟากที่เมืองเชียงรุ่งเท่านั้น นอกจากนี้ เมืองเชียงรุ่งยังเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างดินแดนทางตอนใต้ของจีนกับตอนเหนือของไทยและรัฐฉานของพม่าอีกด้วย

1.2 ประชากร

หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับจำนวนประชากรในสิบสองพันนานั้น มีข้อขัดแย้งกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ ไม่ปรากฏหลักฐานใดที่ระบุชัดเจนถึงจำนวนประชากรในสิบสองพันนา แต่หลักฐานในสมัยต่อมา คือ *China's Changing Map* ของ *Theodore Shabad* ระบุว่า “ในปี พ.ศ.2496 สิบสองพันนามีจำนวนประชากรประมาณ 200,000 คน และในจำนวนนี้เป็นชาวไต 70 เปอร์เซ็นต์”³ ประชากรที่อาศัย

² หลี่ ฟู่ อี้, สิบสองพันนา (ไทเป : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, 1955), หน้า 147.

³ Theodore Shabad, *China's Changing Map : National and Regional Development* (London : Methuen, 1972), p. 209.

อยู่ในสิบสองพันนาประกอบไปด้วยชนชาติต่าง ๆ ดังนี้

1. ไตลื้อ ชาวไตลื้อในสิบสองพันนาเรียกตัวเองว่า “ลาวคานน้ำ”⁴ ส่วนชาวจีนเรียกว่า “สุ่ยไป้อ” หรือไป้อน้ำ⁵ เนื่องจากชาวไตลื้อตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำหรือหนองบึง

ชาวไตลื้อเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสิบสองพันนา มีบรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นชนเผ่าหนึ่งของชนชาติที่จีนเรียกว่า “เยว่” แต่พวกเขาเรียกตัวเองว่า “ไต” บ้าง หรือ “ลาว” บ้าง ชนเผ่าที่เป็นบรรพบุรุษของชาวไตลื้อได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนที่เป็นสิบสองพันนาปัจจุบันมาแต่ดั้งเดิม ต่อมาชาวจีนเรียกชนเผ่านี้ว่า “ชนชาติจิวเหลียว” ในสมัยราชวงศ์ถังของจีน (พ.ศ.1161-1450) ชาวจิวเหลียวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง หรือในบริเวณที่เป็นสิบสองพันนาในปัจจุบันนั้น จีนเรียกว่า “หมางหมาน” ซึ่งแปลว่าชาวป่าคนเมือง แต่พวกนี้เรียกตัวเองว่า “ไตเมือง” และจีนเรียกบริเวณถิ่นที่อยู่ของ

⁴ เรณู วิชาศิลป์ แปล, พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง (พิมพ์ดีด), หน้า 49.

⁵ หลี่ ฟู่ อี้ และ G.H. Luce ได้อธิบายว่า ชาวจีนเรียกชนชาติไตในยุคนานและพม่าตอนเหนือว่า ไป้อ ซึ่งแปลว่าคนป่าร้อยจำพวก แต่คำว่า “ไป้อ” ที่หมายถึงชนชาติไตนี้ ชาวจีนได้เขียนด้วยตัวอักษรที่แตกต่างกันและมีความหมายต่างกันตามยุคสมัย กล่าวคือครั้งแรกสุดพบคำนี้ใน *ทหวนสี่* (จดหมายเหตุราชวงศ์หยวน) พ.ศ.1800 เขียนว่า 𑜀𑜂𑜆𑜇 (ไป้อ) แปลว่าเสื้อขาว ใน พ.ศ.1821 เขียนว่า 𑜀𑜂𑜆𑜇 (ไป้อ) แปลว่าคนป่าขาว ในปี พ.ศ.1940 ต้นราชวงศ์หมิงของจีน เขียนว่า 𑜀𑜂𑜆𑜇 (ไป้อ) แปลว่าคนป่าร้อยจำพวก ในสมัยต่อมาใช้คำว่า 𑜀𑜂𑜆𑜇 𑜀 (ไป้อ) ซึ่งแปลว่าพวกคนป่าเถื่อน และได้แบ่งพวกไป้อเป็น ไป้อบก คือไตเหนือ และไป้อน้ำหรือสุ่ยไป้อ ซึ่งก็คือพวกไตลื้อในสิบสองพันนา จนกระทั่งจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี พ.ศ.2492 แล้ว จึงได้มีการยกเลิกการเรียกชนชาติไตตามที่เคยเรียกมา และให้เรียกว่า “ไต” ตามที่ชนชาติไตเรียกตนเอง ดู หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว หน้า 1. และ G.H. Luce, “The Early Syam in Burma’s History,” *Journal of the Siam Society*, XLVII pt.1 (1959), pp. 125, 175.

ภาพชนชาติต่าง ๆ ในเขตยูนนานของจีน แถวที่สองซ้ายสุด คือ ตื้อแห่งเมืองเซียงรุ่ง

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

พวกไตเมืองว่า “หมั่งหน่าย” ซึ่งก็คือ “เมืองลื้อ”⁶ นั่นเอง ข้อมูลจากหลักฐานจีนที่กล่าวมานี้ อาจกล่าวได้ว่า ชาวไตลื้อได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนสิบสองพันนาในปัจจุบันมาตั้งแต่โบราณกาล *สุชาติ ภูมิบริรักษ์* ผู้ซึ่งได้สืบค้นข้อมูลจากเอกสารจีน และเอกสารพื้นเมือง กล่าวว่า ในสมัยชุมชนบุพกาลชาวไตลื้อมีการสืบทอดตำแหน่งหัวหน้าเผ่าต่อ ๆ กันมาถึง 15 คน และเมื่อสังคมชนเผ่าพัฒนาขึ้นเป็นเมืองลื้อแล้ว มีเจ้าเมืองปกครองสืบทอดกันมาอีก 27 คน⁷

2. *ฮ่อ* ในความหมายของชาวไตลื้อนั้น ฮ่อหมายถึงชาวจีนที่อาศัยอยู่ในยูนนาน *บุญช่วย ศรีสวัสดิ์* กล่าวว่า “ส่วนชาวจีนในยูนนานซึ่งเขาเรียกกันว่าฮ่อนั้น มีจำนวนเล็กน้อย ส่วนมากทำการค้าขายและเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ซึ่งรัฐบาลจีนจัดส่งมา”⁸ ดังนั้น พวกฮ่อในสิบสองพันนานอกจากจะมีบทบาทสำคัญทางการเมืองในสิบสองพันนาแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ ด้วยการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อสินค้าจากเมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนาไปขายยังรัฐใกล้เคียง และนำสินค้าจากรัฐใกล้เคียงมาขายในสิบสองพันนา

จากจดหมายของ *Garnier* ทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ถึง *Due Decazes* รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2418 ได้กล่าวถึงพวกฮ่อว่า “...พวกฮ่อซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพวกฮ่อนี้ (*Ho-nhi*) ได้ยึดครองดินแดนแถบภูเขาอันตั้งอยู่ระหว่างยูนนานและตั้งเกี่ยวพันกับชนชาติ

⁶ *สุชาติ ภูมิบริรักษ์*, *สิบประวัตินชาติไทย* (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2525), หน้า 153-155 และ 162.

⁷ *เพ็งอ้าง*, หน้า 155.

⁸ *บุญช่วย ศรีสวัสดิ์*, *ไทยสิบสองพันนา (เล่ม 1)* (พระนคร : โรงพิมพ์รับพิมพ์, 2498), หน้า 47.

ป่าเถื่อนอื่น ๆ...”⁹ และจากบันทึกการเดินทางของหมอดอดด์ ซึ่งให้เห็นว่า ชาวจีนในยูนนานหรือพวกฮ่อได้รุกร้าดินแดนของพวกไตลื้อ จนต้องถอยออกไปเรื่อย ๆ เมืองบางเมืองที่เคยที่เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไตลื้อ ได้มีพวกฮ่อเข้าไปอยู่อาศัยแทนที่ชาวไตลื้อเกือบทั้งหมด เช่น เมืองซือเหมา หรือเมืองลาหลวง และเมืองผู่เอ้อ หรือเมืองแมน เป็นต้น¹⁰

3. ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในสิบสองพันนามีชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งหมด ที่สำคัญคือพวกซ่า

ชาวไตลื้อเรียกชนชาติพื้นเมืองในสิบสองพันนามาหลายชนชาติว่า ซ่า ซึ่งความหมายของคำว่า “ซ่า” นี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายไว้ว่า “ซ่า” เป็นคำดั้งเดิมของภาษาลาว หมายถึง “ซ่า” (ซ่าทาส)¹¹ ชนชาติพื้นเมืองต่าง ๆ ที่ชาวไตลื้อเรียกว่า “ซ่า” นี้ ได้เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณอันเป็นที่ตั้งของสิบสองพันนามาก่อน โดยเฉพาะพวกซ่าวะ หรือ ลัวะ และเมื่อพวกไตลื้อเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนนี้ ก็ได้ปราบปรามชนชาติพื้นเมืองลง และยึดแหล่งทำการผลิตของชนชาติพื้นเมืองจนหมดทั้งที่นาริมน้ำและบ่อเกลือ ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ต้องอพยพไปอยู่ตามป่าเขาและอยู่ภายใต้อำนาจของชาวไตลื้อ

⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ.2431” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509), หน้า 43. อ้างถึงจดหมายจาก Garnier ถึง Due Decazes ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2418 เอกสารฝรั่งเศส “สยาม” เล่ม 3.

¹⁰ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, *ชนชาติไทย* (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 52.

¹¹ จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2519), หน้า 461.

ด้วยเหตุนี้ชาวพื้นเมืองที่ได้อื่อเรียก “ข้า” จึงมีฐานะทางสังคมเป็นข้าทาสของชาวได้อื่อซึ่งอยู่ในฐานะชนชั้นปกครองของสิบสองปันนา

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง ข้าวะ หรือละว่า หรือลัวะ ในสิบสองปันนาว่า

...พวกข้าวะหรือลัวะนี้ จัดอยู่ในจำพวกข้าทาสตามขนบธรรมเนียมโบราณ เจ้าฟ้าพญาเมืองจะขึ้นเสวยราชย์หรือครองเมืองต้องทำพิธีราชาภิเษกพิธีครองเมือง โดยให้พวกลัวะไปนั่งอยู่ในหอคำ (ปราสาททอง) เสียก่อน ผู้ที่จะครองเมืองหรือครองราชสมบัติเป็นเจ้าฟ้าพญาเมืองต่อ่นั้น ถือแซ่ขึ้นไปเจียนตีทำการจับไล่ นอกจากนั้นยังให้อยู่เฝ้าคูแลร์รักษาปูชนียสถานสำคัญ เช่น พระธาตุที่ตั้งอยู่ห่างไกลชุมชน...¹²

ข้าก้อ ชาวจีนเรียกว่า อ่าข้า (Akha) นั้น มีประวัติความเป็นมาว่าเป็นพวกที่อพยพลงมาจากทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองต้าหลี่ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในสิบสองปันนาก่อนพวกได้อื่อ โดยอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ ต่อมาพวกได้อื่อได้เคลื่อนย้ายลงมายังดินแดนนี้ แล้วแย่งชิงที่นาริมน้ำของพวกข้าก้อไปหมด พวกนี้จึงถอยร่นขึ้นไปอยู่ตามป่าเขา แต่เนื่องจากบริเวณเชิงเขามีชนเผ่าผู้หมานอาศัยอยู่ พวกข้าก้อจึงต้องขึ้นไปอยู่บนยอดเขาและเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่¹³

นอกจากนี้ ในสิบสองปันนายังมี ข้าเสาะ (ชาวละหุหรือมุเซอ) ซึ่งตั้ง

¹² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 30-31.

¹³ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 44-45.

“ชาวไต” ในเขตเมืองเชียงรุ่ง

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

ถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองเชียงรุ่ง เมืองฮ่า เมืองซอน และเมืองยาง *ข้าความ ข้าละเมัด ข้าเพน ข้าสามท้าว และข้ามู*¹⁴ ซึ่งมีจำนวนมากอยู่ตามภาคใต้ของสิบสองพันนา อาศัยอยู่ตามเนินเขาหรือที่สูงตามซอกเขาใกล้ลำธาร บางหมู่บ้านก็อยู่ที่พื้นราบ แต่อยู่ห่างจากตัวเมืองออกไปมาก ข้ามูมีมากที่เมืองเชียงรุ่ง ซึ่งเรียกพวกนี้ว่า “ข้าสามแสน” พวกไตลื้อ ลาวเหนือ และไทยพำพ นิยมจ้างพวกข้ามาทำงานเกี่ยวกับป่าไม้ เนื่องจากค่าจ้างถูก และพวกนี้มีความอดทนสูง¹⁵ เป็นต้น

ส่วนชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ก็มี *เฮ่า* ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาต่าง ๆ ในเขตเมืองอู่ เมืองพง และเมืองล่า มีอาชีพปลูกฝิ่น นอกจากนี้ยังมีพวก *ม้ง ลีซอ และ กูย* พวกนี้อาศัยอยู่ตามภูเขาสูง ปลูกพืชไร่ ปลูกฝิ่น และขายของป่า¹⁶

นอกจากที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ในสิบสองพันนายังมีกลุ่มชนอีกพวกหนึ่งที่ชาวไตลื้อเรียกว่า *บั่ว* พวกบั่วนี้เป็นชาวเมืองสามสูง ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ห่างจากเมืองเชียงรุ่งไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราว 50 กิโลเมตร มีหน้าที่ส่งคนมาเลี้ยงม้าถวายเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง¹⁷

1.3 การก่อรัฐสิบสองพันนา

ก่อนที่พญาเจิงจะปกครองเมืองลื้อในปี พ.ศ.1723 และตั้งเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองศูนย์กลางนั้น¹⁸ ดินแดนแถบนี้ได้เป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติไตเผ่า

¹⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 566-567.

¹⁵ เฟิงอ้าง, หน้า 350-351.

¹⁶ เฟิงอ้าง, หน้า 567.

¹⁷ จิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 474.

¹⁸ เจียงอิ่งเหลียง, คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี แปล. ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ 2. (ไม่ปรากฏที่พิมพ์, 2534), หน้า 11.

ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากซึ่งอยู่ปะปนกัน ทั้งนี้จากเอกสารการบันทึกของจีน สมัยราชวงศ์ถัง (กลางพุทธศตวรรษที่ 12-15) ทำให้ทราบว่าในแถบหย่งซัง คายหนั้น ตลอดจนเมืองเลม จิ่งตง เชียงู จนถึงสิบสองปันนา เป็นที่อยู่อาศัยของพวกหมานพันดำ หมานพันทอง หมานพันเงิน หมานสักขา และ หมานสักหน้า พวกหมานเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ในเขตปกครองของอาณาจักร น่านเจ้า จีนสมัยราชวงศ์ถังเรียนชนชาติใดที่อาศัยอยู่ในเมืองคายหนั้น เขต ปกครองอันเซง อีกชื่อหนึ่งว่า “หมางหมาน”¹⁹ พวกนี้เรียกตัวเองว่า “ไตเมือง” บางครั้งจีนเรียกว่า “หมางหน่าย” ซึ่งก็คือ “เมืองลื้อ” นั่นเอง²⁰ แต่บางครั้ง จะพบว่าพวกไตลื้อเรียกเมืองของตัวเองว่า อาพี หรืออาลวี หรืออาราวิ หรือ เป็นคำที่ประกอบชื่อเมือง เช่น อาลวีสวนตาล อาลวีเชียงมู อาลวีเชียงรุ่ง เป็นต้น

ในหนังสือ *บันทึกเรื่องสิบสองปันนา* กล่าวว่า อาราวิ (ARAVI) เป็นชื่อเรียกตามภาษาสันสกฤต กล่าวคือ

*...ชนชาติในแหลมอินโดจีนซึ่งได้รับวัฒนธรรมอินเดียมาก มักจะ
คิดตั้งอินเดียใหม่ขึ้นในดินแดนนั้น ๆ เคยมีการนำเอาชื่อเมืองใน
อินเดียมาใช้เป็นชื่อเมืองของตน คำว่า อาราวิ เป็นชื่อประเทศที่ 7
ในจำนวน 14 ประเทศที่อยู่ในกลุ่มดาว Mulam และ Apa ใน*

¹⁹ เจียงอิงเหลียง, คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี แปล. ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ 1. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2532), หน้า 115.

²⁰ อิดา สาระยา, กว่าจะเป็นคนไทย. (กรุงเทพฯ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2537), หน้า 101.

ตะวันออก ตามที่กล่าวไว้ในมหาสังฆาตสูตร หรือเป็นการ
เลียนแบบ หรือเป็นการนำเข้ามาใช้โดยตรง...²¹

เกี่ยวกับเรื่องนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายว่า เป็นคำที่มาจากภาษาพม่า
ซึ่งพม่าเรียกชาวไตทั้งหมดในยุคนานว่า “ซาน” และเรียกชาวไตลื้อในสิบสอง
พันนาว่า “ลู่ซาน” และอธิบายว่า

...คำว่า ลู่ นั้นคือ ลื้อ ลู่ซาน คือ ไตลื้อ ขอให้สังเกตว่า ลู่
ตามอักษรพม่า เขียนเป็น ลูวิ คำ ลูวิ นี้เอง ที่ชาวไตลื้อสิบสอง
พันนาเอาไปดัดแปลงเรียกแคว้นเชียงรุ่ง ว่า อาลวิ หรืออาฬวิ...²²

“เมืองลื้อ” ในช่วงระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 12-15 หรือก่อนที่
กษัตริย์น่านเจ้าจะส่งโอรสชื่อเทาซุงฟ้า หรือไตลื้อเรียก “เจ้าราชบุตร” ยกทัพ
มายึดครองนั้น คือเวียงเชียงมู้ ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงเหนือเมือง
เชียงรุ่ง ดังปรากฏตามตำนานเมืองสิบสองพันนา ว่า

...ผู้ถวนสองชื่อเทาซุงฟ้าก็มาแล่นปืนทิพย์ขึ้นเมื่อเหลือก็ตกใส่
เมืองอารวือรไว้นั้นแล ก็ตกใส่หมากผาที่ฝั่งน้ำของหั้นก็จึงร้องคัง
ไว้แท้แล ยามนั้นพ่อแห่งตน ก็จึงหือลูกชายผู้ถวนสองนั้น ก็ได้

²¹ คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารจีนสำนักนายกรัฐมนตรี
แปลและเรียบเรียง, บันทึกเรื่องสิบสองพันนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, 2527), หน้า 1-2.

²² จิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 13-14.

เอาพลกำลังลงมาเป็นเจ้าอยู่ที่เมืองอารวิ ยามนั้นเวียงอารวิกิมีอยู่ที่
ที่เชียงมูไว้อยู่แล เวียงเชียงมูก็เป็นทางกาดลานเด็ยวันแล...²³

เข้าใจว่า เวียงเชียงมูในสมัยนั้นน่าจะเป็นเมืองศูนย์กลางของเมืองลื้อ ดังปรากฏว่าก่อนที่น่านเจ้าจะยึดครองเวียงเชียงมูนั้น เมืองลื้อยังมีเมืองต่าง ๆ อีกหลายเมือง คือ เมืองแม่ย่า (ต่อมาคือเมืองเชียงรุ่ง) เมืองป่าหามาความหลวง (ต่อมาคือเมืองฮ่า) เมืองฮาย เมืองลวง และเมืองปาน เมืองแลม เมืองงู ป่าซาง เชียงแมน เมืองม้า เมืองกาย เมืองทั้น เชียงลาบ เมืองยู เมืองหลวย เป็นต้น²⁴

เวียงเชียงมู ในฐานะเมืองศูนย์กลางของเมืองลื้อนั้น น่าจะหมายถึง เมืองที่เป็นที่ประทับของเจ้าแผ่นดินเมืองลื้อ แต่จะมีอำนาจทางการเมืองเหนือ เมืองต่าง ๆ เหล่านั้นเพียงใดไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ที่จะอธิบายได้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ดินแดนที่เป็นสิบสองพันนานั้น นอกจากจะเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยแต่ดั้งเดิมของชาวไตลื้อแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมืองหรือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อีกด้วย ที่สำคัญคือ พวกละว้าหรือลัวะ พวกอาข่าหรือข่าก้อ และ บะหล่อง เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำและทำนาทำการเพาะปลูก อาจเป็นไปได้ว่า เมื่อเมืองลื้อได้พัฒนาขยายใหญ่ขึ้น ชาวไตลื้อจึงได้มีการ เคลื่อนย้ายหรือกระจายมาตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ นี้ จึงได้เกิดการสู้รบกับชนเผ่าพื้นเมืองเหล่านี้ เพื่อแย่งชิงพื้นที่ทำการผลิต อาทิ ที่นา ริมน้ำและบ่อเกลือ ทำให้ชนเผ่าพื้นเมืองเหล่านี้ต้องอพยพไปอยู่บนภูเขา ซึ่งมี

²³ ทวี สว่างปัญญางกูร, บรรณารักษ์, ตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา (กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2529), หน้า 92-93.

²⁴ เฟิงอั้ง, หน้า 55-59.

เรื่องราวที่ตำนานหรือนิทานพื้นเมืองเล่าขานกันมา แต่ที่เป็นรูปธรรมก็คือการจัดให้มีพิธีการเช่นไหว้เจ้าอาซาหรือข้าก้อ และผู้เสียชีวิตเนื่องจากการรุกรานของพวกเขาได้อาศัยที่เมืองฮายเป็นประจำทุกปี²⁵

การที่ชาวไตลื้อได้มีการตั้งถิ่นฐานที่แน่นอนตามที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ซึ่งอยู่ตามหุบเขาและทำนาทำการเพาะปลูก อันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไต โดยทั่วไปตั้งแต่โบราณกาลนั้น ย่อมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดสังคมชุมชนหมู่บ้านขึ้น แต่ปัจจัยสำคัญที่มีผลทำให้ชุมชนต่าง ๆ ของเมืองลื้อสามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นชุมชนที่ใหญ่โตขึ้นจนเป็นเมืองได้นั้น คือทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าภายในเมืองลื้อเอง และการค้ากับรัฐต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าเมืองลื้อเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างจีน พม่า อินเดีย และภาคเหนือของไทย ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าในกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ดินแดนนี้มีเส้นทางที่ติดต่อค้าขายหรือเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองเล็ก ๆ กับเมืองศูนย์กลางที่สำคัญต่าง ๆ แล้ว เช่น เชียงแสน หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ เป็นต้น อีกทั้งเมืองลื้อเองนั้นยังเป็นเมืองที่มีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญอีกหลายชนิดที่เป็นการต้องการของตลาดต่างประเทศจวบจนปัจจุบัน คือ *ชาผู้เอ๋อ* อันเป็นใบชาที่ผลิตได้จากเมืองลื้อหรือสิบสองพันนาทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีไม้ที่มีราคา เช่น ไม้กฤษณา ไม้สัก ไม้ปาล์ม ไม้สน ไม้ฉำฉา ไม้การบูร เป็นต้น²⁶ ซึ่งการค้าระหว่างรัฐและการค้าภายในเมืองลื้อเองนั้นย่อมมีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชุมชน และผลักดันให้มีการพัฒนาเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้นได้

เมื่อเจ้าราชบุตร (เทาซุงฟ้า) แห่งน่านเจ้าได้ยึดครองเมืองลื้อ ซึ่งตั้งอยู่

²⁵ คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน, อ้างแล้ว, หน้า 51.

²⁶ เจียงอิงเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 1, หน้า 13-17.

ที่เวียงเชียงมู ในปี พ.ศ.1446 นั้น เมืองลือจิงตออยู่ภายใต้การปกครองของ
 น่านเจ้า (ราชวงศ์ด้ามง) และอยู่ในเขตปกครองของข้าหลวงตรวจการแห่ง
 เมืองอินเซิง²⁷ ต่อมาเจ้าราชบุตรได้ขยายอำนาจลงมายึดครองเมืองแม่ย่า
 (ตามตำนานเรียกว่าเมืองอารวิสิบสองพันนาเวียงเชียงรุ่ง อันเป็นชื่อเรียกใน
 สมัยหลัง) และได้ย้ายที่ประทับจากเวียงเชียงมูมาประทับอยู่ที่หามากผาคราง
 ของเมืองแม่ย่า หรือในสมัยต่อมาเรียก เวียงผาคราง ซึ่งก็คือพระราชวัง
 สิบบองพันนาหรือหอคำเมืองเชียงรุ่ง และเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “เชียงด้อ
 เชียงล้าน” ซึ่งเข้าใจว่าเป็นชื่อเมืองที่เรียกตามภาษาพื้นเมือง

...ยามนั้นเจ้าก็เอาříพลคนศึกได้ลงมาตามกระแสน้ำของก็ต้องมา
 แผลวที่เมืองอารวิสิบสองพันนาเวียงเชียงรุ่งนั้นแล มาอยู่ไว้ก็จึงได้
 ชื่อว่า เชียงด้อก็มีสี่คือหม้อข้าว แลเชียงล้านก็มีสี่ล้านหม้อข้าวว่า
 อันนั้นแล หีบ่นานเท่าใดก็จึงได้ค้ายที่เวียงเชียงมูไปตั้งอยู่ที่
 ลูกปืนทิพย์ตกลงมาใส่พื้นที่หามากผาคราง...²⁸

เจ้าราชบุตร (เทาซุงฟ้า) แห่งน่านเจ้า มีเชื้อสายปกครองเมืองลือสิบต่อ
 กันมาถึง 5 รัชกาล การที่เมืองลือต้องตออยู่ภายใต้การปกครองของน่านเจ้า
 (ราชวงศ์ด้ามง) ซึ่งเป็นรัฐที่มีอารยธรรมสูงกว่าถึง 5 รัชกาลนั้น ย่อมก่อให้เกิด
 การบูรณาการทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในดินแดนนี้บ้าง
 หากแต่ไม่ปรากฏข้อมูลร่วมสมัยที่จะสามารถอธิบายได้โดยตรง นอกอาณาเขต
 ของเมืองลือซึ่งได้มีการกำหนดเป็นครั้งแรกในสมัยเจ้าราชบุตร (เทาซุงฟ้า)
 ดังนี้

²⁷ เฟิงอั้ง, หน้า 16-17.

²⁸ ทวี สว่างปัญญางกูร, อั้งแล้ว, หน้า 93.

...เจ้าผู้ถ้วสองคนที้นั้น ก็ตั้งเอาขัวเหล็กขัวทอง แล้วก็จึงมา
เมืองแลม ลงมาเมืองงุจจับป่าซาง ล่องตามลำ²⁹ ขึ้นมา จับน้ำมา
มาจับเมืองแมน เกี้ยวไปคอยหมี่ เมืองม้า น้ำเผือกน้ำไค บ้านงุด
บ้านค่างมาจับน้ำหลายเหมืองข้างหลายจับเมืองกลางมาเมืองทีน
แพวลั้งลาด พาดมาน้ำคิม เชียงลาบ เมืองยู เมืองหลาย เข้ากับ
ทางนี้ก็เป็นสิบสองพันนาอยู่แท้แลก็แมนทั้งเสี้ยงแล...³⁰

อาจกล่าวได้ว่า การกำหนดอาณาเขตของเมืองลือเป็นครั้งแรกในสมัย
เจ้าราชบุตร (เทาซุงฟ้า) นี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการกำเนิดรัฐสิบสองพันนา โดย
มีเมืองอารวีหรือเมืองเชียงต้อ เชียงล้านเป็นศูนย์กลางการปกครอง

การปรากฏชื่อเรียกดินแดนสิบสองพันนาว่า “เชียงต้อ เชียงล้าน” เป็น
ครั้งแรกในในสมัยเจ้าราชบุตร (เทาซุงฟ้า) โอรสของกษัตริย์น่านเจ้าปกครอง
นั้น ตามตำนานได้อธิบายว่า “เชียงต้อก็มีสี่ต้อหม้อข้าว แลเชียงล้านก็มีสี่ล้าน
หม้อข้าว” ได้สะท้อนให้เห็นว่า เมืองลือในสมัยการปกครองของน่านเจ้านั้น
คงจะได้มีการพัฒนาเป็นเมืองใหญ่ขึ้น แล้วสันนิษฐานว่า ประชากรในเมืองลือ
คงจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นจึงได้พยายามในการจัดที่ดินให้เป็นระบบเพื่อให้
สามารถผลิตข้าวได้มากเพียงพอที่จะรองรับจำนวนประชากรในขณะนั้น แต่
ทั้งนี้ การจัดระบบที่ดินในการผลิตข้าวดังกล่าว อาจจะทำมาก่อนที่
เมืองลือจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของน่านเจ้าก็เป็นไป อย่างไรก็ตาม
ชื่อของเมืองที่มีความหมายเป็นหน่วยของการผลิตข้าวนี้ น่าจะเป็นรากฐาน
ของการพัฒนาขึ้นเป็นระบบ “พันนา” เมื่อเมืองขยายใหญ่มากขึ้น มีจำนวน

²⁹ แม่น้ำดำ

³⁰ ทวี สว่างปัญญางกูร, อังแล้ว, หน้า 59.

ประชากรมากขึ้น และมีพื้นที่ในการเพาะปลูกมากขึ้น จึงได้มีการพัฒนาการจัดแบ่งที่ดินในการเพาะปลูกข้าวตามหน่วยทางการผลิตข้าวที่ใหญ่ขึ้น คือ “พันนา” ซึ่งพื้นที่การปลูกข้าวแต่ละพันนานั้น ถูกกำหนดเป็นเขตปกครองหนึ่ง ๆ และรวมไปถึงเขตของการควบคุมแรงงานด้วย

จากข้อมูลเอกสารของจีนได้กล่าวว่า ใน พ.ศ.1723 ได้มีเมืองที่เรียกว่า “จิ้งหลงจินเตียนกว่อ” (เมืองหอค้าเซียงรุ่ง) หรือ “จิ้งหลงกว่อ” เกิดขึ้นเมืองนี้ตั้งขึ้นโดยหัวหน้าชนชาติไตซึ่งจีนเรียกว่า “ปาจินจิน” หรือในตำนานพื้นเมืองเรียกว่า “พญาเจิง” ด้วย การรวบรวมเมืองต่าง ๆ ของเมืองลื้อเข้าด้วยกันและตั้งตัวเป็นรัฐอิสระ มีเมืองเซียงรุ่ง ซึ่งจีนเรียกว่า เมือง “เซอหลี่” เป็นเมืองศูนย์กลาง³¹ ในที่นี้ พญาเจิงจะมีตัวตนจริงตามเอกสารพื้นเมืองกล่าวอ้างไว้หรือไม่ก็ตาม แต่ใน พ.ศ.1723 ก็ได้ปรากฏว่ามีเมืองหอค้าเซียงรุ่งหรือเมืองเซียงรุ่งเกิดขึ้นแล้ว อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ที่จะทำให้ทราบว่า รัฐอิสระ “เมืองเซียงรุ่ง” ตามตำนานพื้นเมืองอ้างว่า พญาเจิงเป็นผู้สถาปนาขึ้นนั้น มีอาณาเขตเพียงใด หรือประกอบไปด้วยเมืองอะไรบ้าง แต่จากหลักฐานที่ปรากฏ ทำให้ทราบว่า การสถาปนาเมืองลื้อเป็นรัฐอิสระใน พ.ศ.1723 นั้น นอกจากพญาเจิงจะได้รวบรวมเมืองต่าง ๆ ของเมืองลื้อเข้าด้วยกันแล้ว ยังได้ขยายอำนาจออกไปยึดครองเมืองต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งบ่อเกลือ อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมากอย่างหนึ่งของดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน คือ เมืองบ่อแฮ้ว เมืองเซียงแฮ้ว เมืองสาไถ้ เมืองสา่งยอง และเมืองเซียงฟ้า แต่เนื่องจากเป็นเมืองใน

³¹ เฉวสิงจางและจางหยวนซิ่ง, คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารจีนสำนักนายกรัฐมนตรี แปล, ชนชาติไท (กรุงเทพฯ : บริษัทวิศกอร์เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, 2530), หน้า 3. และเจียงอิงเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 2, หน้า 6-7.

ครอบครองของคาสีฟู (น่านเจ้า) ทำให้คาสีฟูเรียกร้องเงินค่าทดแทนจากการยึดเมืองเหล่านี้ ซึ่งเมืองลื้อก็ยินยอมจ่ายให้แก่คาสีฟู³²

เมืองลื้อหรือเมืองเชียงรุ่ง ดำรงความเป็นอิสระอยู่ได้เพียงสมัยของพญาเจิงเท่านั้น เมื่อพญาเจิงสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.1735 เจ้าสามไค้เนื่อง (ชว่นไฮ่เหล็ง) โอรสพญาเจิงได้ขึ้นปกครองเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งสืบแทนและสวามิภักดิ์ต่อคาสีฟู กษัตริย์แห่งคาสีฟูได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็น “จิวเจียงหวัง”³³ หรือเจ้าแห่งแม่น้ำโขง โดยส่งส่วยเล็กให้แก่คาสีฟู 5 ปีครั้ง และส่วยใหญ่ 9 ปีครั้ง³⁴ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองเชียงรุ่งได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของคาสีฟูมาโดยตลอด จนกระทั่งมองโกลได้รุกรานยูนนาน และยึดครองคาสีฟู (น่านเจ้า) ในปี พ.ศ.1796 แล้ว เมืองเชียงรุ่งจึงได้ถูกมองโกลรุกรานและผนวกเข้าไว้ในเขตแดนของจีนใน พ.ศ.1818 และได้ตั้งองค์กรการปกครองขึ้นที่เมืองเชียงรุ่งด้วย อย่างไรก็ตามจีนก็มิได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองการปกครองที่เคยเป็นมาของเมืองเชียงรุ่งแต่อย่างใด กล่าวคือ เมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นต่อเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งนั้น แต่ละเมืองยังคงมีเจ้าเมืองของตนเองปกครองอยู่ ดังนั้นหากเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งพระองค์ใดมีความเข้มแข็ง บ้านเมืองก็มีความสงบ แต่หากพระองค์ใดไม่เข้มแข็งแล้วก็จะเกิดสงครามภายในรัฐขึ้นเสมอ จะเห็นได้ว่า เมืองลื้อหรือเมืองเชียงรุ่งภายหลังสมัยการปกครองของพญาเจิงนั้น จะเกิดความไม่สงบภายในอยู่เสมอด้วยการแย่งชิงราชสมบัติ หรือการขยายอำนาจทางการเมืองของเมืองต่าง ๆ ด้วยการยึดครองดินแดนของเมืองอื่น เช่น ในปี พ.ศ.1839

³² เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 50.

³³ เจียงอั้งเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 2, หน้า 24.

³⁴ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 93.

ชาวลื้อ ในเขตรัฐกันทรพระหวางพม่าอังกฤษและลาวฝรั่งเศส

(ภาพจาก E. Lefèvre, *Travels in Laos : The Fate of the Sip Song Pana and Muong Sing (1894-1896)*, พิมพ์ครั้งแรก 1898, White Lotus 1995)

จากบันทึกเอกสารจีนสมัยราชวงศ์หยวน กล่าวว่า “เดือน 12 หุ่นงั่วหัวหน้า
ชนเผ่าหมานที่เชียงรุ่งระดมกำลังเข้ายึด 10 หมู่บ้าน กับอีก 3 ตำบล อีกทั้ง
สมคบกับประเทศแปรร้อยสะไก้ หมายจะเข้าตีเมืองเต้าหลง...”³⁵ หรือ
เกิดการแตกแยกภายในรัฐจนเมืองเชียงรุ่งได้มีการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ
เซอหลี่ใหญ่ (ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงติดกับพม่า) และเซอหลี่น้อย
(ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงติดกับจีน) เป็นต้น³⁶

ด้วยสภาพการณ์ทางการเมืองเช่นนี้ การที่เจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้ง
พระโอรสหรือพระญาติวงศ์ไปปกครองเมืองต่าง ๆ หรือการสร้างความสัมพันธ์
ทางเครือญาติกับเมืองต่าง ๆ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่มีความจำเป็นในการสร้างรัฐ
หรือความเป็นปึกแผ่นภายในรัฐของรัฐโบราณ ปรากฏหลักฐานว่า เตาสีเยนต้า
หรือท้าวสีดาค่า (พ.ศ.1934-1956) ได้เริ่มขยายดินแดนออกไปถึงเมืองแมน
(เมืองผุเอ่อ) และทรงแต่งตั้งโอรสซึ่งมีทั้งสิ้น 7 องค์ ไปปกครองเมืองต่าง ๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยการปกครองของชานเป่าลี่ใต้หรือสามพ่อลือไท
(พ.ศ.2000-2040) ได้มีการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ และอพยพประชากรไปตั้ง
ถิ่นฐานสร้างเมืองต่าง ๆ อยู่เสมอ ในการสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในนั้น
พระองค์ทรงยึดครองเมืองขาง และ “เม็งอา” จากท้าวซี โอรสของเสื่อหลุนฟ้า
อดีตเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งปกครองเมืองทั้งสองอยู่ แล้วแต่งตั้งบุตร
2 คนของเซียนเคิงเสียงพระญาติวงศ์ไปบุกเบิกเมืองดังกล่าวทั้งสอง ทำให้มี
ประชากรอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นและเจริญขึ้น นอกจากนี้ทรง
แต่งตั้งเซียนเคิงเสียงไปเป็นเจ้าเมืองแซ่ อีกทั้งทรงแต่งตั้งพระญาติวงศ์ไป
เป็นเจ้าเมืองลวงและเมืองพง ทรงแต่งตั้งเจ้าเมือง โอรสองค์ที่ 2 และ

³⁵ เจียงอึ้งเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 2, หน้า 27.

³⁶ เฟ็งอั้ง, หน้า 26.

สามไค้เนียง โอรสองค์ที่ 3 ไปปกครองเมืองอุ และเจ้าอั้ง โอรสองค์ที่ 4 ไปปกครอง “เมืองหลุน”³⁷

การที่ซานเป่าลี่ได้หรือสามพ่อคือไท ได้แต่งตั้งพระโอรสและพระญาติวงศ์ไปเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองต่าง ๆ มากมายนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่จะสามารถทำให้เมืองลื้อ หรือเมืองเชียงรุ่งมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้น อีกทั้งการขยายดินแดนและการสร้างเมืองใหม่เพิ่มมากขึ้นนั้น แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองลื้อ การขยายตัวของเมืองลื้อในช่วงระยะเวลาที่ น่าจะนำไปสู่การพัฒนาตัวเองขึ้นเป็นรัฐ และมีการแบ่งเขตปกครองออกเป็น “พันนา” ซึ่งมีทั้งสิ้น 12 พันนา ทั้งนี้ เนื่องจากปรากฏหลักฐานเป็นครั้งแรกว่าในปี พ.ศ.2115 สมัยเจ้าอินเมือง (พ.ศ.2112-2141) จีนสมัยราชวงศ์หมินได้กำหนด “เขตท้องถื่น” ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำโขงออกเป็น 6 พันนา และด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำโขง 6 พันนา ดังนี้

6 พันนาด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง ประกอบด้วย

1. เมืองเชียงรุ่ง และเมืองฮ่า
2. เมืองแซ่ เชียงลื้อ และเมืองวัง
3. เมืองลวง
4. เมืองหุนและเมืองปาน
5. เชียงเจิง เมืองฮาย และ “เมืองอา”
6. เชียงลือ เมืองมาง และเมืองจาด “หลังวัง” และเมืองขาง

6 พันนาทางตะวันออกของแม่น้ำโขง ประกอบด้วย

1. เมืองล่า และเมืองบาน
2. เมืองฮิง และเมืองวัง

³⁷ เฟิงอั้ง, หน้า 103-107.

3. เมืองลา (ชื่อเหมา) และเมืองวัง
4. เมืองพง เมืองห้วยวน และเมืองมาง
5. เมืองอุเหนือ และอุใต้
6. เชียงทอง อีปั้ง และอีงู³⁸

จากหลักฐานที่ปรากฏนั้น อย่างน้อยที่สุดในปี พ.ศ.2115 น่าจะได้มีการเรียกดินแดนนี้ว่า “สิบสองพันนา” แล้ว แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานใด ๆ ระบุได้ชัดเจน แต่จากตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา ได้กล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของคำว่า “สิบสองพันนา” ว่า มาจากการสร้างธาตุหลวงปางเขอที่เมืองเชียงรุ่ง ซึ่งมีประตูทั้งสิ้น 12 ประตู จึงเรียกว่า “สิบสองพันนา”

...ขามันคนท่านก็มาแปลงหนังสือสอโน (ประเทศ) คนเมืองสิบสองพันนามาแล้ว ก็จึงมาสร้างธาตุหลวงปางเขอที่ในเมืองเชียงรุ่งหันแล...แล้วก็จึงมีพมเกศาคำดิบสองเส้น ก็จึงเอาขี้ไม้ชกมาแปลงยังคะอูบ แล้วก็ใส่คะอูบเงินแล้ว คะอูบคำแล้ว ก็มาใส่ขี้คะอูบเหล็กแล้ว มีทั้งแก้วแสงแล้ว เรือเงิน เรือคำกับทั้งผ้ากาสีเจ็ดชิ้น ก็จึงได้ชวนกันเอาใส่ดีแล้ว ก็ได้ห้าง (จัด) ยนต์ไว้สี่ทิศแปดทิศแล้ว ก็จึงได้ชวนกันสร้างขึ้น ก็จึงมาแปลงทั้งประตูขงแล้ว สิบสองประตูจอด (จด) บริบูรณ์แล้ว ก็จึงสมควรไว้นั้นแท้แล แล้วก็จึงได้ร้องว่า สิบสองพันนาซ้อนเพื่อมีสิบสองประตูขงกับธาตุหลวงนั้นก็เพื่ออันแท้แล...³⁹

³⁸ เฟิงอ้าง, หน้า 118.

³⁹ ทวี สว่างปัญญางกูร, อ้างแล้ว, หน้า 65-66.

ในที่นี้ไม่พบหลักฐานว่า ราชอาณาจักรปางเยอที่เมืองเชียงรุ่งสร้างขึ้นเมื่อใด แต่คงต้องสร้างขึ้นภายหลังจากพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในสิบสองปันนาแล้ว ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากสำนักวัดป่าแดงเมืองเชียงตุง ได้เผยแผ่เข้ามาในปี พ.ศ.1998 ดังนั้นจึงอาจจะประเมินได้ว่าระหว่างปี พ.ศ.1998-2115 เมืองลื้อได้เรียกตัวเองว่า “สิบสองปันนา” และมีเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองศูนย์กลาง

หลี่ ฟู่ อี้ กล่าวว่า เมืองลื้อได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 เขต แต่ละเขตปกครองกันเอง และต่างก็สร้างตัวเองขึ้นมาด้วยการพัฒนาทางการเกษตร อันเป็นที่มาของชื่อเรียก “สิบสองปันนา”⁴⁰ ดังนั้น สิบสองปันนาในที่นี้จึงหมายถึงเขตการปกครอง 12 เขต และแต่ละเขตเรียกว่า “ปันนา”

1.4 บทบาทของรัฐข้างเคียง

สิบสองปันนาเป็นรัฐที่อยู่ระหว่างรัฐที่มีอำนาจ 2 รัฐ คือ จีนและพม่า ซึ่งต่างก็มีอิทธิพลต่อการเมืองภายในของสิบสองปันนาอย่างมาก รัฐทั้งสองต่างพยายามเข้ามามีบทบาทหรืออ้างสิทธิเหนือดินแดนสิบสองปันนาโดยการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา

---

⁴⁰ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 1. และผู้เขียนสันนิษฐานว่าคำว่า สิบสองปันนา น่าจะเป็นภาษาพื้นเมืองที่ใช้เรียกกันเอง เพราะในตำนานหรือพงศาวดารของล้านนาไทยเรียกดินแดนนี้ว่าเมืองเชียงรุ่งสำหรับในเอกสารพม่าสมัยหลังเรียกสิบสองปันนาว่า Kyaing-ron หรือ Kyaing-yon หรือ Kyaing-yon-gyi ดู Sai Sam Tip, *The Lu in Sip Sowng Panna from the Earliest Times down to A.D. 1644* (Master Thesis, University of Rangoon, 1976), p. 62 และจีนเรียกเซอหลี่ (Ch'e-li) จนถึง พ.ศ.2492 จึงเรียกดินแดนนี้ว่า Hsi-Shuang Panna Tai Autonomous Chou จาก Frank M. Lebar et al., *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. (New York : Human Relations Area Files, 1964), p. 207.

(1) บทบาทของจีน

ภายหลังจากมองโกลขยายอำนาจมาทำลายอาณาจักรตาลีฟู (น่านเจ้า) และยึดครองเมืองเชียงรุ่งใน พ.ศ.1518 ลิบสองพันนาจึงได้ตกอยู่ภายใต้ อำนาจทางการเมืองของจีนมาโดยตลอดนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวนเป็นต้นมา ด้วยการตั้งองค์กรการปกครองขึ้นที่เมืองเชียงรุ่ง และแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินเมือง เชียงรุ่งให้มีตำแหน่งเป็นข้าราชการระดับสูงของจีนด้วย หากแต่จีนมิได้เข้าไป เปลี่ยนแปลงใด ๆ กับการปกครองภายในของลิบสองพันนาแต่อย่างใด

นับตั้งแต่เมืองเชียงรุ่งถูกมองโกลยึดครองแล้วนั้น จีนสมัยราชวงศ์ หยวนยังคงมิได้เข้าไปจัดการปกครองดินแดนนี้อย่างเป็นทางการ จนกระทั่งใน พ.ศ.1839 จีนจึงได้แต่งตั้งเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองศูนย์บัญชาการทหารและ พลเรือนแห่งเซอหลี่ เพื่อเป็นศูนย์กลางของมองโกลในการรุกรานเมืองอื่น ๆ ทางใต้⁴¹ ต่อมาใน พ.ศ.1925 จีนสมัยราชวงศ์หมิงได้เข้ายึดครองเมืองเชียงรุ่ง ทำวคำซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งขณะนั้นได้ยอมสวามิภักดิ์ จีนจึงแต่งตั้ง ให้ทำวคำเป็นเจ้าเมืองหรือเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งต่อไป และเปลี่ยนฐานะ ของเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองปกครองทางทหารและพลเรือน⁴² ทั้งนี้เพื่อกำจัด อิทธิพลของมองโกลที่ยังคงมีอยู่ในดินแดนนี้⁴³ และใน พ.ศ.1929 จีนได้ยก ฐานะของเมืองเชียงรุ่งขึ้นเป็นสำนักข้าหลวงปกครองทางทหารและพลเรือน หรือ “จวินหมินเซวียนเว่ยซือซือ” และแต่งตั้งให้ทำวคำเจ้าแผ่นดินเมือง เชียงรุ่ง มีตำแหน่งเป็น “เซวียน เว่ยซือ” ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุด

⁴¹ Luce, “The Early Syam in Burma’s History,” p. 147.

⁴² เจียงอิงเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 2, หน้า 116.

⁴³ C.P. Fitzgerald, *The Southern Expansion of the Chinese People* (London

ของรัฐ⁴⁴ และส่งบรรณาการให้ราชสำนักจีนเกือบทุกปี⁴⁵

ในสมัยราชวงศ์ซิง พ.ศ.2272 จีนแบ่งสิบสองปันนาเป็น 2 ส่วน คือ ปันนาทางตะวันออกของแม่น้ำโขงขึ้นต่อเมืองลา (ชื่อเหมา) ซึ่งมีตำแหน่งเป็นปลัด และอีก 6 ปันนาทางตะวันตกขึ้นต่อเมืองเชียงรุ่ง และต้องเสียภาษีแก่จีนเป็นเงินและผลิตผลทางการเกษตรโดยให้ปลัด “เมืองเสียงลู่” เป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บภาษีนั้น ต่อมา พ.ศ.2278 แต่งตั้งเมืองเชียงรุ่งเป็นสำนักปกครองท้องถิ่นและปกครองทั้งสิบสองปันนา แต่ต้องขึ้นตรงต่อปลัด “เมืองชื่อเหมา”⁴⁶

การจัดการปกครองและเก็บภาษีของจีนในสิบสองปันนาเช่นนี้ได้สืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งพบหลักฐานว่าสิบสองปันนาต้องเสียภาษีให้จีนทุกปี อีกทั้งยังต้องส่งบรรณาการให้จีน 5 ปีต่อครั้ง⁴⁷

(2) บทบาทของพม่า

ปรากฏหลักฐานว่า ใน พ.ศ.2075 พระเจ้าตะเบงชเวตี้แห่งดองอูได้ยกกองทัพซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพะโค ขึ้นมาโจมตีเมืองต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้ และยึดเมืองเชียงรุ่งได้ใน พ.ศ.2111 แล้วนำเจ้าหน่อเมือง (พ.ศ.2073-2111) เจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งไปยังพม่า และในปีต่อมา พ.ศ.2112 พระเจ้าดองอู

⁴⁴ พระพรหม จันทโรนานนท์, แปล, พงศาวดารราชวงศ์หมิง (หมิงสื่อ), หน้า 42. (พิมพ์ตัด)

⁴⁵ Sai Sam Tip, “The Lu in Sip Sowng Panna from the Earliest Times down to A.D. 1644.” (Master Thesis, University of Rangoon, 1976), p. 130.

⁴⁶ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 4-5.

⁴⁷ Yule Henry, Narrative of the Mission to the Court of Ava in 1855 (Tokyo : Oxford University Press, 1968), p. 120.

ได้แต่งตั้งให้เจ้าอินเมือง เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง⁴⁸ พระราชทานพระนามว่า เจ้าโจิตินาการะมหาชัยปวระสุธรรมราชา และพระราชทานนางสุวรรณมตุมมา พระราชธิดาให้เป็นเอกอัครมเหสี⁴⁹

การที่เจ้าอินเมืองสวามิภักดิ์ต่อพม่านี้ มีผลทำให้เมืองเชียงรุ่งต้องแบ่งแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ เชอหลี่ใหญ่ และเชอหลี่น้อย ซึ่งเชอหลี่ใหญ่คือดินแดนสิบสองพันนาทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงขึ้นต่อพม่า ส่วนเชอหลี่น้อยคือดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงขึ้นกับจีน

ปรากฏหลักฐานต่อมาอีกว่า ใน พ.ศ.2170 พระเจ้าตองอูได้ยกทัพเข้าโจมตีเมืองเชียงรุ่งอีก แล้วจับเจ้าอินเมืองเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งไปยังพม่าพร้อมกับกวาดต้อนเอาชาวไตลื้อที่อาศัยอยู่ด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงไปยังพม่าด้วย ทำให้เมืองเชียงรุ่งมีสภาพเป็นเมืองร้าง

การเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งของพม่านี้ หลี่ ฟู อี้ กล่าวว่า สิบสองพันนาต้องส่งบรรณาการให้พม่า 3 ปีต่อครั้ง⁵⁰

จุดประสงค์ของจีนและพม่าในการแทรกแซงสิบสองพันนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 24

จีน การที่จีนเข้ามามีอำนาจในสิบสองพันนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ กล่าวได้ว่า จีนมีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจเพื่อควบคุมผลผลิตไບซาจากสิบสองพันนา ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีชื่อเสียงและเป็น

⁴⁸ เจียงอั้งเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 2, หน้า 116.

⁴⁹ เจ้าหม่อมมณีคำ ณ เชียงรุ่ง, ประวัติของพระเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 113.
(พิมพ์ดีด)

⁵⁰ Sai Sam Tip, op. cit., p. 182.

สินค้าออกสำคัญของจีน เรียกว่า ชาผู้เอ้อ (Puerh-tea) พ.ศ.2370 มีการส่งออกใบชาเป็นมูลค่า 9,133,749 ดอลลาร์สหรัฐ ในขณะที่สินค้าอื่น ๆ มีการส่งออกรวมกันคิดเป็นมูลค่าเพียง 11,309,521 ดอลลาร์สหรัฐเท่านั้น⁵¹ ในปี พ.ศ.2370 จีนส่งข้าราชการให้มาประจำอยู่สิบสองปันนาซึ่งชาวไตลื้อเรียกว่า แซนซี นั้น มีหน้าที่เก็บภาษีที่เป็นผลผลิตจากการใช้ประโยชน์ในที่ดินซึ่งกำหนดตามจำนวนเมล็ดพันธุ์พืช นอกจากนี้ยังต้องเสียภาษีเป็นเงินในอัตรา 65 1/2 VISS ของเงิน อีกทั้งยังต้องส่งใบชาอีกเป็นจำนวนมากแก่จีน คือ ประมาณ 560 ต่ง ในจำนวนนี้ 25 ต่ง ถวายเฉพาะแก่จักรพรรดิจีน⁵² ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับภาษีอากรที่สิบสองปันนาต้องเสียให้จีนที่เมืองผู้เอ้อเป็นเงิน 10,000 ฟรังต่อปี⁵³

ทางด้านกรปกครอง จีนถือว่าสิบสองปันนามีฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของจีน แต่จีนไม่ได้เข้ามาปกครองในสิบสองปันนาโดยตรง แต่แต่งตั้งให้เจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่งมีตำแหน่ง “ชวนอ่วยซือ” หรือ ชาวไตลื้อเรียกว่า “แสนหวีฟ้า” ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในสิบสองปันนา แต่เทียบเท่ากับข้าราชการชั้นที่ 2 ของจีนที่แต่งตั้งให้แก่ผู้นำชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ตามชายแดนจีน

⁵¹ Henry G. Bohn, *China : Pictorial, Descriptive and Historical with Some Account of Ava and the Burmese, Siam and Anam* (London : Henry G. Bohn, 1853), p. 227.

⁵² T.E. Macleod, “Abstract Journal of an Expedition to Kiang Hung on the Chinese Frontier : Starting from Moulmein on the 13th December, 1836”, *Journal of the Asiatic Society* 72 (December 1837), p. 301.

⁵³ M.M. Pavie, *Le, febre-Pontalis et Vacle, “Tonkin et Sip-Song Panhnas,” Misson Pavie II* (Paris : Ernest Leroux, 1902), p. 136.

พม่า จากประวัติศาสตร์ของพม่า จะพบว่าความมั่นคงทางการเมืองภายในของพม่าขึ้นอยู่กับความสามารถในการปกครองชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ เช่น มอญ ไทยใหญ่ เป็นต้น หากศูนย์กลางอำนาจไม่เข้มแข็งพอชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มักจะขึ้นมาใช้อำนาจ ดังจะเห็นได้จากการขึ้นมาใช้อำนาจของไทยใหญ่ ในกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ไทยใหญ่ 3 พี่น้องสามารถยึดครองเมืองเมียงชาย และบันยาจากพม่า แล้วปกครองต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ พ.ศ.1841-1911 ยึดครองเมืองสะกายตั้งแต่ พ.ศ.1858-1895 ยึดครองอังวะใน พ.ศ.1969⁵⁴ เป็นต้น ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 หัวเมืองไทยใหญ่มักจะก่อความไม่สงบขึ้นเสมอ ๆ เช่น พ.ศ.2407 เกิดกบฏที่เมืองแสนหวิ ในปลายรัชสมัยพระเจ้ามินดงเป็นต้น⁵⁵ ดังนั้น พม่าจึงต้องสร้างความมั่นคงทางการเมืองภายในด้วยการควบคุมไทยใหญ่ให้ได้ ประจวบกับดินแดนสิบสองปันนาซึ่งเป็นดินแดนหนึ่งของรัฐฉานของไทยใหญ่ และอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเชียงตุง ทั้งยังมีความผูกพันทางเครือญาติกับเมืองเชียงตุงด้วย ดังนั้นเมื่อปี พ.ศ.2111 พระเจ้าตะเบงชเวตี้และบุเรงนองได้ยกทัพมาปราบไทยใหญ่แล้วเลยเข้าไปตีถึงยูนนาน เจ้าหน่อคำเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งต้องยอมแพ้แก่พม่า ดังนั้นนอกจากพม่าจะสามารถควบคุมไทยใหญ่ได้สำเร็จยังสามารถเกณฑ์กำลังคนจากสิบสองปันนาไปทำสงครามกับไทย⁵⁶

นอกจากนั้น สิบสองปันนายังเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างจีนกับพม่า ดังนั้นการทำสงครามระหว่างพม่ากับจีนจึงมีผลโดยตรงต่อสิบสองปันนา

---

⁵⁴ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม 3 (พระนคร : คุรุสภา, 2503), หน้า 50-60, 107-127. และเล่ม 7 หน้า 158-159. และ 161-162.

⁵⁵ เฟิ่งอ้าง, หน้า 105.

⁵⁶ Sai Sam Tip, op. cit., p. 137.

ในฐานะเป็นเมืองผ่าน จะเห็นว่าในปี พ.ศ.2111 พม่ายกทัพตีไทยใหญ่ เลยเข้าไปถึงยูนนานผ่านสิบสองพันนา และในปี พ.ศ.2309 จีนยกทัพตี เชียงตุงผ่านทางสิบสองพันนาเช่นกัน

จึงกล่าวได้ว่าจุดประสงค์ทางการเมืองของพม่าเพื่อความมั่นคงภายในนั้น เป็นจุดประสงค์สำคัญที่ทำให้พม่าเข้าไปมีอำนาจเหนือสิบสองพันนา สิบสองพันนาจึงตกอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของพม่า โดยส่งบรรณาการ 3 ปีต่อครั้ง พม่าได้ตั้งศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองไทยใหญ่ที่เมืองนาย⁵⁷ และที่ศูนย์กลางการปกครองที่เมืองนายได้ส่งลิดเกหรือจกกายไปอยู่ตามเมืองไทยใหญ่ที่สำคัญ ๆ ในสิบสองพันนา ในพุทธศตวรรษที่ 24 มีจกกายอยู่ประจำด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า ซิคายเมือง และปรากฏหลักฐานว่าสิบสองพันนายังต้องส่งส่วยภาษีให้แก่พม่าอีกด้วย โดยพม่าตั้งด่านเก็บภาษีในสิบสองพันนาที่เมืองเชียงตอง เมืองฮาย และเมืองลวง⁵⁸

1.5 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวไตลื้อในสิบสองพันนา นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทควบคู่ไปกับ การนับถือผีหรือวิญญาณคุ้มครอง ศาสนาและความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อ

---

⁵⁷ Sao Saimong Mangrai กล่าวว่า ตำแหน่งสูงสุดที่ราชสำนักอังวะแต่งตั้งชาวพม่าในการปกครองรัฐยูนนานั้นเรียกว่า Bohmu mintha ซึ่งประจำอยู่ที่มณฑลทะเลย์ แต่จะมาดูแลปกครองที่เมืองนายบ้างเป็นครั้งคราว และมีผู้แทนคือ Sithedawayi หรือ sitke (ลิดเกหรือจกกาย) คอยทำหน้าที่แทน Bohmu mintha ประจำอยู่ที่รัฐยูนนาน ดู Sao Saimong Mangrai, *The Shan State and the British Annexation* (Ihaca : Cornell University Press, 1965), p. 57.

⁵⁸ Ibid., p. 63.

พระประธานในวัดแห่งหนึ่งในสิบสองพันนา

(ภาพจาก จูเลียงเหวิน, ชนชาติไต, งามพรรณ เวชชาชีวะ แปล, สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ 1994)

แนวความคิดและการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไตลื้อ ทั้งนี้ปรากฏให้เห็นได้ในรูปของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธเช่นเดียวกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผีและวิญญาณ ทั้งนี้เนื่องจากล่าวแยกประเด็นของการนับถือศาสนาพุทธ และการนับถือผีหรือวิญญาณคุ้มครอง ได้ดังนี้

(1) ศาสนาพุทธ

ปรากฏหลักฐานศาสนาพุทธนิกายเถรวาทได้เข้ามามีอิทธิพลต่อแนวความคิดและวิถีทางดำเนินชีวิตของชาวไตลื้อ ตั้งแต่ปี พ.ศ.1998 โดยล่าวถึงการขยายตัวของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากสำนักวัดป่าแดง เมืองเชียงตุง เผยแพร่เข้าไปในสิบสองพันนา พระภิกษุในศาสนาพุทธเป็นผู้มีบทบาทในการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าไปในสิบสองพันนา และยังมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมในศาสนาพุทธเข้าไปตามหมู่บ้าน จนในสมัยต่อมาพบว่า หมู่บ้านขนาดใหญ่จะมีวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธอย่างน้อย 1 แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองศูนย์กลางการค้า เช่นเมืองเชียงเจิง มีวัดอยู่ถึง 18 แห่ง

การยอมรับนับถือศาสนาพุทธของชาวไตลื้อเห็นได้จากชาวไตลื้อนิยมบวชบุตรชายเป็นสามเณร เพื่อศึกษาเล่าเรียนในหลักธรรมและหนังสือตลอดจนการอบรมความประพฤติ ทั้งนี้ก่อนบวช เด็กจะถูกส่งไปบวชเป็นขโมย (ลูกศิษย์วัด) ก่อน 3 เดือน

(2) การนับถือผีและวิญญาณ

ความเชื่ออีกประการคือ ผีและวิญญาณ ซึ่งมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นอยู่กับแนวความคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของพิธีกรรมทางด้านพุทธศาสนาและพิธีกรรมบูชาผีและวิญญาณ

ความเชื่อในเรื่องผีหรือเทวดาคุ่มครองนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม ผีในสิบสองพันนาแบ่งออกเป็นสามระดับ ดังต่อไปนี้

1. ผีเมือง หรือเทวดาเมือง
2. ผีบ้าน (ผีหมู่บ้าน) หรือเทวดาเสือบ้าน
3. ผีเขื่อน หรือเทวดาอารักษ์⁵⁹

ผีหรือเทวดาทั้งสามระดับนี้ ผีเมืองถือว่ามีศักดิ์สูงสุดและเหนือผีบ้านทั้งหมดในเมือง เช่นเดียวกับผีบ้านก็จะมีศักดิ์อยู่เหนือผีเรือนทั้งหมดที่ประกอบกันเป็นหมู่บ้าน และเชื่อว่าผีและเทวดาเหล่านี้จะนำมาซึ่งความสุขความอยู่ดีกินดีมาให้แก่บุคคลและสังคม หากมีการบูชาที่ถูกต้องไม่ขัดกับความต้องการของผีหรือการบนบานต่อผีด้วยความเชื่อเช่นนี้ จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบูชาผีและเทวดา

ผีเมืองหรือเทวดาเมือง

เนื่องจากไม่ปรากฏว่าชาวไตลื้อในระดับสามัญชนมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาบรรพบุรุษยกเว้นในระดับขุนนาง ดังนั้นผีเมืองหรือเทวดาเมืองก็คือผีหรือวิญญาณของเจ้าเมือง ตลอดจนผู้ที่มีชื่อเสียงในสังคมในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าทางดีหรือทางร้าย ครั้นตายไปบุคคลเหล่านี้จะได้รับการยกย่องให้เป็นผีประจำเมือง หรือผีประจำหมู่บ้าน และตั้งศาลให้เป็นที่ประทับ เช่น เทวดากาวิน ซึ่งเป็นเทวดาประจำเมืองลำ เดิมเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองลำ ภายหลังที่ทำความผิดร้ายแรงโดยยกพวกไปฆ่าผู้คนมากมาย ถูกชาวเมืองจับได้และประหารชีวิต นอกจากนั้นอาจมีประเภทอื่น เช่น ผีดกน้ำตาย

---

⁵⁹ Sumitr Pitiphat, "The Religion and Beliefs of the Black Tai, and Note on the Study of Cultural Origins," *Journal of the Siam Society* 68 (1980), p. 36.

ตกต้นไม้ตาย ฟ้าผ่า และถูกฆ่า

ที่เมืองเชียงรุ่งมีพิธีกรรมเมืองทุกปี ปีละสามครั้ง เลี้ยงสามแห่งในเดือนสิบ เดือนสิบเอ็ดและเดือนสิบสองของชาวไตลื้อ ซึ่งตรงกับเดือนกรกฎาคม สิงหาคม และกันยายน เลี้ยงแห่งละสามวัน เรียกว่า “กรรม เตอ” จัดงานตามความสำคัญคือ กรรมหลวง กรรมกลาง และกรรมน้อย แต่ประกอบพิธีเลี้ยงเทวดาอย่างแท้จริงสามวันแรกเท่านั้น ในพิธีกรรมนี้จะสังเวด้วยวัวหนึ่งตัว ควายหนึ่งตัว หมูหนึ่งตัวและไก่หนึ่งตัว มีการร้องเพลงตอบโต้กันระหว่างหญิงชายฝ่ายละสี่ถึงห้าคนทุก ๆ วัน ที่หน้าวังของเจ้าแผ่นดิน

ผีบ้านหรือเทวดาเสื้อบ้าน

เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองของประชาชนและสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้รอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ พิธีเช่นไหว้ผีบ้านเรียกว่า “พิธีกรรมบ้าน” หรือพิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน ซึ่งเลี้ยงปีละครั้ง การกำหนดวันทำพิธีขึ้นอยู่กับการกำหนดของหมอผีและผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน แต่โดยทั่วไปจะทำพิธีในระหว่างเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายน พิธีกรรมบ้านนั้นจะกำหนดเขตบริเวณหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รวมกันเท่านั้น พิธีเช่นไหว้จะใช้ไก่เพียงอย่างเดียว โดยผู้ชายของทุกบ้านจะเป็นผู้นำไก่เข้าไปในบริเวณศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งมักจะปลุกเป็นเรือนไม้เล็ก ๆ ใต้ต้นสูง (ไทร)

ผีเรือนหรือเทวดาอาร์กซ์

เชื่อกันว่าผีเรือนจะสถิตย์อยู่ประจำภายในบ้าน และจะเป็นผู้คลบนินดาให้ผู้ป่วยในบ้านหายจากป่วยได้ โดยการทำพิธีกรรมเช่นไหว้ซึ่งเรียกว่าพิธี “กรรมเฮิน” ปกติจะเช่นไหว้โดยฆ่าไก่ตามจำนวนที่หมอผีประจำหมู่บ้านกำหนดให้ สำหรับเมืองอื่น ๆ นั้น เช่น เมืองฮ่า มีผีเมือง 1 คน ประกอบพิธี

ในระหว่างเดือนสิงหาคม-กันยายน ทำพิธีทุก ๆ ปี หมอเมือง (ผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์) จะเก็บเงินจากประชาชนทุกหลังคาเรือนเพื่อซื้อสัตว์ในการเช่นบูชาผีเมือง มีควายปอน (ควายเผือก) สำหรับเลี้ยงเทวดา แถน ควายดำ 2 ตัว ไก่ 4 คู่ และหมู ในวันแรกของการประกอบพิธีนี้ฆ่าควายดำและหมู ซึ่งถือเป็นวันสำคัญ ชาวเมืองฮ่าเชื่อว่าอาการตายของควายบ่งบอกถึงเหตุการณ์ในอนาคตและชะตากรรมของบ้านเมืองตลอดจนประชาชนภายในเมือง ถ้าหากควายดำตายในท่าคุกเข่าหันหน้าเข้าเมืองถือว่าเป็นการตายดี บ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข ถ้าควายดำตายด้วยอาการที่ดิ้นรนมาก เอาศีรษะหันออกนอกเมือง เชื่อว่าต่อไปจะมีข้าศึกมารุกราน ถ้าหากตายในอาการแลบลิ้นจะเกิดเหตุการณ์ไม่สงบ มีความวุ่นวายภายในเมือง โรคภัยต่าง ๆ จะเบียดเบียน พิษพันธุ์ธัญญาหารจะไม่ได้ผลเต็มที่⁶⁰

กิจกรรมที่มักปรากฏอยู่เสมอก็คือ ภายหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วจะมีงานรื่นเริงและเล่นการพนันภายในหมู่บ้านหรือเมืองของตน แต่สิ่งสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสิบสองปันนาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง คือ ในพิธีกรรมบ้านและกรรมเมือง มีการทำตาแหลวปิดไว้ตามเสาประตูบ้านและประตูหมู่บ้าน ในเขตแดนต่อแดนกับเมืองอื่น ๆ หรือประตูเมือง⁶¹ ซึ่งเรียกว่าเงินบ้าน เงินเมือง เช่นเดียวกับ การปิดตาแหลวไว้ที่ประตูเรือนในพิธีกรรมเฮินและมีความหมายเช่นเดียวกัน คือ ในขณะประกอบพิธีกรรมบ้านของหมู่บ้านและกรรมเมืองของเมืองนั้น ตาแหลวเป็นเครื่องบ่งบอกห้ามมิให้คนในออกคนนอกเข้า นอกจากนี้จะเชื่อกันว่าประตูหมู่บ้านและประตูเมืองเป็น

⁶⁰ Ibid., p. 24.

⁶¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 242.

ประตูป้องกันอันตรายที่จะเข้ามาจากทิศต่าง ๆ แล้วยังเป็นสิ่งที่ยังถึงเขตแดนของชุมชนหมู่บ้านและเขตแดนของเมืองอีกด้วย

ในพิธีกรรมของเมืองลำนัน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า ตามจารีตประเพณีโบราณ เจ้าเมืองต้องเสียบเมืองสามปีต่อครั้ง เพื่อเยี่ยมเยือนประชาชนทุกหัวเมืองที่ขึ้นกับตน⁶² ดังได้กล่าวแล้วว่าในสังคมสามัญชนของชาวไตลื้อนั้น พบว่าไม่มีพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษ ยกเว้นพวกกลุ่มขุนนางหรือพวกชนชั้นสูง โดยทั่วไปคนกลุ่มนี้ระลึกถึงและมีความผูกพันกับบรรพบุรุษของตนอย่างมาก เจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมืองยังคงให้ความสำคัญแก่บรรพบุรุษเพราะตำแหน่งเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมืองต้องสืบต่อกันมาตามสายโลหิต ซึ่งเป็นสายตรงของตำแหน่งการปกครองเท่านั้น⁶³ จะเห็นได้ว่าชาวไตลื้อนับถือศาสนาพุทธร่วมไปกับการนับถือผี โดยที่ความเชื่อทั้งสองไม่ขัดแย้งกัน และตอบสนองสังคมหรืออธิบายสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนหรือสังคมในลักษณะที่แตกต่างกัน ศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อชาวไตลื้อและสังคมชาวไตลื้อในด้านที่เป็นหลักธรรมคำสอนทางศีลธรรม ที่มุ่งหมายเพื่อการยกระดับจิตใจและอบรมบ่มนิสัยที่ดีงาม ศาสนาสถานหรือวัดในศาสนาพุทธยังเป็นแหล่งให้การศึกษาหาความรู้โดยทั่วไปทั้งทางโลกและทางธรรม ศาสนาพุทธมาอธิบายกลุ่มชนที่ให้การยอมรับนับถือรับอิทธิพลความเชื่อในศาสนาพุทธมากที่สุดได้แก่ กลุ่มชนชั้นสูง เจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ ส่วนในระดับชุมชน สังคมหมู่บ้านยอมรับนับถือในเรื่องผีหรือวิญญาณคุ้มครองต่าง ๆ และความเชื่อเหล่านี้ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่จิตใจในด้านของการปกป้องรักษาคุ้มครองความปลอดภัยขจัดภัยอันตรายความเจ็บไข้ต่าง ๆ ในชีวิตผู้คน สัตว์เลี้ยง ทรัพย์สิน

⁶² เฟิงอ้าง, หน้า 248.

⁶³ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 101.

ตลอดจนชุมชนหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าว⁶⁴

จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ฝึและวิญญาณจะมีอิทธิพลครอบงำแนวความคิดพฤติกรรม ตลอดจนถึงกิจกรรมของชุมชน ชาวไตลื้อจะเคยชินอยู่กับการปฏิบัติบูชาผีหรือวิญญาณอย่างใกล้ชิดมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ

มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่ง แต่ละชุมชนหรือสังคมของชาวไตลื้อในสิบสองพันนา จะนับถือบูชาผีเรือนแตกต่างกันไป ชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีผีหรือวิญญาณคุ้มครองเป็นของตนเองโดยเฉพาะ ชุมชนแต่ละแห่งต่างผูกพันรวมกลุ่มกัน ภายใต้ความเชื่อศรัทธาลักษณะของกลุ่มตนเองเท่านั้น มีเพียงศาสนาพุทธเท่านั้นที่ดูคล้ายกันว่า เป็นสถาบันความเชื่อร่วมกันของชุมชนทั้งหมดในสิบสองพันนา

1.6 ลักษณะเศรษฐกิจของสิบสองพันนา

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสิบสองพันนาคงอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก ระบบเศรษฐกิจของสิบสองพันนาจึงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ที่ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นกำลังสำคัญในการผลิต นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า ในปี พ.ศ.2378 ในพันนาเมืองเชียงรุ่ง มีเหมืองฝายทั้งหมด 5 เหมือง⁶⁵ ซึ่งแสดงถึงการร่วมมือกันพัฒนาด้านเกษตรกรรม ในดินแดนสิบสองพันนา และเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสิบสองพันนาโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง จึงปรากฏหลักฐานว่าพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในสิบสองพันนาคือไผ่ นอกจากนั้นยังมีพืชอื่น ๆ

⁶⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 237.

⁶⁵ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 21-22.

ด้วย เช่น ข้าว ป่าไม้ ฝิ่น และผลไม้ต่าง ๆ

ใบชา ด้านตะวันตกของสิบสองพันนาเป็นบริเวณที่มีการปลูกชามากที่สุด เช่น ตามเมืองหลวง เมืองสูง เมืองขุน เมืองปาน เมืองแซ่ และเมืององ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกระจัดกระจายอยู่ทางตอนใต้และตะวันตกเฉียงใต้ของสิบสองพันนา และด้านตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองฮิง เมืองฮู่ และอี่ป้ง ใบชาเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างยิ่งของดินแดนนี้ จะเห็นได้ว่าใบชาที่มีชื่อเสียงที่สุดของจีนที่เรียกว่าใบชาฝูเอ๋อ⁶⁶ เป็นผลิตผลสำคัญจากไรชาทางภาคตะวันออกของสิบสองพันนา⁶⁷ ซึ่งมีแหล่งปลูกที่สำคัญอยู่ที่เมืองล่า เมืองฮู่ และเมืองฮาย (เป็นใบชาที่มีคุณภาพดีที่สุด) ด้วยเหตุนี้ ชาจึงเป็นสินค้าออกที่สำคัญของสิบสองพันนาที่จะค้าขายกับจีน เชียงตุง และพม่า⁶⁸

ข้าว ในสิบสองพันนามีที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ทำการเพาะปลูกข้าวได้ดี โดยเฉพาะทางตะวันตกของแม่น้ำโขง ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฮ่า แม่น้ำออด และแม่น้ำงะ การปลูกข้าวจะมีมากในเมืองเชียงรุ่ง ในบริเวณที่ราบทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ราบกว้าง มีแม่น้ำฮ่าและแม่น้ำออดไหลผ่าน นอกจากนี้ยังมี

⁶⁶ เจียงอึ้งเหลียง, อ้างแล้ว ตอนที่ 1, หน้า 13. ได้อธิบายเกี่ยวกับชาฝูเอ๋อว่า “เขตสิบสองพันนาเป็นแหล่งกำเนิดของชาชนิดใบใหญ่ของเอเชีย ปัจจุบันที่เขตสิบสองพันนา ยังเห็นต้นชาที่มีอายุกว่าพันปีขึ้นไป ชาที่มีชื่อเสียงจากเมืองเชียงกู ชุ่นหนิง อัสสัมของอินเดีย และคำจีหลังนั้น เริ่มต้นปลูกต้นชาโดยได้เมล็ดพันธุ์จากสิบสองพันนาทั้งสิ้น หลายร้อยปีมาแล้วชาฝูเอ๋อ ที่มีชื่อเสียงทั่วประเทศก็เป็นใบชาที่มีกำเนิดในดินแดนสิบสองพันนาเช่นกัน ราชวงศ์ชิงรัชกาลพระเจ้าย่งเจิ้ง ได้จัดเขตปกครองใหม่โดยเอาภูเขาใบชาใหญ่ 6 ลูกของสิบสองพันนา คือภูเขาเซิวเล้อ เกอเต็ง อี่ป้ง มางจือ หมานจือ หมันเฉ่อ ให้มาขึ้นตรงต่อเมืองฝูเอ๋อ ดังนั้นใบชาจากสิบสองพันนา จึงเรียกว่า ชาฝูเอ๋อ”

⁶⁷ Sao Saimong Mangrai, op. cit., p. 276.

⁶⁸ T.E. Macleod, op. cit., p. 422.

ปลูกข้าวที่เมืองฮา เมืองลวง เมืองฮุน เมืองหยวน โดยเฉพาะที่เมืองลวงซึ่งมีแม่น้ำจะไหลผ่านนั้น มีพื้นที่ทำนากว้างใหญ่และมีความยาว 20 ไมล์เศษ แต่บริเวณผลิตข้าวที่สำคัญของสิบสองพันนานั้นอยู่ที่เมืองเซียงเจิงในบริเวณที่มีแม่น้ำฮ่าไหลผ่าน⁶⁹ แต่ไม่มีหลักฐานว่ามีการขายข้าวเป็นสินค้าออก

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าดินแดนสิบสองพันนา ยังอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น *การบูร* ที่เมืองฮาย เป็นการบูรที่มีชื่อเสียงที่สุดเป็นสินค้าออกส่งขายที่เมืองเซียงตุงและจิน *เกลือ* ก็เป็นสินค้าที่สำคัญของสิบสองพันนาด้วย

การค้า การค้าที่ปรากฏในสิบสองพันนามีสองระดับคือ การค้าระหว่างเมืองต่าง ๆ ภายในสิบสองพันนา และการค้าที่มีความสัมพันธ์กับรัฐข้างเคียง

ในที่นี้การค้าภายในของสิบสองพันนาโดยทั่วไป เป็นการค้าระหว่างชาวไตลื้อกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่นำเอาผลผลิตส่วนเกินมาแลกเปลี่ยนและซื้อขายกันในตลาดนัดประจำสัปดาห์ที่วนเวียนอยู่ระหว่างสี่หรือห้าหมู่บ้าน⁷⁰ ตลาดนัดประจำหมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกขยายกว้างออกไปสัมพันธ์กับตลาดอื่น ๆ ทั่วทั้งสิบสองพันนา โดยอาศัยพ่อค้าเร่ชาวจีนฮ่อ⁷¹ สำหรับพ่อค้าท้องถิ่นชาวไตลื้อนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 มีพ่อค้าท้องถิ่นชาวไตลื้อเร่ขายสินค้าจากท้องถิ่นของคนไปตามเมืองต่าง ๆ และรับซื้อสินค้าจากเมืองนั้น ๆ กลับมาขายอีกครั้ง ดังที่ปรากฏโดยทั่วไปในสิบสองพันนา ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น ชาวเมืองเล็มซึ่งทำนาข้าว ข้าวโพด และเลี้ยงวัว สำหรับบรรทุกสินค้าเหล่านี้ไปขายที่เมืองอิ่ง และเดินทางเลยไป

⁶⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 194, 451 และ 545.

⁷⁰ Frank M. Lebar, op. cit., p. 208.

⁷¹ Ibid.

ซื้อเกลือที่บ่อแฮ้วกลับมาขายที่เมืองอิง เมืองนูน และเมืองฮา เป็นต้น⁷²

นอกจากนี้สิบสองพันนายยังเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าระหว่างจีนพม่าและเชียงใหม่ เส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างรัฐเหล่านี้มีสามทางคือ

1) *เส้นทางการค้าจากจีนไปเมืองเชียงตุง*

เริ่มจากเมืองฝูเอ้อ และซือเหมา ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าสำคัญของมณฑลยูนนานประเทศจีนผ่านเมืองอิง เมืองยาง เมืองเชียงรุ่ง เมืองไฮ เมืองฮุน เมืองปาน เมืองเจียงลอ (ทาล่อ) ซึ่งเป็นเมืองในอาณาเขตสิบสองพันนา ไปยังเมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของรัฐฉานของพม่า ซึ่งจะมีทางแยกไปยังเมืองการค้าที่สำคัญอื่น ๆ ของรัฐฉานและมีเส้นทางแยกไปเชียงใหม่ได้

2) *เส้นทางการค้าจากจีนไปเชียงใหม่*

จากเมืองฝูเอ้อ และซือเหมาในจีน มีเส้นทางผ่านเมืองอิง เมืองยาง เมืองเชียงรุ่ง เมืองหลง เมืองลิม เมืองเชียงแสน แม่คี่ แม่จัน ข้ามแม่น้ำกกที่ท่าดวง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย แม่สรวย เวียงป่าเป้า ดอยสะเก็ด เข้าสู่เมืองเชียงใหม่

พ่อค้าเร่ชาวจีนฮ่อ มีบทบาทสำคัญในการเป็นพ่อค้าคนกลางและขยายตลาดผลผลิตของสิบสองพันนาให้กว้างออกไปสัมพันธ์กับตลาดหรือการค้ากับรัฐข้างเคียง จากบันทึกของ Macleod ใน พ.ศ.2380⁷³ ซึ่งให้เห็นว่า พ่อค้าจีนฮ่อพวกนี้ค้าขายแบบกองคาราวานจากจีนผ่านซือเหมา ลงมาสิบสองพันนา และไปเชียงรายปีละสองครั้ง ครั้งแรกสินค้าต่าง ๆ ที่นำมาขาย เช่น หม้อ ทองแดง ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ โดยเฉพาะผ้าขนสัตว์ที่ขายในเชียงรุ่งนั้น มีราคา

⁷² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 425.

⁷³ T.E. Macleod, op. cit., pp. 995-999.

ถูกกว่าเมื่อนำไปขายในเชียงตุง และนำเอาฝ้ายและใบชาจากเชียงตุงและสิบสองพันนาไปขายยังเมืองซือเหมาและเมืองผู้เอ้อ ครั้งที่สองนำเกลือจากเมืองต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับเมืองซือเหมาลงมาขาย⁷⁴ เข้าใจว่าน่าจะแวะลงมาซื้อที่สิบสองพันนาด้วย เนื่องจากสิบสองพันนามีหลายเมืองที่อุดมไปด้วยเกลือ เช่น เมืองอุเหนือและเมืองบ่อแฮ้ เป็นต้น จากหลักฐานในสมัยต่อ ๆ มา พบว่าพ่อค้าจีนฮ่อและพ่อค้าท้องถิ่นเป็นจำนวนมากมาซื้อเกลือสินเธาว์ที่เมืองบ่อแฮ้ในฤดูทำนาเกลือ เพื่อนำไปขายยังเมืองเชียงรุ่ง เมืองหลวง เมืองฮ่า เมืองพง เมืองล่า เมืองอู่ เมืองฮุน เมืองฮะ ในเขตรัฐฉานของพม่า และเมืองสิงห์ เป็นต้น

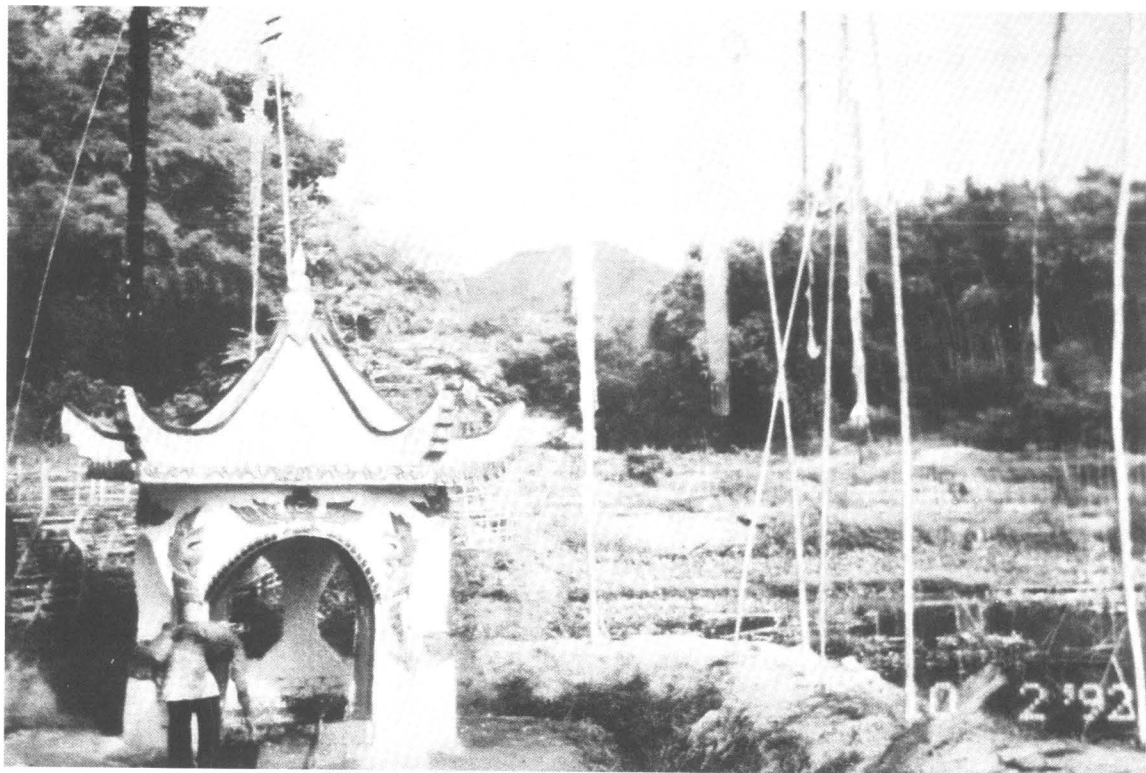
แต่สินค้าที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดของสิบสองพันนาคือ ใบชา ซึ่งปลูกกันเป็นจำนวนมากที่สำคัญคือ เมืองฮาย เมืองล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตเมืองอู่บิ่งและบ้านสูง บ้านน้อย ทางตอนเหนือของเมืองอู่บิ่ง เป็นแหล่งปลูกชาที่หายากและมีคุณภาพดีที่สุด ซึ่งใบชาในเขตเมืองอู่บิ่งและอู่บิ่งนี้ สิบสองพันนาจะนำใบชาส่วนหนึ่งที่เก็บไว้ต่างหากไปบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน

อาจกล่าวได้ว่าสินค้าที่สำคัญและเป็นสินค้าหลักของสิบสองพันนา คือ ใบชา ซึ่งเป็นผลผลิตที่เงินต้องการอย่างยิ่ง เนื่องจากสินค้าใบชาที่เรียกว่าชาผู้เอ้อ ซึ่งเป็นชาที่มีชื่อเสียงและทำรายได้ให้กับจีนเป็นอันมากในพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น ส่วนมากเป็นผลผลิตที่ได้มาจากไร่ชาที่มีอย่างกว้างขวางในสิบสองพันนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองอู่บิ่งและเมืองฮาย⁷⁵

ด้วยเหตุนี้ ใบชาน่าจะเป็นสินค้าที่นำรายได้มาสู่รัฐ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการผูกขาดการค้าใบชาหรือสินค้าใด ๆ โดยรัฐบาลกลางที่เมือง

⁷⁴ M.M. Pavie et Le fevre-Pontalis et Vacle, op. cit., p. 137.

⁷⁵ T.E. Macleod, op. cit., pp. 989-1005.

บ่อน้ำและคุงไซในสิบสองพันนา
(ภาพจาก สิบสองปันนา, คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535)

เจียงรุ่ง หรือโดยเจ้าเมืองตามเมืองต่าง ๆ พ่อค้าคนกลางชาวจีนฮ้อยังคงมีบทบาทสูงในการกว้านซื้อสินค้าประเภทนี้ตามหมู่บ้านและนำไปขายให้แก่จีนซึ่งรับซื้ออยู่ที่เมืองซือเหมา จากหลักฐานที่ปรากฏในปี พ.ศ.2434 ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พ่อค้าชาวจีนฮ้อเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งแน่นอนที่เมืองอิงกุ่ล้ายกับเป็นสถานีรับซื้อสินค้าเพื่อรับซื้อใบชาและผลผลิตของท้องถิ่นทั้งหมดและนำไปขายต่อยังเมืองซือเหมา อีกทั้งชาวจีนพวกนี้ยังทำไร่ชาเองอีกด้วย นอกเหนือจากพวกเขา ชาวไตลื้อที่ทำไร่ชาในเขตเมืองอิงู่เช่นกัน⁷⁶

แม้ว่าสิบสองพันนาจะเป็นเมืองในเส้นทางการค้าระหว่างจีน พม่าและเชียงใหม่ อีกทั้งมีพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นที่สนใจกันอย่างมากคือ ชา เมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนา จึงน่าที่จะพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะด้านการค้า แต่ในความเป็นจริง เมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนาไม่สามารถที่จะเจริญก้าวหน้าขึ้นได้ เพราะมีปัจจัยทางการเมือง เช่น การเกิดสงครามภายใน การแย่งชิงอำนาจในราชบัลลังก์ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของเมืองเหล่านี้⁷⁷ ยิ่งไปกว่านั้น สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เมืองตั้งอยู่เป็นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ทำให้การเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นไปอย่างจำกัด อีกทั้งลักษณะการค้าของสิบสองพันนา ที่ต้องดำเนินการผ่านพ่อค้าคนกลางชาวจีนฮ้อ และการที่ประชาชนมีหน้าที่ต้องเสียภาษีและสิ่งของเป็นจำนวนมากให้แก่รัฐ ต้องส่งบรรณาการซึ่งเป็นสิ่งของและเงินภาษีให้กับจีนและพม่า ดังนั้นส่วนเกินจากการผลิตที่ต้องสูญเสียไปเป็นจำนวนมากนี้จึงเป็นอุปสรรคต่อการขยายเมือง

⁷⁶ Carey. W. Fred, "Journeys in the Chinese Shan State" *The Geographical Journal* 15 (April 1900), p. 512.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 490.

อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏหลักฐานว่า แม้ว่าสิบสองปันนาจะมีความ
ยุ่งยากทางการเมืองเนื่องจากเกิดสงครามภายในอาณาจักรเสมอ ๆ ก็ตาม
แต่เมื่อเริ่มฤดูเก็บใบชา พ่อค้าชาวจีนฮ่อก็ยังนำกองคาราวานไปกว้านซื้อใบชา
ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้โดยไม่สนใจการสู้รบที่กำลังเกิดขึ้นในดินแดนนี้

บทที่ 2

สิบสองพັນนา : ระบบรัฐแบบจารีต

2.1 รัฐแบบจารีต

รัฐแบบจารีต (Traditional State) หมายถึงรูปแบบของรัฐที่ปรากฏโดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนการขยายตัวของแนวความคิดของรัฐประชาชาติ (National State) ลักษณะเด่นที่สำคัญของรัฐในระยะนี้คือ เป็นรัฐที่มีการจัดรูปแบบรัฐโดยได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางศาสนาแล้วแต่ดินแดนส่วนใดรับอิทธิพลของศาสนาใด ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการจัดรูปแบบรัฐจารีตก็คือ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธมหายาน ศาสนาพุทธลัทธิวัชรยาน ศาสนาอิสลาม และแนวความคิดแบบขงจื้อ รัฐในยุคจารีตเป็นรัฐที่มีอำนาจรัฐและอาณาเขตที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ อย่างเช่นบุคลิกภาพของผู้ปกครองรัฐนั้น ๆ การควบคุมกำลังคนของผู้ปกครอง

การจัดรูปแบบรัฐแบบนี้ปรากฏทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียและขยายไปยังจีน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าทฤษฎีการจัดรูปแบบรัฐในลักษณะนี้จะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในวรรณคดีโบราณของจีน¹ แนวความคิดดังกล่าวนี้ขยายจากอินเดียและจีนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถูกปรับให้เข้ากับศาสนาและแนวความคิดต่าง ๆ ที่หลากหลายภายในดินแดนนี้ ซึ่งนำไปสู่

---

¹ โรเบิร์ต ไฮน์-เกลเดิน, “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, วารสารสังคมศาสตร์ 6 (เมษายน-กันยายน 2525), หน้า 2.

ความแตกต่างในการจัดรูปแบบรัฐของแต่ละรัฐ ลักษณะการจัดรูปแบบของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากซากปรักหักพังของนครโบราณที่พบในปัจจุบัน เช่น นครธมในเขมร หรือปรากฏอิทธิพลอยู่ในพระนามาภิไธยของกษัตริย์หรือตำแหน่งขุนนาง เช่น ตำแหน่งจตุสดมภ์ของรัฐอยุธยาที่แบ่งเป็น 4 ตามจำนวนของท้าวโลกบาล เป็นต้น

รอเบิร์ต ไฮน์-เกลเดิน กล่าวว่า ความจำเป็นในการจัดรูปแบบของรัฐในยุคจารีต เกิดจากความเชื่อในเรื่องของความสอดคล้องต้องกันระหว่างมหาจักรวาลและอนุจักรวาล หรือจักรวาลกับโลกมนุษย์ ตามความเชื่อนั้นมนุษย์ชาติย่อมตกอยู่ใต้อิทธิพลของพลังซึ่งพวยพุ่งมาจากทิศและดวงดาวน้อยใหญ่ที่อยู่เหนือขึ้นไปตลอดเวลา พลังนี้อาจทำให้เกิดความสุขความรุ่งเรืองหรือก่อให้เกิดอันตรายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมโดยเฉพาะรัฐจะสามารถจัดชีวิตและกิจกรรมของตนให้กลมกลืนกับจักรวาลได้หรือไม่ บุคคลย่อมสามารถบรรลุความกลมกลืนเช่นนั้นได้โดยกระทำตามข้อบ่งชี้จากโหราศาสตร์ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับความเป็นมงคล และกฎเกณฑ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนความกลมกลืนระหว่างจักรวรรดิและจักรวาลก็ย่อมบรรลุได้โดยจัดการให้จักรวรรดิเป็นภาพจำลองของจักรวาลเหมือนกับเป็นจักรวาลขนาดเล็กลงมานั่นเอง²

จากความจำเป็นดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการสร้างระบบรัฐที่สอดคล้องกับระบบจักรวาลของแนวความคิดของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ระบบจักรวาลของศาสนาพุทธและพราหมณ์นั้นแม้จะมีข้อแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็ตรงกันในลักษณะพื้นฐาน คือ ลักษณะของจักรวาลที่เป็นวงกลม และการจัดให้ส่วนต่าง ๆ ของจักรวาลตั้งอยู่รายรอบเขาพระสุเมรุซึ่งมีสถานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาล

² ดูรายละเอียดเรื่องระบบจักรวาลของพุทธและพราหมณ์ในเรื่องเดียวกัน หน้า 3.

หลักการของแนวความคิดในการจัดรูปแบบรัฐในระบุนี้นั้นขึ้นอยู่กับความพยายามในการจัดระเบียบและระบบภายในรัฐให้สอดคล้องกับระบบจักรวาลที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ โดยการจำลองรูปแบบของจักรวาลมาสร้างรัฐบนโลกมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า โลกภูมิ

การจัดระบบโลกภูมิของพุทธศาสนามีแนวความคิดดังต่อไปนี้คือ มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ถูกล้อมรอบด้วยกำแพงหินขนาดมหึมาซึ่งหมายถึงทิวเขาจักรวาล ตามลาดเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นต่ำสุด ซึ่งเป็นสวรรค์ของท้าวจตุโลกบาล ส่วนยอดเขาเป็นสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งมีเทพเจ้าสามสิบสององค์และพระอินทร์อีกหนึ่งรวมเป็นสามสิบสามองค์ ซึ่งเป็นเทพนครอันมีพระอินทร์เสวยราชย์เหมือนพระราชาเหนือเขาพระสุเมรุ

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีการก่อรัฐขึ้นในเขตภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สุโขทัย ล้านนาไทย และอยุธยา และในศตวรรษเดียวกันนั้นเอง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการขยายตัวเข้ามาของแนวความคิดศาสนาพุทธลังกาวงศ์³ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลอย่างมากในรัฐเขตภาคพื้นทวีป โดยเฉพาะในสุโขทัย ล้านนาไทย และอยุธยา เมื่ออาณาจักรล้านนาก่อรูปขึ้นก็ปรากฏว่ามีเมืองเชียงรุ่งเกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว และที่มีความสัมพันธ์กับพระยามังรายในทางเครือญาติ "...เจ้ามังราย หื้อพิดชื่อพ่อว่าเมง ชื่อปู่ว่ารุ่ง หื้อถูกว่าลูกท้าวลาวเมง หลานท้าวรุ่งว่า มังราย ลูกนางเทพคำขाय เชียงรุ่ง..."⁴ เมื่อประมาณปี พ.ศ.1998 ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการขยายตัว

³ แอริ เจ เบนดา, "โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์", แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 1 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2520), หน้า 22-23.

⁴ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 9.

ของศาสนาพุทธลังกาวงศ์จากสำนักวัดป่าแดง เมืองเชียงตุง เผยแพร่เข้าไปใน
สิบสองพันนา⁵

การขยายตัวของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ในพุทธศตวรรษดังกล่าวนี้ มีผลต่อรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะรัฐที่เกิดขึ้นใหม่
แนวความคิดต่าง ๆ ของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ มีบทบาทต่อระบบการจัด
รูปแบบภายในรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนตัวเลข 4 และ 32 จะต้องมีบทบาท
ในการจัดตำแหน่งการบริหารและการปกครองภายในแนวความคิดเกี่ยวกับการ
สะสมบารมี ทศพิทธาธรรม ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม
และธรรมราชากลายเป็นลักษณะที่สำคัญของรัฐที่นับถือศาสนาพุทธลังกาวงศ์
แนวความคิดอีกประการที่สำคัญคือการทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตใน
ดินแดนต่าง ๆ ดังนั้นเราจะพบว่า ประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ยุคจารีต จึงมีการทำสงครามกันอยู่บ่อยครั้ง แต่สิ่งที่เราควรตระหนักอยู่เสมอ
ก็คือ การทำสงครามนั้นมีได้เป็นไปเพื่อครอบครองดินแดนนั้น เป็นแต่เพียง
ต้องการให้ดินแดนนั้นยอมรับอำนาจของศูนย์กลาง โดยการส่งเครื่องราช
บรรณาการหรือส่วยเข้าสู่ศูนย์กลาง การทำสงครามในการขยายพระราชอำนาจ
ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ นี้ ก่อให้เกิดการปะทะกันระหว่างรัฐใหญ่ที่มีความสามารถ
2 รัฐที่พยายามแผ่ขยายอำนาจเหนือดินแดนต่าง ๆ จากลักษณะนี้ พบว่าเกิด
ดินแดนซึ่งอยู่ระหว่างรัฐใหญ่ 2 รัฐ ที่มักจะถูกอ้างเข้าครอบครองเสมอ และ
ถูกจัดให้เป็นหัวเมืองประเทศราชที่ต้องส่งส่วย เช่น อาณาจักรล้านนาไทย
ในช่วงที่พม่าปกครอง อาณาจักรล้านนาไทยอยู่ระหว่าง พม่า และไทย ซึ่งทั้ง
ไทยและพม่าพยายามอ้างสิทธิธรรมเหนือตลอดเวลา เมื่อใดที่พม่าอ่อนแอ
ไทยก็ยกขึ้นมาโจมตี และสิ่งที่สำคัญก็คือ ดินแดนที่อยู่ในลักษณะดังกล่าวนี้

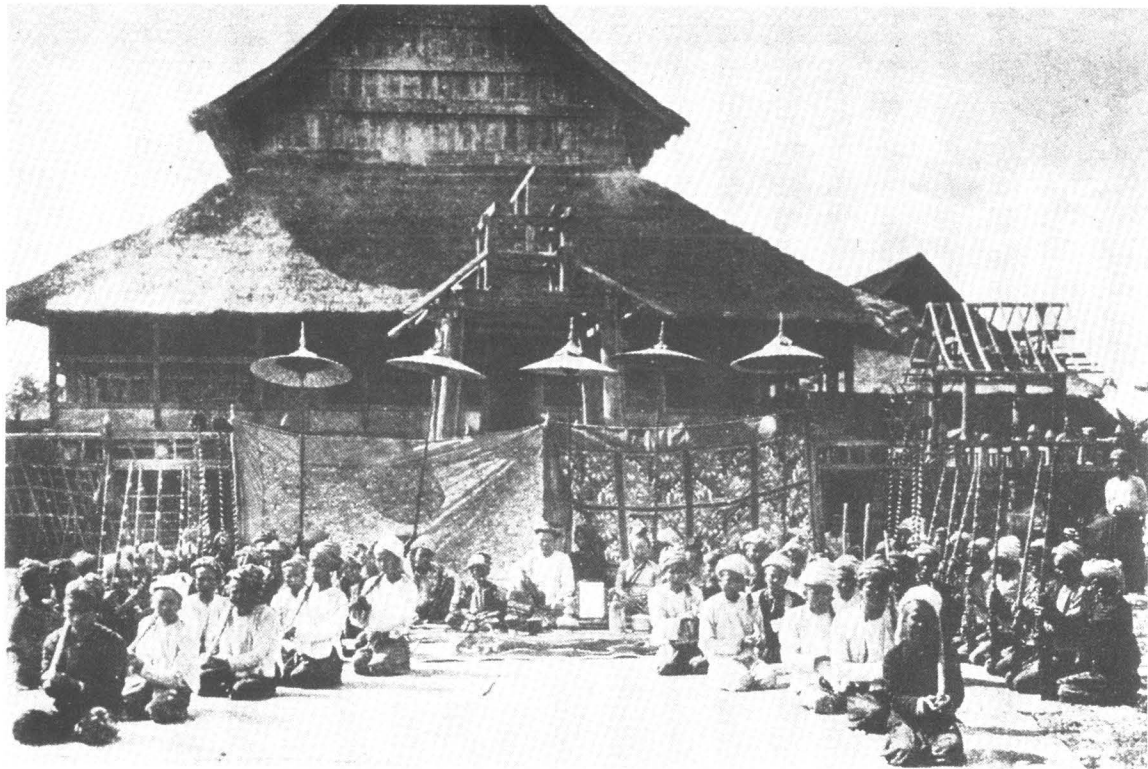
⁵ Sao Saimong Mangrai, *The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle* (Ithaca : Cornell University Press, 1965), pp. 121-122.

จะพยายามตั้งตัวเป็นอิสระอยู่เสมอ ถ้าหากเกิดความอ่อนแอที่ศูนย์กลางที่อ้างสิทธิเหนือดินแดนตนเอง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ขอบเขตของรัฐในยุคจารีตเป็นสิ่งที่ยืดหยุ่นได้ มีความไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความสามารถของศูนย์กลาง

สิบสองปันนาเป็นรัฐหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้การอ้างสิทธิธรรมของพม่าและจีนเหนือสิบสองปันนา โดยเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองสิบสองปันนา ที่สำคัญและเป็นลักษณะเฉพาะของสิบสองปันนา คือสิบสองปันนาไม่เคยพยายามที่จะตั้งตัวเป็นอิสระเลยแต่ยอมรับอำนาจของจีนและพม่า โดยการส่งบรรณาการให้ และเรียกตนเองว่าเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้า ซึ่งหมายถึงรัฐที่ยอมรับอำนาจของรัฐใกล้เคียงที่เข้มแข็งกว่า และการที่จีนและพม่ายอมรับฐานะการเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้าของสิบสองปันนา เนื่องจากสิบสองปันนาเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางอาณาจักรทั้งสอง ทั้งพม่าและจีนจึงไม่สามารถควบคุมสิบสองปันนาได้เต็มที่ และทำให้สิบสองปันนามีอิสระในการปกครองภายในพอสมควร

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสิบสองปันนาจะยอมรับอำนาจจากจีนและพม่าก็ตาม แต่สิบสองปันนายังเป็นรัฐที่มีอิสระในตนเอง จัดรูปแบบการปกครองของตนเอง และจากหลักฐานพบว่า ในการจัดรูปแบบของรัฐสิบสองปันนาพบว่าเป็นรัฐที่มีการสร้างรัฐโดยอาศัยแนวคิดจากการจัดระบบโลกภูมิในพุทธศาสนาเช่นกัน แต่มีอิทธิพลของการจัดรูปแบบรัฐของจีนปะปนอยู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสิบสองปันนาเป็นดินแดนที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีนมานาน จีนอ้างว่า ราชสำนักจีนได้รับเครื่องบรรณาการจากคนไทยแถบยูนนานมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (B.C.206-A.D.220)⁶ จึงเป็นไปได้ว่าสิบสองปันนาจะได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของจีนอยู่มาก

⁶ สุมิตร ปิติพัฒน์, “คนไทยในสิบสองปันนา”, วารสารธรรมศาสตร์ 12 (มีนาคม 2526), หน้า 126.

กษัตริย์เมืองสิงห์และข้าราชการ บังจุนเมืองสิงห์อยู่ในเขตลาวที่ติดกับเขตแดนสิบสองพันนา

(ภาพจาก E. Lefèvre, *Travels in Laos : The Fate of the Sip Song Pana and Muong Sing (1894-1896)*, พิมพ์ครั้งแรก 1898, White Lotus 1995)

2.2 การจัดราชธานีในฐานะศูนย์กลางของจักรวรรดิ

ในระบบรัฐแบบจารีต ราชธานีจะเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักร ราชธานีจะถูกตั้งขึ้นโดยอาศัยแนวความคิดของจักรวาลอย่างเคร่งครัด คือ มีเขาพระสุเมรุในฐานะของศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งเขาพระสุเมรุนั้นอาจจะใช้เป็นธรรมชาติหรือจำลองเป็นภูเขาขึ้นเอง หรือมิเช่นนั้นก็สร้างวัดหรือวังขึ้นเป็นศูนย์กลางของจักรวาลแทนเขาพระสุเมรุ วัดหรือวังหรือเทวาลัยจะเป็นที่บรรจุหรือเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่สำคัญที่สุดภายในอาณาจักร อาจเป็นเทวาลัยซึ่งเป็นตัวแทนของเทพกษัตริย์ในแนวความคิดของพราหมณ์ หรือเป็นที่ประทับของกษัตริย์ในรัฐที่นับถือพุทธศาสนา หรืออาจจะสร้างวัดหรือพระเจดีย์ไว้กลางราชธานีแทนการสร้างวังอยู่ใจกลางเมือง “...ได้เดือนหกวันจึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัตนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกข้างจึงแล้ว...”⁷

ในรัฐจารีตที่มีอิทธิพลของแนวความคิดของพุทธศาสนา จะมีการจัดแบ่งเมืองต่าง ๆ ภายในอาณาจักรออกเป็น 32 เมืองตามจำนวนเทพที่แวดล้อมพระอินทร์ ซึ่งประทับอยู่ที่นครสุทศน์บนยอดเขาพระสุเมรุ อย่างเช่นพม่า ปรากฏในพงศาวดารพม่าว่า เมืองศรีเกษตร บนฝั่งแม่น้ำอิระวดีซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณของพวกพยู ได้สร้างประตูใหญ่ 32 ประตู ซึ่งตรงกับเจ้าเมืองประเทศราช 32 แห่ง รวมกับกษัตริย์ที่ศูนย์กลางอีก 1 แห่ง เป็น 33 แห่ง กษัตริย์ที่ศูนย์กลางจะเปรียบเสมือนพระอินทร์นั่นเอง การจัดรูปแบบ

⁷ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, “จารึกหลักที่ 1”, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 25.

ของราชธานีในพม่าในรุ่นหลังต่อมาก็ยังคงรักษาการจัดรูปแบบของรัฐในลักษณะดังกล่าวนี้ไว้อย่างเคร่งครัด⁸

นอกจากนี้จำนวนตัวเลข 4 และ 32 จะมามีอิทธิพลอยู่มากในพม่า คือ มีการสมมุติกันว่ากษัตริย์จะต้องมีมเหสีใหญ่ 4 คน มเหสีรอง 4 คน ตำแหน่งของมเหสีจะอยู่รายรอบพระนิเวศน์เป็นวงกลม ซึ่งเท่ากับเป็นการเน้นบทบาทของกษัตริย์ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล การจัดระบบตำแหน่งขุนนางก็ใช้จำนวน 4 เป็นหลัก กล่าวคือ เสนาบดีมีอยู่สี่ตำแหน่งสอดคล้องกันกับท้าวโลกบาลทั้งสี่ ซึ่งเป็นเทพที่คุ้มครองรักษาทิศตามหลักคติพุทธศาสนา

สำหรับสิบสองพันนานั้น ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นเขตที่รับอิทธิพลของจีนและพม่าอยู่มาก ดังนั้นในการจัดรูปแบบของรัฐจะผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของพม่าและจีน เช่น ตัวเลข 12 นั้น หมายถึงวัฏจักรของจักรราศีที่ล้อมรอบตัวกษัตริย์ หรือดวงอาทิตย์ ซึ่งในจักรวรรดิจีนปรากฏว่าจักรวรรดิ Choven แห่งราชวงศ์โจวได้แบ่งจักรวรรดิออกเป็น 12 ภูมิภาคในการจัดรูปแบบของราชธานียังคงรักษาแนวความคิดของระบบจักรวาลไว้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ มีการสร้างกำแพงล้อมรอบ สร้างเมืองศูนย์กลางกลมประกอบด้วยประตู 32 ประตู “...เมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตะวันตก หลังเมืองนี้เขาล้อมรอบไม่มี...แถบใหญ่ 2,3 กำบัง เป็นระเบียบทุกคืน...สูง...สอกหน้า 6 สอก ระเบียบด้านเหนือ ๆ จุดเขาทั้ง 2 ข้างมีประตู 12 ประตู เมืองกวาง 50 เส้น รูปเมืองกลม วงเจ้าได้เมืองเชียงรุ่งอุปราชตั้งอยู่ในระเบียบ ห่างระเบียบประมาณ 30 เส้น...”⁹

⁸ โรเบิร์ต ไฮน์ เกลเดิน, “แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”, อ้างแล้ว, หน้า 8.

⁹ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 26 ใบบอกว่าด้วยเมืองพง เมืองญวน และเมืองเชียงรุ่ง

จากตัวเลข 12 นี้ ถูกนำมาใช้ในการแบ่งเขตของ 12 และใช้ชื่อว่า “สิบสองพันนา” หลี่ ฟู่ อี้ กล่าวว่า การแบ่งเขตออกเป็น 12 นั้นน่าจะเป็นการแบ่งเขตตามการพัฒนาทางการเกษตร¹⁰ แต่อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตเป็นสิบสองเขตนั้นจากหลักฐานที่ปรากฏมาจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งเขตการปกครองด้วย

การแบ่งเขตเป็นพันนาต่าง ๆ นี้นิยมกันมากในเขตเมืองทางตอนบน ตั้งแต่อาณาจักรล้านนาไทยขึ้นมา ที่ล้านนาไทยก็มีการแบ่งการปกครองเป็นพันนา เช่นกัน แต่การแบ่งจะแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในอาณาจักรล้านนาจะแบ่งเป็นเมืองใหญ่ในแต่ละเมืองจะประกอบด้วยพันนา เป็นหน่วยการปกครองส่วนย่อย ที่ประกอบกันขึ้นเป็นเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระยาแสนพสุสร้างเมืองเชียงแสน “ตั้งมักแคว้นเขตแดนเมืองเชียงแสนทั้งหมดมี 32 พันนาแล...”¹¹

แต่ในสิบสองพันนานั้นจะแบ่งเป็นพันนาต่าง ๆ ทั้งหมด 12 พันนา ในแต่ละพันนาประกอบด้วยเมืองหลาย ๆ เมืองรวมกัน และแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองเป็นผู้ควบคุมดูแล ในพันนาหนึ่งจะมีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งคอยควบคุมดูแลเมืองเล็ก ๆ ภายในพันนา

ชื่อของเมืองใหญ่ในแต่ละพันนา จะเป็นชื่อเรียกพันนานั้น ๆ ด้วย เช่น พันนา เชียงลอ เมืองขาง เมืองกลางเหนือ และเมืองบาง ในบรรดาเมืองเหล่านี้เมืองเชียงลอ เป็นเมืองใหญ่และสำคัญที่สุดคอยควบคุมดูแลเมืองต่าง ๆ จึงเรียกชื่อเขตปกครองนี้ว่า พันนาเชียงลอ พันนาเมืองฮาย มีเมืองฮาย เมืองสูง และเมืองงาด ซึ่งมีเมืองฮายเมืองใหญ่คอยดูแลและควบคุมเมืองต่าง ๆ จึงเรียกว่าพันนาเมืองฮาย เป็นต้น

¹⁰ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 1.

¹¹ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, อ้างแล้ว, หน้า 38.

ในจำนวนพันทนาทั้ง 12 พันทนา เชียงรุ่งเป็นพันทนาที่มีความสำคัญในฐานะเป็นพันทนาที่เจ้าแผ่นดินประทับอยู่ เป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อระหว่างพันทนาต่าง ๆ และเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางการค้าขายระหว่าง จีน พม่า เชียงใหม่

ในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง ยังมีข้อความบ่งถึงการส่งสิ่งของจากเมืองเล็กให้กับเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งด้วย ดังความว่า “...เมืองบางปีไหน ถวายเจ้าแผ่นดินเมี่ยง 30 บอก แลที่เจ้าเมืองแถบ 40 บอกแล...” และ “...ที่บ้านม่อนปีไหนถวายเงิน 10 รong กับผึ้งพันทนา / ปีไหน ใครถวาย ฟานตัว / กับรุ่งตัว / และหล้า 8 ส่วน เป็นเงิน 8 รong และบ้านหลิมเงิน 3 รong กับหมูเดือนตัว / ค่า 6 บาท แลที่ล้ามส่งชูปี่แล...”¹²

2.3 โครงสร้างทางการปกครองของสิบสองพันทนา

โครงสร้างทางการปกครองของสิบสองพันทนา แบ่งออกอย่างกว้างได้เป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้คือ

1. การปกครองภายในเชียงรุ่ง
2. การปกครองในพันทนาอื่น ๆ

การปกครองภายในเชียงรุ่งเจ้าแผ่นดินจะเป็นศูนย์กลางของการปกครองและแวดล้อมไปด้วยข้าราชการและขุนนางระดับต่าง ๆ ต่อไปนี้

เจ้าแผ่นดิน

อุปราช

¹² เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 80.

เจ้าเชียงฮ้า

สนามไพร่เมือง

เจ้าแผ่นดิน เป็นตำแหน่งสูงสุดในการปกครอง เจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วราชอาณาจักร และเป็นเจ้าของชีวิตของคนทั้งหมดด้วย

อุปราช เป็นตำแหน่งรองจากเจ้าแผ่นดิน เจ้าใจว่า เจ้าแผ่นดินเป็นผู้แต่งตั้งตำแหน่งอุปราช เพื่อช่วยเหลือเจ้าแผ่นดินในการปกครอง

เจ้าเชียงฮ้า¹³ (เจ้าเชียงรา) ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเจ้าแผ่นดิน รวมทั้งเป็นตัวแทนควบคุมการบริหารแผ่นดิน หรือเป็นประธานแทนเจ้าแผ่นดินในการประชุมของสนามไพร่เมือง และมีหน้าที่ร่างหนังสือคำสั่งของเจ้าแผ่นดินและสั่งราชการแทนพระองค์ อีกทั้งยังเป็นตัวแทนในการรับเรื่องเสนอต่อเจ้าแผ่นดินของเจ้าเมืองต่าง ๆ และประชาชน

สนามไพร่เมือง หมายถึงคณะที่ปรึกษาของเจ้าแผ่นดินและทำหน้าที่ออกกฎหมายด้วย ขุนนางและข้าราชการที่เป็นตัวแทนของเมืองต่าง ๆ รวม 32 คน โดยมีเจ้าแผ่นดินเป็นประธานหน้าที่โดยส่วนรวมของสนามไพร่เมือง

¹³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อธิบายว่า เจ้าเชียงฮ้าเป็นตำแหน่งหนึ่งที่อยู่ประจำเมืองเชียงรุ่ง มิใช่เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองเชียงฮ้าที่อยู่ทางทิศใต้ของเมืองเชียงรุ่ง ผู้รับตำแหน่งนี้เป็นขุนนางที่สนิทและไว้วางใจได้และมักเป็นคนเมืองเชียงฮ้า แต่ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมามีคนแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ที่เจ้าแผ่นดินโปรด โดยไม่จำเป็นต้องเป็นคนเมืองเชียงฮ้าเช่นเดิม แต่ต้องเป็นคนที่มีความรู้ทั้งภาษาจีนและภาษาไตลื้อ เพื่อติดต่อกับข้าหลวงหรือผู้ว่าการอำเภอที่เป็นชาวจีน บางครั้งตำแหน่งนี้มีบรรดาศักดิ์เป็นพญาแสนเชียงฮ้าเช่นใน พ.ศ.2389 และพญาเชียงฮ้า ตำแหน่งเจ้าเชียงฮ้านี้มีประจำตำแหน่งอยู่เมืองเชียงรุ่ง และที่มาของตำแหน่งนี้เล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งเกิดสงครามใหญ่ภายในเมืองเชียงรุ่ง เจ้าแผ่นดินประชวรอยู่ คนเมืองนี้ได้อุ้มพระเจ้าแผ่นดินหนีด้วยความยากลำบาก จึงแต่งตั้งชาวเมืองนี้เป็นเจ้าเชียงฮ้าหรือเก้านามประจำพระองค์ตลอดมา ด้วยเห็นว่าชาวเมืองนี้เป็นคนซื่อสัตย์ และจงรักภักดี ดูรายละเอียดใน, บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 37-95. และ 248-250.

คือ ร่วมกันพิจารณาตัดสินเรื่องต่าง ๆ ในกิจการเมืองของตนเองและของรัฐ สำหรับกิจการของรัฐจะมีเจ้าเมืองที่สำคัญ ๆ ร่วมพิจารณาตัดสินด้วย

ในการจัดตำแหน่งการบริหารการปกครอง ได้จัดตามความสอดคล้องของแนวความคิดในการจัดรูปแบบของรัฐ คือ จำนวนเลข 4 และ 32 มีบทบาทในการจัดตำแหน่งการบริหารการปกครอง กล่าวคือ ตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเชิงรัฐที่เรียกว่า “สี่ร้อยด่าน” ซึ่งแบ่งออกตามความรับผิดชอบเป็น 4 คน คือ

1. ตำแหน่งร้อยด่านบ้านออก ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านการดักฆ่า
2. ตำแหน่งร้อยด่านบ้านมุง ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านการคลัง
3. ตำแหน่งร้อยด่านบ้านลอมวัว ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกษาสงคราม และการสร้างสมเสบียงอาหาร
4. ตำแหน่งร้อยด่านบ้านกาด ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านการค้าขาย และดูแลคนต่างถิ่นในตลาด¹⁴

ตำแหน่งสามสิบสองเซจิง หรือพ่อล่าม เป็นตำแหน่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนเจ้าแผ่นดินในการออกตรวจตราความสงบเรียบร้อยตามเมืองต่าง ๆ และจากบันทึกของหมอดอด้ดในปี พ.ศ.2453 บ่งชี้ว่า พ่อล่ามมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขแก่ผู้เดินทางที่ไม่ใช่คนไตลื้อด้วย

---

¹⁴ เห่งอ้าง, สุมิตร ปิติพัฒน์, “คนไทยในสิบสองพันนา”, อ้างแล้ว, หน้า 128-129., Shigeharu Tanabe, “Guardian Spirit Cults of the Tai Lu in Yunnan and the Socialist Transformation” (Paper presented at the Center of Southeast Asian Studies, School of Oriental and African Studies, London, 1983), pp. 1-2., Zheng Lan, *Travels through Xishuangbanna : China's Subtropical Home of Many Nationalities* (Beijing : Foreign Language Press, 1981), p. 7., Frank M. Lebar, op. cit., p. 211., และวิลเลียม คริฟตัน ดอด้ด, อ้างแล้ว, หน้า 48.

ทั้งสี่ร้อยด่านและสามสิบสองแขวงหรือพ่อล้าม ต่างก็มีนาประจำตำแหน่งที่มีกรรมสิทธิ์เฉพาะในขณะที่ยังคงอยู่ในตำแหน่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และคนรับใช้ประจำ (หรือคนเชื่อนเจ้า) ตามประเภทของที่นา

การปกครองในพันท่านอื่น ๆ นอกจากเมืองเชียงรุ่ง ประกอบด้วยหน่วยการปกครองดังต่อไปนี้คือ

เจ้าเมือง ในแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองทำหน้าที่ปกครอง เจ้าแผ่นดินเป็นผู้แต่งตั้งพระราชวงศ์ไปปกครอง เจ้าเมืองเมืองใหญ่จะควบคุมเมืองเล็ก ๆ อีกทีหนึ่ง ตำแหน่งเจ้าเมืองในสิบสองพันท่านนั้นจะสืบทอดกันตามสายโลหิต และจะต้องได้รับการรับรองจากเจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่ง นอกจากเจ้าเมืองจะมีความผูกพันทางเครือญาติกับเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งแล้ว ยังมีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าเมือง และระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าแผ่นดินโดยการแต่งงาน ทั้งนี้อาจเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองภายในสิบสองพันท่านที่ต้องการสร้างอำนาจทางการเมืองให้มั่นคงขึ้น นอกจากนี้วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยลื้อในสิบสองพันท่านก็ยึดถือว่าจะต้องแต่งงานกับบุคคลในชนชั้นเดียวกัน จึงมีการแต่งงานในกลุ่มชนชั้นสูงด้วยกันเอง¹⁵

พญาแก้ว เป็นตำแหน่งรองเจ้าเมืองในเมืองต่าง ๆ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาตีความที่เกิดขึ้นในเมืองและร่วมประชุมขุนนางภายในเมืองที่ประชุมขุนนางในเมืองต่าง ๆ จะปรากฏในเอกสารเรียกว่า “ก้วน”¹⁶

ก้วน เป็นตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าเมือง แต่ละเมืองประกอบด้วย ขุนนางข้าราชการ หรือที่เรียกว่าพ่อล้าม¹⁷

¹⁵ Frank M. Lebar, op. cit., pp. 209-211.

¹⁶ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 8.

¹⁷ Shigeharu Tanabe, op. cit., p. 1. และ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 102.

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งพญาหัวสิบ พญาหลวง พญาขาว ซึ่งเข้าใจว่า
จะเป็นตำแหน่งของขุนนางที่ควบคุมกำลังไพร่พลในเมืองต่าง ๆ

ในเอกสารบางแห่งระบุว่า ตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่ควบคุมดูแล
ไพร่พลในระดับหมู่บ้านต่าง ๆ ตามลำดับคือ แสน พญา และจา

นอกจากนี้ยังมีขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะเรื่องเช่น

... แสนแจกหรือพญาแจก มีหน้าที่รับแขกบ้าน

คนแขกบ้าน มีหน้าที่เขียนหนังสือ

สามบ้านหรือพ่อเมืองบ้าน มีหน้าที่ป่าวประกาศให้ชาวบ้านประชุม¹⁸

ข้าราชการในระดับต่ำที่มีหน้าที่ควบคุมกำลังไพร่พล และจัดเก็บภาษี
อากรในระดับหมู่บ้านต่าง ๆ ปรากฏตามลำดับชั้นว่า หัวเหิน หัวห้า หัวสิบ
หัวห้าสิบ หัวร้อย หัวพัน หัวหมื่น และหัวแสน

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงรุ่งกับพันทาต่าง ๆ

พันทาต่าง ๆ ในสิบสองพันทา มีความผูกพันกับเมืองเชียงรุ่งในฐานะ
ที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันในการยอมรับเชื้อสายมาจากพญาเจิง ผู้สร้างเมือง
เชียงรุ่ง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่ได้รับการยอมรับความยิ่งใหญ่และอำนาจทาง
การเมืองในภูมิภาคแถบนี้ นอกจากนี้ เจ้าเมืองเชียงรุ่งยังเป็นเจ้าเมืองที่
จีนและพม่าซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือภูมิภาคนี้ได้ให้การรับรองเป็น
เจ้าแผ่นดินของสิบสองพันทา อนึ่งในระหว่างพันทาต่าง ๆ กับเมืองเชียงรุ่ง
ยังมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติกันด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความผูกพัน
ในระหว่างพันทาต่าง ๆ ให้รวมกันเป็นสิบสองพันทา และยอมรับอำนาจของ
เจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งที่ได้รับการแต่งตั้งจากจีนและพม่า

¹⁸ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 96.

นอกจากนี้ปรากฏหลักฐานว่า เมืองเชียงรุ่งได้เรียกเก็บภาษีจากเมืองต่าง ๆ ซึ่งเข้าใจว่าจะอยู่ในรูปของเงิน แรงงาน และสิ่งของจากพื้นนาต่าง ๆ ดังมีความปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง ว่า

...ตั้งแต่ปีกั๊ดเป้า ศักราชได้ 1191 ตัว (พ.ศ.2372) ไปภายหน้า บ้านเมืองเรา เจ้าช้อยดวงพันนี้ พันนาไหน ขวบปี ไหน หื้อออกเงินพันรองกลาง กิ่ง พันนา หื้อออก 5 ร้อย รองกลาง...¹⁹

เข้าใจว่า ในแต่ละพันนาจะต้องจ่ายเงินให้เจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่งเป็นจำนวนเงินพันรองกลาง ถ้าครั้งพันนาจะต้องจ่ายเงินรองกลางพร้อมกับแรงงานคน

2.4 การควบคุมกำลังคน

กำลังคน (Man Power) เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับผู้ปกครองในรัฐจารีต เพราะกำลังคนนั้น หมายถึงกำลังที่ใช้ในการทำศึกสงครามและเป็นกำลังในการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ ผู้ปกครองคนใดที่สามารถครอบครอง “กำลัง” ได้จำนวนมากก็แสดงให้เห็นความมีพระราชอำนาจมาก ฉะนั้นการทำสงครามระหว่างรัฐแต่ละครั้งมักจะนำไปสู่การกวาดต้อนผู้คนกลับไปยังฝ่ายผู้ชนะเสมอ หรือความพยายามในการที่จะรุกรอนอำนาจฝ่ายตรงข้ามโดยการยึดกำลังคนเข้ามาไว้ได้ครอบครองของตนเองหรือกระจายกำลังของผู้ที่เป็นศัตรู อย่างเช่นกรณีพระเจ้าปราสาททองที่ทรงรุกรอนอำนาจขุนนางที่เป็นคู่แข่งทางการเมือง

¹⁹ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 9.

ลักษณะการตั้งชุมชนและวัดในสิบสองพันนา

(ภาพจาก จูเลียงเหวิน, ชนชาติไต, งามพรรณ เวชชาชีวะ แปล, สุวีริ่งศุ์บุ๊คเซนเตอร์ 1994)

โดยการลดอำนาจและลดกองกำลังที่อยู่ในปกครองลง²⁰

จากความสำคัญของกำลังคนดังได้กล่าวมานี้ พบว่าได้มีความพยายามในการตรากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมกำลังคนเพื่อสะดวกในการเกณฑ์แรงงานมาใช้ และเพื่อสกัดกั้นการใช้กำลังไพร่พลในการเป็นกองกำลังแย่งชิงอำนาจยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป

สำหรับในสิบสองพันนามีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อควบคุมกำลังคนในแต่ละพันนา มีจุดประสงค์ในการเกณฑ์แรงงานและสะดวกในการเก็บภาษีกำลังคนในสิบสองพันนา แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ไตเมืองหรือไพร่เมือง และคนเหือนเจ้า

ไตเมือง หรือไพร่เมือง เป็นชนชาติไตลื้อ และเป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้²¹ พวกนี้นอกจากทำไร่นาประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองแล้วยังมีหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐในรูปต่าง ๆ และถูกเรียกเกณฑ์แรงงานอีกด้วย

ปรากฏหลักฐานว่าพวกไตเมืองจะทำนาที่เรียกว่า นาหมู่บ้าน ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านจะแบ่งที่นาให้ตามกำลังการผลิต ครอบครัวหนึ่ง ๆ ใช้ประโยชน์จากที่นาที่แบ่งนี้ เหตุที่จัดแบ่งที่นาโดยถือเกณฑ์แบ่งตามกำลังผลิตเป็นสำคัญเช่นนี้ ขนาดของที่นาจึงอาจจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ และการที่ที่นาหรือที่ดินทั้งหมดเป็นของเจ้าแผ่นดิน ดังนั้นพวกไตเมืองจึงไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่นาจะขายหรือนำที่นานั้นไปให้เช่าไม่ได้ มีสิทธิ์แต่เพียงหาผลประโยชน์จากที่นาเท่านั้น และสิทธิ์ในการหาผลประโยชน์จากที่นานั้นจะตกทอดตามสายโลหิต

²⁰ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 49, “จดหมายเหตุวันลิต (ฉบับสมบูรณ์)” (พระนคร : ศุภสภา, 2513), หน้า 69-71.

²¹ Shigeharu Tanabe, op. cit., p. 2.

จากพ่อไปหาลูก นอกจากนี้พวกไตเมืองยังไม่สามารถเลิกใช้หรือปล่อยที่นาทิ้งร้างว่างเปล่าโดยพลการ แต่จะต้องแจ้งต่อหัวหน้าหมู่บ้านผู้ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมการเก็บค่านา หรือมีหน้าที่แบ่งที่นาของหมู่บ้านหรือชุมชน²²

เพื่อตอบแทนสิทธิในที่นา พวกไตเมืองจึงต้องมีหน้าที่เสียส่วยค่านาแก่เจ้าแผ่นดิน ตามส่วนผลผลิตที่ทำได้ทั้งหมดในแต่ละปี²³ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเสียเป็นจำนวนเท่าใด

และในฐานะที่เป็นพลเมืองของสิบสองปันนา พวกไตเมืองยังต้องเสียภาษีอื่น ๆ ให้แก่รัฐในรูปของเงินและสิ่งของ

ภาษีที่เป็นเงินนี้ พวกไตเมืองจะทำหน้าที่รวบรวมเงินส่งให้แก่รัฐตามจำนวนหน่วยควบคุมกำลังคนที่เรียกว่าหัวสิบ ภาษีที่เป็นเงินรัฐเรียกเก็บเป็นรายปีดังมีความปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่งว่า

...ดั่งบ้านไซนี้ แลว่าชายเป็นหัว 5 แลริมฝ่าย นาทาน หัว และป้องกันเป็นหัวสิบ 1 ทื่อ เข้ากับเล็กน้อยเป็นสิบหัวทาง 1 แลเงินตก 65 รong และ ตก หัวสิบบ้านไซ บ่าวชาย ริมฝ่าย นาทาน 6 รong 5 เถ...²⁴

เข้าใจว่าอัตราการเก็บภาษีคงไม่แน่นอนนัก บางหัวสิบรัฐเรียกเก็บในอัตรา เงิน 6 รong 5 เถ บางหัวสิบ เรียกเก็บถึง 8 รong เช่น “...ดั่งบ้านชาย นาทาน 2 หัวสิบกิ่ง เงินตกหัวสิบไหน 8 รong เป็น 20 รong...”²⁵

²² Frank M. Lebar, op. cit., p. 209.

²³ หลี่ ฟู่ อี้, อ้างแล้ว, หน้า 57.

²⁴ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 14-15.

²⁵ เพิ่งอ้าง,

ส่วนการเก็บภาษีในรูปส่วนผลผลิตอื่น ๆ อาจจะเป็นผลผลิตที่ชาวไต ลือผลิตได้ เช่น ฝ้าย ใบชา เกลือ จิง น้ำมันหมาก หรืออาจเป็นของป่าที่หายาก ผลผลิตเหล่านี้พวกไตเมืองจะต้องรวบรวมส่งแก่เจ้าแผ่นดิน โดยรวบรวมเป็น ส่วนของเมือง ส่วนเหล่านี้จะถูกนำส่งเจ้าแผ่นดินในช่วงวันเข้าและออกพรรษา ทั้งนี้ถือเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินทางหนึ่ง พงศาวดารเมือง เชียงรุ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ดังนี้

...ครั้นออกกวสามาถือคันถวายเป็นเจ้าชูปี้ บ้านทม บ้านหนาด กลางห้วย ถวายฝิ่งมี 2 พันแล บ้านสอยสาถวายเป็น 2 ปีหาบแล บ้านโน บ้านใบท่าเขียว บ้านไร่ เอาจ้าวกำอัน 1 เขาเปลี่ยนกันแล บ้านแหล่ส่วยทอง 5 อันแล บ้านบัว บ้านชีว เป็นข้าส่วนปี กับ ฝ้าย 2 หมื่นชูปี้แลข้ายางบัว ถวายน้ำมันหมาก เผาปีหมื่นแล เมืองแร ถวายฝิ่งปีหมื่น กับฝ้าย 6 ร้า ถวายเจ้าแผ่นดินแล...²⁶

นอกจากนี้พวกไตเมืองตามพื้นที่ต่าง ๆ ยังถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน โดยจะถูก เรียกเกณฑ์แรงงานหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนเข้ามาทำราชการงานหลวงต่าง ๆ เช่น งานสร้างวัด สร้างเหมืองฝาย ถนน สะพาน หรือแม้แต่ศาลาที่พักคนเดินทาง²⁷

การเกณฑ์แรงงานหมุนเวียนมาทำงานดังกล่าว เป็นระยะเวลาครั้งละ 12 เดือน เจ้าเมืองทุก ๆ พันนามีหน้าที่จัดหาคนตามจำนวนกำหนดคือ พันนาละ 12 คน เพื่อมารับใช้งานราชการและเจ้าหน้าที่ ดังมีความปรากฏใน หลักฐานว่า “...อันรัฐ ประชาไพร่ ไท...พันนาทั้งในแลนอกเข้ามาหมุนสมภาร หยินเหยยหางฟู ในพระราชสำนักด้วยแท้...”²⁸

²⁶ เฟิงอ่าง, หน้า 76-77.

²⁷ หลี่ ฟู่ อี้, อ่างแล้ว, หน้า 11.

²⁸ เรณู วิชาศิลป์, อ่างแล้ว, หน้า 7

ทั้งนี้ก็มีข้อยกเว้นว่า หากไพร่ทหรือพวกไตเมืองกลุ่มใดในแต่ละพันนา ถูกเรียกเกณฑ์แล้วไม่สามารถมาเข้ารับราชการได้ ก็อาจจะเสียเงินแทนได้ โดยคิดเป็นอัตรา 1 คน ต้องเสียเงิน 4 ฝืน (หน่วยของเงินสิบสองพันนา) ต่อ 1 วัน ทั้งนี้ ไม่รวมเงินที่ทุกพันนาจะต้องเสียแก่รัฐ พร้อมกับคน 12 คน เหล่านี้ ต้องส่งเงินแก่รัฐ พันนาละพันรองกลาง “...เฮีย พันนาไหน ขวบปีไหน หื้อ ออกเงิน พันรองกลาง...คนพันนาไหน 12 คน ทั้งนาย...ตั้งคน 12 คน ทั้งนาย จักเปลื้องเงินหื้อคิง คนไหน วัน 4 ฝืน...”²⁹

นอกจากนี้ พวกไตเมือง ยังถูกเกณฑ์มารับใช้ข้าราชการของจีน ซึ่งเรียกว่า “จำแซนซิ่น” และข้าราชการพม่าซึ่งเรียกว่า “จำซิคาย” ที่ถูกส่งมา ประจำเมืองเชียงรุ่งนั้น ฝ่ายละ 2 คน เป็นเวลา 1 ปี โดยเรียกเกณฑ์ ผลัดเปลี่ยนกันในแต่ละพันนา³⁰

เงินและสิ่งของที่เก็บได้นี้ เจ้าแผ่นดินจัดแบ่งประทานให้แก่ข้าราชการ จีนและพม่าที่มาอยู่ประจำเมืองเชียงรุ่งส่วนหนึ่ง ประทานแก่นักดนตรีศิลป์ ข่างพ็อนชาวพม่าที่เข้ามาประจำในราชสำนักส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจากนี้อีก จะเก็บสะสมไว้ใช้ยามสงคราม ดังมีความปรากฏในหลักฐานว่า

...ในเงินค้ำอันเหลือไว้เท่าใด จักไว้รอดแขก แขก อันช่างไปมานั้น
ไว้ชื้อน้ำผักทางกิน และชื้อสี่เสียด ยากคว่น พรึกเกลือ และค่าดีน
ค่านาง แลจ้างคนไปกับเจ้าขุนไปเอาการในเมือง 12 พันนา
...นอกเสียนั้นเป็นการข้างงานศึก และชื้อฮ่อ ลงมาน...³¹

คนเฮือนเจ้า หมายถึงคนรับใช้ภายในวังเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง หรือบ้าน ของขุนนาง เป็นประชาชนระดับล่างสุดในสังคม ประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คือ

²⁹ เฟิงอ้าง, หน้า 9.

³⁰ เฟิงอ้าง, หน้า 11.

³¹ เฟิงอ้าง,

1. *ซงฮาย* เป็นชนชาติอื่นที่ไม่ใช่ชาวไตลื้อ เป็นพวกที่ถูกจับเป็นเชลยจากสงครามหรือมหาโจรผู้ร้ายเป็นต้น มักถูกเกณฑ์แรงงานหนักกว่าพวกอื่น ๆ โดยเฉพาะในยามสงคราม³²

2. *เลกน้อย* เป็นชนชาติอื่นที่ไม่ใช่ชาวไตลื้อเช่นกัน ปรากฏหลักฐานว่า เลกน้อยบางพวกเป็นไทมาจากแคว ไทลวงของจากลาว ไทจาจากเมืองหลวง พวกเลกน้อยมักจะเป็นพวกได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าแผ่นดิน เนื่องจากมีความเดือดร้อนต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในพงศาวดารว่า “...นำไปถึงไหนเป็นไทไฟไปถึงไหนเป็นข้า...”³³

คนเขื่อนเจ้าทั้ง 2 พวกนี้ ทำงานรับใช้ในวังของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง และบ้านขุนนาง³⁴ เช่นทำงานบ้าน เลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า หรือรับใช้งานทั่ว ๆ ไป แต่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐเช่นเดียวกับไตเมือง ดังที่ปรากฏในหลักฐานว่า “...หัวสืบบ้านไซ่ บ่าชาย จีนฝ่ายนาพาน 6 รong 5 เถ่ แลคน หยินเหยยทางฟู นี้บ่หื้อเขาได้อู่แล เหตุว่าเขาอยู่เรือนหอคำแล ดังเวียกไม้การตอกในคุ่มเวียกหนักการแรงไม้ลำชี การช้าง งานเต็กได้ซามแล...”³⁵

พวกคนเขื่อนเจ้ามีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่นาได้เฉพาะนาประจำตำแหน่งของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง และพ่อล่าม³⁶ โดยการเช่าทำกิน เจ้าของที่นาเหล่านี้จะแบ่งนาออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการเกณฑ์

³² สุมิตร ปิติพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 128.

³³ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 74.

³⁴ Shigeharu Tanabe, op. cit., p. 2.

³⁵ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 15.

³⁶ นาประจำตำแหน่งเจ้าแผ่นดินเรียกว่า นาหลวงเจ้า นาประจำตำแหน่งเจ้าเมืองเรียกว่า นาเจ้า และนาประจำตำแหน่งพ่อล่าม เรียกว่า นาล่าม ในที่นี้ นาหลวงเจ้าและนาเจ้าเป็นนาที่เจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองมีกรรมสิทธิ์สืบทอดต่อ ๆ กันมา ส่วนนาล่าม มีสิทธิในการเก็บผลประโยชน์จากที่นาประจำตำแหน่งเฉพาะเมื่ออยู่ในตำแหน่งเท่านั้น ดู Shigeharu Tanabe, op. cit., p. 2.

แรงงาน หมู่บ้านใดอยู่ในเขตนาประเภทใด ก็มีหน้าที่รับใช้เจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองตามประเภทของนา ซึ่งจัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ตามประเภทงานที่จำเป็นสำหรับวังของเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง และบ้านของข้าราชการ เช่น พวกที่อยู่ในเขตนาแห่ ซึ่งมีนาแห้วหลวง นาแห้วน้อย นาแห่เลา เป็นต้น³⁷ ผู้ทำนาประเภทนี้มีหน้าที่ร่วมขบวนแห่ในงานพิธีทางศาสนา นอกจากนี้ยังมีนาอื่น ๆ เช่น นาพันข้าว นาช่างคำ นาช่างตีเครื่องเจ้าแผ่นดิน นาแขก นาแรงหาย เป็นต้น³⁸

ซึ่งหมู่บ้านที่ทำนาแต่ละประเภทเหล่านี้ จะเปลี่ยนเวรผลัดกันในทุกหลังคาเรือน โดยที่เจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองหรือพ่อล้ามีที่פקให้ แต่ต้องนำอาหารมาเอง³⁹ หน้าที่ตามประเภทนาที่ทำนี้จะสืบตามกันไปเรื่อย ๆ จากพ่อถึงลูกหลาน⁴⁰

ในกรณีที่พินนาหลวงเจ้า คนเอนเจ้าต้องเสียค่าเช่านาเป็นข้าวโดยคิด 100 นาต่อข้าว 405 หาบบุงหลวง “...ร้อยนาใหม่ผอง 405 หาบบุงหลวง...”⁴¹

มีประเพณีว่า ขุนนางหรือข้าราชการที่เป็นเจ้าของที่นาที่ถึงแก่กรรม พวกคนเอนเจ้าที่รับใช้และทำนาของผู้นั้นต้องช่วยกันออกเงินและผลผลิตของตนเองเพื่อช่วยในการจัดงานศพ เช่น เมื่อเจ้าเชียงราสิ้นชีวิตลง พวกคนเอนเจ้าที่ขึ้นต่อเจ้าเชียงราต้องออกเงินร่วมกันเพื่อช่วยจัดงานศพ⁴²

เข้าใจว่า พวกคนเอนเจ้าเป็นชนชั้นที่มีหน้าที่ต้องทำงานหนักที่สุดในสังคมของสิบสองพันนา คือ นอกจากจะต้องเสียส่วยให้รัฐเหมือนพวก

³⁷ เฟิงอ้าง, หน้า 30.

³⁸ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 23-33.

³⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 106.

⁴⁰ Zheng Lan, op. cit, p. 8.

⁴¹ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 42-43.

⁴² เฟิงอ้าง, หน้า 45-46.

โตเมืองแล้ว ยังต้องรับใช้ในวังและทำงานหนักอื่น ๆ โดยเฉพาะการหาหญ้า มาเลี้ยงช้างหลวงม้าหลวง แต่พวกนี้ได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำ สงคราม ดังความปรากฏในหลักฐานว่า

...ดั่งบ้านป้าย บ้านดอย บ้านหวาย หัวสิบนี้ เหตุว่าเขาเป็น ข้าหญ้าช้าง หญ้าม้าหลวงเจ้า แลก็พอ ค่าหื้อเขาออก เงินห้าสิบ ไหน รong แลเวียกไม้ ให้คุมหลวงเจ้าแลเวียกไม้ เวียกหนัก การแรงไม้ หนักคำชี ได้ธามซี่แล ดังการเดียนี่ บ่หื้อไปแล...⁴³

การควบคุมกำลังไพร่พล

ในสิบสองพันนา การควบคุมกำลังคนไม่ซับซ้อนเท่าใดนัก ดังได้กล่าว มาแล้วว่าผู้ที่มีหน้าที่ควบคุมกำลังคนและจัดเก็บภาษีอากร คือ ข้าราชการ ชั้นต้น ได้แก่ หัวเห็น หัวห้า หัวสิบ ห้าห้าสิบ หัวร้อย หัวพัน หัวหมื่น หัวแสน ไม่ทราบแน่นอนว่า หัวเห็นจะเป็นหัวหน้าที่ควบคุมกำลังคนเป็น จำนวนเท่าใด ในเอกสารระบุแต่ว่า

5 หัวเห็น	อยู่ในความควบคุมของ	หัวห้า
10 หัว		หัวสิบ
50 หัว		หัวห้าสิบ
100 หัว		หัวร้อย
1,000 หัว		หัวพัน
10,000 หัว		หัวหมื่น
100,000 หัว		หัวแสน ⁴⁴

⁴³ เติ้งอ๋าง, หน้า 15.

⁴⁴ ชั่งเอนอิง, การสำรวจสังคมของชนกลุ่มน้อยในมณฑลยูนนาน, หน้า 219.

เข้าใจว่าหัวเห็นจะเป็นตำแหน่งต่ำสุดในการควบคุมกำลังคน ในระดับครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว คงจะอยู่ในการควบคุมของหัวหน้า ในระดับหมู่บ้านคงอยู่ในการควบคุมของหัวสิบไปตามลำดับชั้น ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่งว่า “...ดั่งทางเลกน้อยนี้เป็น 9 หัวสิบแล ดั่งบ้านไร่นี้แล แลว่าชายเป็นหัว 5 แลขี้มฝายนาพานหัว 5 แลป้องกันเป็นหัวสิบ 1 หื้อเข้ากับเลกน้อยเป็นสิบหัวแล...”⁴⁵

เช่นที่เมืองเชียงรุ่ง มีหัวสิบเป็นผู้ควบคุม บ้านเชียงถ้อ และหัวสิบอีก 1 คน ควบคุม “บ้านเชียงครึ่ง”⁴⁶ เข้าใจว่าบ้านเชียงถ้อและบ้านเชียงครึ่งในเมืองเชียงรุ่งคงเป็นระดับหมู่บ้านที่มีหัวสิบควบคุมอยู่

เมืองบางเมืองก็มีหัวสิบเป็นผู้ควบคุม เข้าใจว่าคงจะเป็นเมืองเล็ก ๆ เช่น บ้านไผ่ ป่าชาย และขี้มฝาย จะมีหัวสิบ 1 คน ควบคุมกำลังไพร่พลอยู่ เรียกว่าเมืองของหัวสิบหนึ่ง เป็นต้น⁴⁷

เมืองบางเมืองก็ปรากฏหลักฐานว่า มีผู้ควบคุมไพร่พลไม่มากนัก แสดงว่าคงเป็นเมืองไม่ใหญ่มากนัก เช่น เมืองนูน มีเพียง หัวสิบเป็นผู้ควบคุมไพร่พลในเมืองนูน⁴⁸

ระบบควบคุมกำลังคนในสิบสองพันนา ไม่อาจแยกออกจากระบบการถือครองที่ดินของเจ้าขุนนางและข้าราชการต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เนื่องจากขุนนางและข้าราชการต่าง ๆ จะได้รับพระราชทานที่ดินจากเจ้าแผ่นดิน ขุนนางข้าราชการต้องใช้แรงงานคนจากไพร่พลเมืองในสังกัดหรือจากพวก

⁴⁵ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 15.

⁴⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 13.

⁴⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 13.

⁴⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 16-17.

คนเหือนเจ้าที่ทำงานในนาที่ได้พระราชทานนั้น เพื่อให้ขุนนางและข้าราชการ ได้ผลประโยชน์จากที่ดินนั้นเป็นการตอบแทนในการที่ขุนนางและข้าราชการ ทำงานให้รัฐ ดังจะเห็นว่า ไพร่พลเมืองโคตอาศัยอยู่ในเขตนาของเจ้าหรือของ ขุนนางใด ก็ต้องมีหน้าที่ทำงานรับใช้เจ้าขุนนางหรือข้าราชการตามเขตนาที่ตน สังกัดอยู่⁴⁹

เข้าใจว่าในยามสงครามไพร่ทั้งหมดต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อทำสงคราม ทั้งนี้ได้พิจารณาการคุมกำลังคนในระดับย่อยที่สุดของสังคมไปจนระดับสูง ดังที่กล่าวมาแล้วระบบควบคุมกำลังคน ที่เรียกว่า หัวเห็น หัวหน้า หัวร้อย หัวพัน หัวหมื่น หัวแสน ตามลำดับนั้น สันนิษฐานว่าจะเป็นการควบคุม กำลังคนแบบทหารด้วย เพราะปรากฏหลักฐานว่าในยามสงคราม เจ้าหัวร้อย มีหน้าที่ในการเกณฑ์คนทั้ง “เจ้าแลไพร่” ซึ่งน่าจะหมายถึง คนทุกระดับ จะต้องเข้าร่วมในการสงคราม และคนที่ได้รับหมายเกณฑ์หากหลีกเลี่ยงจะได้ รับโทษจากเจ้าแผ่นดิน ดังมีความปรากฏในเอกสารว่า

...การช่าง งานศึก แม้ถูกบ้านก็ห้อมมีการชุมแห่งทั้งมวล ครั้น ว่าถูกบ้านเอาอายกันที่ อีกับน้อง ข้ากับเจ้า พอกับลูก ห้อมได้ตาม หนังสืออันเจ้าหัวร้อย สอเดือน อย่าห้อมได้เหลือแท้ ครั้นว่าผู้ใด แลล้นเหลือแลบย่อท้องอาญาพระองค์ เราเป็นเจ้า ปลงทานไว้้น ครั้นว่าบุคคลผู้ใดแลล้นเหลือ แลบย่อท้องอาญา เราเป็นเจ้า ปลงทานไว้้น ห้อมพระยาหลวงได้มาไหว้สา พระองค์เราเป็น เจ้าแดน จักแต่งราชทัณฑ์กรรมห้อมแก่บุคคลผู้นั้น ๓ และ...⁵⁰

⁴⁹ เฟิ่งอ้าง, หน้า 10-11.

⁵⁰ เฟิ่งอ้าง, หน้า 11.

2.5 สถานะของเจ้าแผ่นดิน

สิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ในรัฐแบบจารีตนั้น มีความผูกพันอย่างมั่นคงกับแนวความคิดทางศาสนา สิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์อาจเกิดจากการสืบเชื้อสายโดยตรงจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน หรือใช้แนวความคิดทางศาสนาในการสร้างสิทธิธรรมอย่างเช่น ตามแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์ อ่างทฤษฎีอวตารในการสร้างสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ เช่น บทกวีนครกฤดาคมะของชวา เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวว่า กษัตริย์ชวาทุกพระองค์ล้วนเป็นปางอวตารของพระศิวะ⁵¹ ส่วนในแนวความคิดของศาสนาพุทธลังกาวส์ แนวความคิดในเรื่องการสังฆบารมีธรรมราชา มีอิทธิพลมากในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ บารมีเป็นคำอธิบายสำคัญที่ช่วยให้การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ชอบธรรมยิ่งขึ้น บารมี หมายถึงการสร้างสมคุณความดีมาแต่ชาติปางก่อนเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติต่อไป ทศบารมีซึ่งเป็นการสังฆบารมีของพระพุทธเจ้า 10 ชาติ กลายเป็นสิ่งที่นำมาอธิบายสำหรับกษัตริย์ที่ต้องการขึ้นครองราชย์ จากพงศาวดารอยุธยา กล่าวว่า เห็นถึงสิทธิธรรมของการครองราชย์โดยการสืบเชื้อสายที่ถูกต้อง และการสังฆบารมีมาช้านาน อย่างเช่นในกรณีสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น⁵²

สำหรับในสิบสองพันหน้านั้น สิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินเกิดจากการสืบเชื้อสายทางสายโลหิตจากผู้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งอ้างว่าสืบเชื้อสาย

⁵¹ รอเบิร์ต ไฮน์ เกลเดิน, “แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียอาคเนย์”, อ้างแล้ว, หน้า 11.

⁵² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) (พระนคร : คลังวิทยา, 2510), หน้า 110.

โดยตรงจาก “พญาเจิง” หรือ “พญาเจียง” ในสิบสองพันนา “พญาเจิง” ได้ถูกกล่าวถึงในพงศาวดารของสิบสองพันนาในฐานะเป็นผู้ก่อรูป “สิบสองพันนา” ตลอดเวลา “...พระยาเจิงเป็นเจ้าแผ่นดินท้าวไว้กับเมืองเชียงรุ่งแล ตั้งแต่ศักราชได้ 500...”⁵³

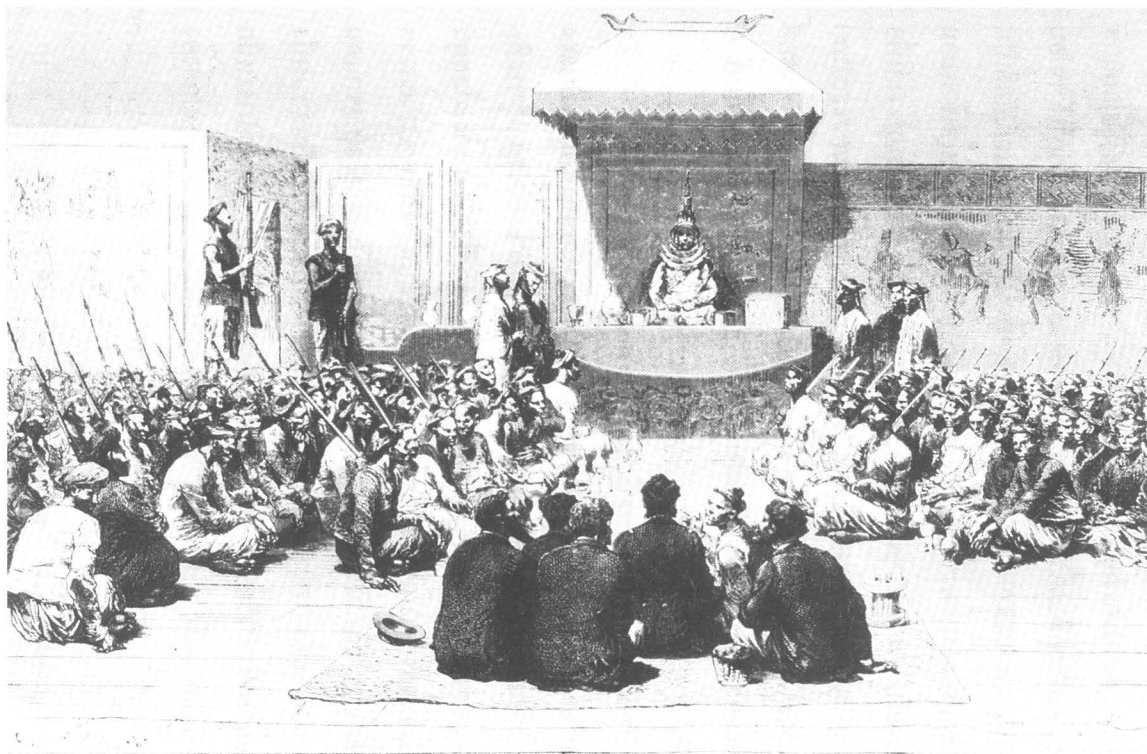
พญาเจิงนี้ดูจะมีความสำคัญและเป็นวีรบุรุษของเมืองต่าง ๆ ในล้านนาไทย ในลาว ซึ่งตำนานของล้านนาไทยกล่าวว่า พญาเจิงทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความสามารถและมีความเข้มแข็งอย่างมาก สามารถขยายอาณาเขตออกไปยังดินแดนที่ห่างไกล เช่น ในเขตเมืองของพวกฮ่อ “ท้าวพระยาทั้งหลายมีพระยาฮ่อลุ่มฟ้าเป่าพิมานเป็นประธานก็แบ่งลายลุ่มลายเจีย (คือตราตั้ง) ไว้กับพระยาเจียงหันแล กระทำราชาภิเษกพระยาเจียง...”⁵⁴ และในวรรณคดีเรื่องท้าวฮุง (หรือขุนเจือง) ซึ่งเป็นวรรณคดีของทางภาคตะวันออกเฉียงของไทย ก็เขียนเป็นโคลงสวดวีรกรรมของขุนนางเจืองในการทำสงครามป้องกันและแผ่ขยายอาณาจักรเงินยาง⁵⁵

ในการสืบสายโลหิตขึ้นครองราชสมบัติ โอรสเท่านั้นที่มีสิทธิโดยชอบธรรม และถือเป็นจารีตประเพณีติดต่อกันมานาน ผู้ที่มีเชื้อราชโอรสจะไม่มีสิทธิในการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้จากในกรณีของเจ้าหม่อมสุจจวรรณ ที่ต้องสถาปนาเป็นโอรสบุญธรรม จึงจะขึ้นครองราชย์ได้ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเมื่อเจ้าหม่อมมหาวงศ์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2344 โอรสคือ หม่อมน้อยก็ขึ้นครองแทน แต่ยังทรงพระเยาว์จึงให้พระปิตุลา คือ เจ้าหม่อมมหาวังขึ้นสำเร็จราชการแทนในปี พ.ศ.2345 และเมื่อเจ้าน้อยทำผิดจึงถูกจับ

⁵³ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 48.

⁵⁴ ตำนานเมืองเชียงใหม่, หน้า 6.

⁵⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 120.

คณะสำรวจแม่น้ำโขงชาวฝรั่งเศสเข้าเฝ้ากษัตริย์เมืองเชียงรุ่ง

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

ปลดออก “...หม่อมน้อยตกไปอยู่ในเมืองฮ้อแล้วคิดกบฏต่อฮ้อ ฮ้อจับหนีไปฮ้อให้มาเอาบุตรภรรยาไปจำไว้เมืองปักกิ่ง...”⁵⁶ นอกจากนั้นจีนยังไม่อนุญาตให้โอรสของหม่อมน้อยขึ้นครองด้วย ด้วยเหตุนี้พวกขุนนางยกย่องเจ้าหม่อมสุดจวรรณ (พ.ศ.2379-2392) ขึ้นครอง แต่เจ้าหม่อมสุดจวรรณมีศักดิ์เป็นหลานของเจ้าหม่อมมหาวงศ์ ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่สืบกันมานาน ดังนั้นเจ้าหม่อมสุดจวรรณจึงต้องสถาปนาตนเองเป็นโอรสบุญธรรมของเจ้าหม่อมมหาวงศ์เพื่อให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี “...คุณครวเอาท้าวจิงรุ้ง (เจ้าหม่อมสุดจวรรณ) อันเป็นลูกเค้าเจ้าการควาง (เจ้าหม่อมมหาวัง) สมมติให้เป็นลูกเก็บแทนศักดิ์ท้าวกายคอ (เจ้าหม่อมมหาวงศ์) รัชศกศักดิ์อันเป็นเจ้าแสนหวีฟ้านี้ถูกแม่รับศักดิ์มีฉันที้แล...”⁵⁷

สิทธิธรรมอีกประการหนึ่งของเจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนา คือ การยอมรับว่าจีนและพม่าเป็นรัฐที่เข้มแข็งกว่าที่เข้ามามีบทบาทภายในสิบสองปันนามาเป็นเวลาช้านาน สิบสองปันนาเป็นรัฐเล็กที่มีเขตแดนอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีนและทางตอนเหนือของพม่า ซึ่งในระบบของโลกภูมิตามแนวคิดของรัฐแบบจารีตที่มีการอ้างถึงเขตแดนอันกว้างไกลของอาณาเขตภายในจักรวรรดิอันกว้างใหญ่ สิบสองปันนาในฐานะที่เป็นรัฐที่อยู่ชายเขตแดนของมหาอำนาจทั้ง 2 จึงหนีไม่พ้นที่จะถูกอ้างสิทธิเสมอว่าเป็นส่วนหนึ่งของจีนและพม่า วิธีการอ้างสิทธิธรรมที่สำคัญของทั้ง 2 มหาอำนาจเหนือสิบสองปันนา ก็คือ การเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองสิบสองปันนา

⁵⁶ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 6.

⁵⁷ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 107-108.

...ในขณะนั้นตัวข้าผู้นองลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้าในเมืองอังวะ พระมหากษัตริย์เจ้าในเมืองอังวะเจ้าก็ประทานให้ข้าคนผู้น้อย เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งตามโบราณราชประเพณีแล้วก็ได้กลับมาถึง เมืองเชียงรุ่ง แต่ ณ จุลศักราช 1213...⁵⁸

เจ้าแผ่นดินที่จีนแต่งตั้งเข้ามาปกครองเชียงรุ่งนั้นมีตำแหน่งเป็น“แสน หวีฟ้า” “...ท่านที่อกินเชียงรุ่ง สิบสองพันนา แสนหวีฟ้า แลแทนพ่อ...”⁵⁹

ในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินสิบสองพันนานั้น ทั้งจีนและพม่าพยายามที่จะแต่งตั้งจากคนที่ไว้ใจ ซึ่งบางครั้งจะแต่งตั้งคนที่เคยไปอยู่ที่จีนหรือพม่ามาก่อน แล้วก็ส่งกลับมาปกครอง เช่น เจ้าหม่อมสุจจวรรณ ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินสิบสองพันนาในปี พ.ศ.2379-2409 พระองค์ไปอยู่ที่จีนและได้ศึกษาคำความรู้จากจีน เช่น ศีลขารรณคดีของจีน แล้วกลับมาปกครองที่สิบสองพันนา โดยจีนเป็นผู้แต่งตั้ง⁶⁰ เจ้าอรานวุธอุปราชา ก็ถูกนำไปไว้ที่เมืองพม่า และถูกส่งกลับมาปกครองสิบสองพันนา โดยการแต่งตั้งของพม่า

...ในปี พ.ศ.2384 เจ้าอังวะให้ฉมหมเนมโบขึ้นไปเอาตัวเจ้า อรามวุทะลงไปเมืองหน่าย...และส่งตัวเจ้าอรามวุทะและมารดา น้องสาวและนายไพร่ 300 คน ลงไปอังวะ...ต่อมาอีกสี่ปีคือในปี พ.ศ.2388 เจ้าอังวะให้หะบุกิโกตองพม่า นายไพร่ 150 คน เอาเจ้าอรามวุทะ มารดาและน้องสาวมาส่ง⁶¹

⁵⁸ หวญ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จศ.1214 เลขที่ 22 โบบอกเมืองน่าน.

⁵⁹ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, เล่ม 2, หน้า 8.

⁶⁰ Soa Saimong Mangrai, op. cit., p. 59.

⁶¹ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 9, หน้า 9, 14.

และเมื่อใดที่มีการกบฏเกิดขึ้นภายในสิบสองพันนา ทั้งสองมหาอำนาจก็พยายามจะเข้ามาจัดการปราบปรามเหมือนกับสิบสองพันนาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งภายในอาณาจักรของตน เช่น ในกรณีของหม่อมน้อยซึ่งจีนแต่งตั้งให้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง แต่เกิดมีข่าวลือว่าคิดกบฏ จีนจึงจับบุตรและภรรยาไปเป็นตัวประกันที่ปักกิ่ง “...หม่อมน้อยนำไปอยู่เมืองฮ้อ แล้วคิดกบฏต่อฮ้อ ฮ้อจับหนีไปฮ้อให้มาเอาบุตรภรรยาไปจำไว้เมืองปักกิ่ง...”⁶²

นอกจากการที่ม่าและจีนมีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองสิบสองพันนาแล้ว ทั้งสองยังมีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าเมืองอื่น ๆ ร่วมกับเจ้าเมืองเชียงรุ่งด้วย

...อยู่มาเจ้าอังวะให้พญาพิฆวง คือหนังสือจารด้วยใบลานฉบับ 1 ก้น ให้คุ้มครางา รูปลิง ยืนบนแท่นดวงหนึ่งก้นใบไม้ทองคำ มีประจำยาม 3 ดอก มีสายสร้อย 9 เส้น เป็นสังวาลสำหรับ 1 ช้าง
 พลาย 1 } 2 ช้าง
 พัง 1 }

มาให้เจ้าฟ้ามอกคำ ให้หนังสือตราตรงนั้นว่า ให้เจ้าฟ้ามอกคำ เป็นเจ้าฟ้าพง...แล้วพระยาหลวงองค์ถือหนังสือวางดาเถาแย เจ้าเมืองลงกับตราตั้งเจ้าปักกิ่งมาฉบับ 1 กับคุมเอา เสือ บักร ปักใหม่ทองสีม่วง 2 ตัว

แพรไม่ได้ปักสีเขียว 1 } 2 ตัว
 เหลือง 1 }

หมวกจินคำกลีบกำมะหยี่สีม่วง 1

⁶² เฟิ่งอ้าง, หน้า 6.

มีไหมแดงติดจุก บนจุกมีแก้วเขียวเป็นยอด 1

รองเท้ามีถุงสี่ชั้น 1

ให้เจ้าฟ้าบวkcำ เจ้าฟ้าปักกิ่ง ตั้งเจ้าฟ้าบวkcำเป็นที่ ถุกุน ฟูดา
 เลแยะ เจ้าเมืองพง ฝ่ายเมืองเชียงรุ่ง หม่อมสุวรรณก็ตั้งเจ้าฟ้า
 บวkcำ เป็นที่เจ้าถมพระพุทธรพระมะวงษาเจ้า...⁶³

สิบสองพันนาจะยอมรับการเข้ามามีบทบาทของจีนและพม่าภายใน
 ดินแดนของตน ดังจะเห็นได้จากการยอมรับว่าฝ่ายพม่าเป็นมารดาและจีนเป็น
 บิดา ซึ่งคอยปกป้องดูแลอยู่ “...สมุชชาติเอาห้อเป็นพ่อ เอาม่านเป็นแม่...”⁶⁴
 และการยอมรับการเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้า คือ เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนทั้งจีน
 และพม่าเรียกตนเองว่าเป็นพระมหากษัตริย์สองฝ่ายฟ้า⁶⁵ นอกจากนั้นยัง
 ปรากฏหลักฐานจากตำนานในสิบสองพันนา ตระกูลของเจ้าแผ่นดินสิบสอง
 พันนานั้นเป็นลูกของทั้งพม่าและจีน “...ตั้งแต่ศักราชได้ 546 ตัว เจ้า
 แสนหวีฟ้านี้หากตระกูลบมีแล ตระกูลเจ้าแสนหวีฟ้านี้มีค่าตนเป็นเจ้าฟ้าว้อง
 คนชื่อถายแวันนั้นตัวเดียวอย่าแล หากเป็นลูกถายแวันคราวดีแลลูก
 มหากษัตริย์อั้งวะมหาธรรมแท้แลหมายสืบมาถึงบัดเดี๋ยวนี้แล...”⁶⁶

การยอมรับอิทธิพลของจีนและพม่านั้นมิได้จำกัดอยู่แต่ในชนชั้นสูง
 เท่านั้น หากแต่ในหมู่ประชาชนก็ยอมรับอิทธิพลของทั้งพม่าและจีน ซึ่งจะเห็น

⁶³ หวญ. พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง เลขที่ 18/ง.

⁶⁴ เจ้าหน่อคำ 4 หมื่นนา, “เมืองแซ่” หนังสือพิมพ์พื้นเมืองเรื่องคำว สิบสองพันนา
 เชียงรุ่ง และเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินแสนหวีฟ้า (ต้นฉบับภาษาไทลื้อของเจ้าหน่อคำ 4 หมื่นนา),
 (พิมพ์ตัด), หน้า 106.

⁶⁵ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 7.

⁶⁶ เฟ็งอั้ง, หน้า 52-53.

ได้จากเพลงขับวันแต่งงานที่เป็นเพลงร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย ซึ่งเป็นเพลงขับว่าด้วยประวัติของเมืองเชียงรุ่ง กล่าวถึงทั้งจีนและพม่า⁶⁷

ในรัฐจารีตอื่น ๆ นั้นปรากฏว่าได้ใช้พิธีกรรมบางอย่างในการสร้างสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์อย่างเช่น พิธีราชาภิเษก ซึ่งเมื่อดูจากสาระของพิธีกรรมแล้ว ดูประหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์จะมีสถานะเท่าเทียมกับเทพบนสวรรค์ กล่าวคือ ในการทำพิธีนี้ พระมหากษัตริย์จะต้องเสด็จขึ้นประทับบนราชบัลลังก์ซึ่งเป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุและมีพราหมณ์ล้อมรอบอยู่พราหมณ์นั้นหมายถึง ท้าวโลกบาลหรือเทพผู้คุ้มครองทิศ

พิธีกรรมอีกอย่างที่มีบทบาทในการสร้างสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ก็คือการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งหมายถึงการทำสัตย์สาบานต่อผู้ปกครอง

แนวความคิดในเรื่องธรรมราชาหรือธรรมิกราช กษัตริย์ผู้ทรงธรรมหรือทศพิธราชธรรมก็มีบทบาทอยู่มากในการช่วยเสริมสร้างสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในแนวความคิดของศาสนาพุทธลังกาวงศ์ ทศพิธราชธรรมหมายถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติ ไตรภูมิพระร่วง ระบุว่า “...ท้าวพระยาทั้งหลายลงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม...”⁶⁸ คิดดังกล่าวนี้ ปรากฏอยู่ในการปฏิบัติพระองค์ของพระมหากษัตริย์และในพระนามของพระมหากษัตริย์ เช่น พระมหาธรรมราชาลิไทย

การที่พระเจ้าแผ่นดินในสิบสองพันนาต้องได้รับการแต่งตั้งจากจีนนั้น ทำให้พิธีราชาภิเษกและแนวคิดเรื่องธรรมราชาตลอดจนทศพิธราชธรรมในการสร้างสิทธิธรรมแก่เจ้าแผ่นดินจะไม่มีอิทธิพลในสิบสองพันนาเลย แต่ก็มีพิธีกรรมที่เรียกว่า “พิธีสุมาเจ้าแผ่นดิน” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีจุดประสงค์คล้าย

⁶⁷ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 142.

⁶⁸ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไทย, (พระนคร : คลังวิทยา, 2515), หน้า 110.

กับพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา แต่สาระในการประกอบพิธีนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นพิธีที่ต้องใช้พราหมณ์ในการทำพิธี ใช้การสวดที่แสดงถึงอิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้นมีทั้ง ผี ซึ่งเป็นที่นับถือในสังคม เช่น เจ้ายาหลวง เทพและเทวดาในแนวคิดของพราหมณ์และพุทธ เช่น พระวิษณุ พระนารายณ์ พระศิวะ พระอินทร์ เป็นต้น ส่วนพิธีสูมาเจ้าแผ่นดินนั้นทำอย่างง่าย ๆ โดยชาวไทยลื้อทุกหมู่บ้านมาพร้อมกัน ผู้แทนของเจ้าหัวเมืองนำขบวนแห่พระเจ้าแผ่นดินไปยังบริเวณที่ทำพิธีวันแรก และในวันที่ 3 ก็จะมีการรดน้ำเจ้าแผ่นดินโดยชาวเมืองและผู้แทนจากเมืองต่าง ๆ พิธีสูมาเจ้าแผ่นดินนี้จัดขึ้นก่อนงานเข้าพรรษา 3 วัน ทุก ๆ เมืองจะส่งผู้แทนอย่างน้อยเมืองละ 2 คนเข้ามาร่วมพิธีที่เมืองเชียงรุ่ง โดยนำเทียนขี้ผึ้งเล่มใหญ่กับข้าวของบรรณาการตามแต่ว่าเมืองใดมีสินค้าชนิดใดขึ้นหน้าขึ้นคาก็นำมาถวายเจ้าแผ่นดิน เช่น เมืองลำมีไบซา เกลือสินเธาว์ เมืองหลวงมีขี้ผึ้งมากก็นำเข้ามาถวาย ในพิธีนี้ท้าวพญาจะเกณฑ์คนไปช่วยกันสร้างปราสาทจำลองขึ้นเรียกว่า “หอเดอ หอจัย” สำหรับเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ชั่วคราว การทำพิธีจะทำพิธีทั้ง 3 วัน วันที่ 3 ชาวเมืองและผู้แทนจากเมืองต่าง ๆ จะทำพิธีรดน้ำเพื่อแสดงว่าชาวไทยลื้อในเมืองและในหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งแคว้นสิบสองพันนายังจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินอยู่ สำหรับน้ำที่ใช้สรงนั้น นำมาจากห้วยลำธารถึง 7 ห้วย และบ่อน้ำถึง 7 บ่อ ซึ่งแล้วแต่หมอประจําเมืองจะกำหนดว่าเอามาจากบ่อใดทิศใด⁶⁹

สิทธิธรรมเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่มีบทบาทมากต่ออำนาจของพระมหากษัตริย์ในการปกครองอาณาจักร กล่าวคือ สิทธิธรรมไม่ว่ามาจาก

⁶⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, คนไทยในสิบสองพันนา, หน้า 209-211.

เหตุผลใดก็ตาม จะมีทั้งผลดีและผลเสีย คือมีทั้งส่วนช่วยในการสนับสนุน การขึ้นครองราชย์ และการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย การแย่งชิงราชสมบัติและการล้มล้างราชบัลลังก์เสมอมา การสร้าง สมบารมีธรรมราชากลายเป็นสิ่งที่ใช้อ้างกันอยู่เสมอ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ ต่าง ๆ เช่น พระเจ้าปราสาททองของพระมหากษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.2172-2199)⁷⁰ ขึ้นครองราชย์โดยการแย่งชิงราชสมบัติ และเมื่อพระองค์ประสบผลสำเร็จ พระองค์ทรงพยายามในการสร้างสิทธิธรรมตามแนวความคิดของพุทธศาสนาด้วย เช่น การสนับสนุนพุทธศาสนา และเป็นว่าพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ที่สร้างสม บารมีมานาน⁷¹ หรือพระเจ้าดิโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาไทย (พ.ศ.1991-2031)⁷² ซึ่งขึ้นครองราชย์โดยการแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา และเมื่อ พระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วก็พยายามสร้างสิทธิธรรมของพระองค์ขึ้นมาด้วยการ อุปถัมภ์พุทธศาสนาในล้านนาไทย⁷³

ในสิบสองพันปีนั้น การแย่งชิงราชสมบัติที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เกิดจากความพยายามในการอ้างสิทธิธรรมของพม่าและจีนที่จะแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งตามที่ตนเห็นสมควร เช่น พ.ศ.2379 จีนตั้งเจ้าสุจจวรรณ ราชบุตรเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ในขณะที่ฝ่ายพม่าตั้งเจ้าหน่อคำบุตรชายมหาขานาน

⁷⁰ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2416), แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และ พรณี สรุงบุญมี (พระนคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 19-22.

⁷¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 336.

⁷² ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 48 และ 78.

⁷³ ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2518), หน้า 120-122.

เมืองเชียงรุ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการต่อสู้ระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนเจ้าสุจจวรรณและฝ่ายที่สนับสนุนเจ้าหน่อคำ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินในสิบสองพันนาจะขึ้นอยู่กับ การแต่งตั้งจากพม่าและจีน มากกว่าการที่ต้องขึ้นอยู่กับแนวความคิดทางศาสนาพุทธลัทธิลัทธิเหมือนกัณฑ์ตรีปิฎกในรัฐจารีตอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รับแนวคิดจากศาสนาพุทธลัทธิลัทธิ

2.6 สิบสองพันนา : อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าได้มีการขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 และมีบทบาทอย่างมากในรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในอยุธยาและพม่า แนวความคิดของพุทธศาสนาลังกาวงศ์จะถูกปรับให้เข้ากับแนวความคิดการปกครองและความเชื่อของคนในรัฐต่าง ๆ สถาบันกษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาโดยการสนับสนุนองค์กรสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญในการเผยแผ่แนวความคิดของพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนชั้นล่าง⁷⁴ และในขณะเดียวกันสถาบันกษัตริย์เองก็ใช้แนวความคิดของศาสนาเข้ามาช่วยเสริมสถานะและบทบาทของตนเองเพื่อสร้างสิทธิธรรมส่วนพระองค์

แต่ในสิบสองพันนานั้น ศาสนาพุทธลัทธิลัทธิมีได้มีบทบาทมากมายเหมือนรัฐอื่น ๆ แนวความคิดของศาสนาพุทธลัทธิลัทธิได้ถูกนำมาใช้ในกลุ่มผู้ปกครองเพื่อสร้างสิทธิธรรมเหมือนกับรัฐอื่น ๆ ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป ทั้งนี้เพราะสิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินของสิบสองพันนาขึ้นอยู่กับ การได้รับการ

⁷⁴ ดูการเผยแผ่แนวความคิดขององค์กรสงฆ์ ใน แฮรี่ เจ เบ็นดา, “โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์”, อ้างแล้ว, หน้า 24-25.

ยอมรับจากจีนและพม่ามากกว่า ฉะนั้นความจำเป็นในการนำเอาศาสนาพุทธเพื่อสนับสนุนอำนาจของเจ้าแผ่นดินจึงมีน้อย การสนับสนุนศาสนาพุทธลังกาวงศ์จึงไม่เข้มข้นมากเท่ากับรัฐอื่น แต่อย่างไรก็ตามแนวความคิดและประเพณีการปฏิบัติของพุทธศาสนายังคงมีบทบาทอยู่มาก เจ้าแผ่นดินอยู่ในฐานะเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วยการสร้างวัด และอุทิศที่ดินให้วัดเก็บเกี่ยวหาผลประโยชน์ ทั้งนี้ตามหลักฐานที่ปรากฏในปี พ.ศ.2372 กล่าวว่า เจ้าแผ่นดินเป็นผู้กัลปนาที่ดินและผู้คนเพื่อสร้างผลประโยชน์ ตลอดจนแรงงานรับใช้และสิ่งของบางอย่างให้กับวัด จะเห็นได้ว่า เจ้าแผ่นดินกัลปนาที่ดินและผู้คน 3 หมู่บ้านในบริเวณที่ตั้งของวัด คือ เมืองเชียงลาน บ้านทุ่ง และกาดขาย

*ครั้งว่าอาชญากรรมพระเจ้าแลสร้างบุญ เสียนี้เยี่ย บัวสดไหนออก
เงินร้อยหนึ่ง น้ำ 9 แลเอาไป เป็นอุปการ อธสาธรมพระเจ้าแล
คำกั้ใช้เป็นของทาน กั้ใช้แล หมายถึงมีฉันทน์⁷⁵*

พระรัตนตรัยซึ่งเป็นหลักสำคัญของศาสนาพุทธก็ยังได้รับการเอ่ยถึง “...บุญคุณของแก้วสามดวง...”⁷⁶ หรือการกำหนดการทำพิธีสูมาเจ้าแผ่นดินที่กล่าวมาแล้วนั้นก็ป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งของศาสนาพุทธ

ส่วนในระดับสามัญชนนั้นแม้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับผีและวิญญาณคุ้มครองจะมีอิทธิพลแนบแน่นต่อชีวิตของประชาชนดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่แนวความคิดทางพุทธศาสนาลังกาวงศ์ก็ดูจะมีอิทธิพลอยู่มากเหมือนกัน⁷⁷ ซึ่ง

⁷⁵ เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 47.

⁷⁶ เฟ็งอ้าง, หน้า 7.

⁷⁷ เฟ็งอ้าง, หน้า 7.

จะเห็นได้จากประเพณีการบวชเณร หรือเพลงที่ขับร้องโต้ตอบกัน นอกจากนี้จะเป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ ความอยู่ดีกินดีแล้วมักจะสอดแทรกปัญหาทางพุทธธรรมลงไปด้วย เพลงเหล่านี้จะเป็นเพลงที่ร้องถามปัญหาและตอบได้กัน

...ที่คิดว่า มีเอโกสกุโณ นกตัวนั้นเปรียบได้ตั้งเวลา 1 ปี ดินิสีโส
ศัรยะ 3 นั้น ได้แก่ฤดูทั้ง 3 จะตะวิปะคามีปิก 24 นั้นได้แก่
อุโบสถ 24 อะถาวิสะติมีเท้า 8 นั้น ฤดูได้นาน 4 เดือน มี 8
อุโบสะตะศีล...⁷⁸

พบว่าหมู่บ้านใหญ่ ๆ จะมีวัดอย่างน้อย 1 แห่ง⁷⁹ สำหรับในเมืองมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ และเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า อย่างเช่นเมืองเชียงใหม่ มีวัดอยู่ถึง 18 แห่ง⁸⁰ เมืองลำพูนมีวัด 28 แห่ง และเมืองหลวงมีวัด 18 แห่ง เป็นต้น⁸¹

นอกจากนี้พบว่าชาวไตลือนิยมให้บุตรชายบวชเรียนเป็นสามเณร เมื่ออายุยังน้อย ถือตั้งแต่ 8-10 ขวบ และ 15-16 ปี ถ้าอายุมากกว่านี้ไม่นิยมให้บวช เนื่องจากเชื่อว่าเด็กอายุน้อยนั้นจะเป็นผู้บริสุทธิ์

ดังนั้นอาจจะสรุปได้ว่า สิบสองพันนาเป็นรัฐที่ได้รับแนวความคิดจากศาสนาพุทธลัทธิกวางศเช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคจารีต แต่สิบสองพันนามีลักษณะที่แตกต่างกับรัฐอื่น ๆ ในกรณีที่แนวความคิด

⁷⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการนับถือผีและวิญญาณคุ้มครอง ในบทที่ 1.

⁷⁹ Frank M. Lebar, op. cit., p. 12.

⁸⁰ วิลเลียม คริฟตัน, ดอด้ด, อ้างแล้ว, หน้า 89-90.

⁸¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 258, 458, 542.

ของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ มิได้มีอิทธิพลต่อสถาบันผู้ปกครองเลย เจ้าแผ่นดินทำหน้าที่เป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา และปฏิบัติตามจารีตของศาสนา โดยมิได้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากไปกว่าการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีของศาสนา สำหรับในหมู่ของประชาชน การปฏิบัติตามจารีตประเพณีของศาสนาก็มีปรากฏอยู่ในรูปของการสอนศีลธรรมและการทำบุญ

2.7 ความสัมพันธ์ของสิบสองปันนากับรัฐข้างเคียง

จากโครงสร้างการเมืองภายในของสิบสองปันนานั้นชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ความสัมพันธ์ของปันนาต่าง ๆ ภายในสิบสองปันนานั้นรวมกันอยู่อย่างหลวม ๆ เจ้าแผ่นดินไม่สามารถด้านทานกบฏได้หากไม่สามารถสร้างพันธมิตรกับปันนาอื่น ๆ ได้ ความร่วมมือกันเพื่อแย่งชิงอำนาจจากส่วนกลาง เช่น เจ้าหน่อคำพยายามเข้ามาแย่งชิงอำนาจเพื่อเป็นเจ้าแผ่นดิน ก็มีปันนาต่าง ๆ หันมาให้ความช่วยเหลือ

...พระยาหลวงช้าง พระยาหลวงชาญลือไชย พระยาจุมคำ
ไปเข้ากับนายหน่อคำละยกเอานายหน่อคำเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง
เจ้าอร่ามวูทะ ข้ามของไปซ่อนไปไว้ที่กลางป่าไกลเมืองเชียงรุ่ง
ครั้งวัน...⁸²

นอกจากนั้นปันนาต่าง ๆ ยังต้องมีพันธะในการส่งภาษีให้กับสิบสองปันนา รวมทั้งรายจ่ายต่าง ๆ นอกเหนือจากภาษี ซึ่งการเรียกเก็บภาษียี่ก็จะให้

⁸² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 7.

เจ้าพันท่าง ๆ เป็นผู้เก็บส่งมาให้ “...ให้เกณฑ์เอาเงินและสิ่งของกับพวก
สิบสองพันนาทั้งปวง...”⁸³ แต่ถ้าหากพันท่าง ๆ ไม่ยอมส่งให้ทางเชียงรุ่ง
ก็ไม่สามารถบังคับเก็บได้

...อุปราชยังเป็นหนีพม่าอยู่อีก 500 จอย ให้มหาไชยท้าวพระยา
เก็บไปส่งอีกมหาไชยไม่ยอมเก็บ...เจ้าเมืองเชียงรุ่งให้กองทัพ 3000
ให้นายพรหมวงศ์ พระยาหลวงประสาธ เป็นนายทัพจะยกลงมา
ยกไปได้สู้รบกัน กองทัพนายพรหมวงศ์แตกหนีไป มหาไชยยก
เข้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่งอุปราชาหนีไปอยู่บ้านหว่า...⁸⁴

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า จากโครงสร้างทางการเมืองภายในของสิบสอง
พันนานั้นเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ทางส่วนกลางไม่สามารถครอบครอง
พันท่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง สิ่งที่ช่วยให้สถานะของเจ้าเมืองเชียงรุ่งอยู่ได้
ก็คือ การยอมรับอำนาจจากจีนและพม่าในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทั้งจีน
และพม่าจะคอยให้ความช่วยเหลือเสมอมา ถ้าหากเกิดปัญหาภายในสิบสอง
พันนาจะยกกองทัพเข้ามาช่วยแก้ปัญหาและปกป้องเจ้าแผ่นดินที่ตนตั้งขึ้น
เสมอ ซึ่งจะเห็นได้จากการขัดแย้งในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินในปี พ.ศ.2385
ที่มีการแต่งตั้งซ้ำซ้อนกัน ทั้งจีนและพม่าก็พยายามปกป้องคนของตน

...พ.ศ.2385 ฮ่อเมืองลา มีหนังสือมาว่า ได้ลงมาพูดจากับพม่า
ว่า ฮ่อได้ตั้ง เจ้าสุจจวรรณ เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ฝ่ายพม่าก็ตั้ง

⁸³ หวณ. พงศาวดาร มัดที่ 10 ตู 121 พงศาวดารเมืองเชียงรุ่งฉบับเรียงปี

⁸⁴ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 17.

มาด้วย ทำไมจะให้นายหน่อคำมาเป็นเจ้าเมืองอีกเล่า พม่าว่า เจ้าเมืองอังวะโกรธเจ้าเมืองเชียงใหม่ ไม่ฟังคำบัญชาจึงตั้งนายหน่อคำขึ้นมา ส่อว่าไม่ยอมพม่าก็ว่าไม่ยอมพม่า แล้วได้ปรึกษา ท้าวพระยาสิบสองปันนาก็ไปยอมให้นายหน่อคำเป็น...⁸⁵

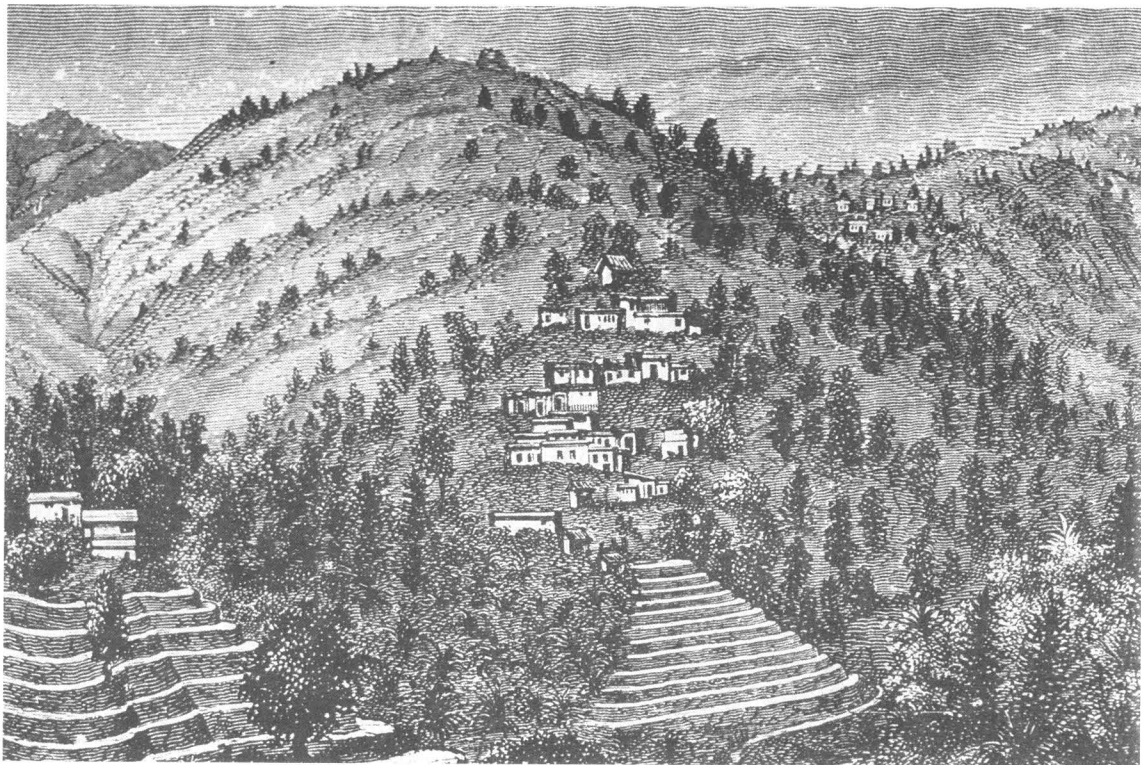
จากเรื่องของสถานะกษัตริย์ที่กล่าวมาแล้ว และตัวอย่างดั่งที่ยกมานั้น ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของจีนและพม่าภายในสิบสองพันนาอย่างมาก อำนาจของพม่าและจีนในสิบสองพันนากลายเป็นสิทธิธรรมของผู้ที่จะปกครองเชียงรุ่ง เช่นกรณี มหาไชยงาดำยกทัพลงมาตีเชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่งหนีไปอยู่บ้านหว่า "...มหาไชยงาดำมีหนังสือมาว่าส่อได้ตั้งมหาไชยงาดำเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งแล้ว..."⁸⁶

จากการที่โครงสร้างทางการเมืองของสิบสองพันนารวมกันอย่างหลวม ๆ และการควบคุมพันนาทำได้ไม่เต็มที่นั้น ทำให้มีบางเมืองพยายามตั้งตนขึ้นมา มีอำนาจและไม่ยอมรับเมืองเชียงรุ่ง เช่น กรณีของเมืองพง ซึ่งเป็นเมืองที่มีอำนาจค่อนข้างสูง ทั้งนี้เพราะภายในเมืองพงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยบ่อเกลือ และทางส่วนกลางพยายามเข้าไปถือผลประโยชน์ในบ่อเกลือ เช่น ในปี พ.ศ.2389 เจ้าอร่ามวฑูเตุปราชา มีสิทธิผลประโยชน์ในบ่อเกลือที่เมืองพงนี้ด้วย⁸⁷ นอกจากนั้นเมืองพงนี้คงจะมีอำนาจอย่างมากซึ่งจะเห็นได้จากปี พ.ศ.2391 เจ้าเมืองเชียงรุ่งหนีมาพึ่งเจ้าเมืองพง "...ปี พ.ศ.2391 เจ้าเมืองเชียงรุ่ง

⁸⁵ เฟิ่งอ้าง, หน้า 9-10.

⁸⁶ เฟิ่งอ้าง, หน้า 17.

⁸⁷ Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo-Chine Effectue pendant les Anees 1866 et 1867 par une Comission Francaise, (Paris : n.p., 1873.) p. 486.

ลักษณะชุมชนและการเกษตรในยูนนาน

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

อุปราชากับครอบครัว 11 คริวเศษหนีมาหามหาไชย ณ เมืองพง...”⁸⁸

อาจกล่าวได้ว่า เมืองพงมีความสำคัญอย่างมาก และจากแผนที่พบว่า เมืองพงเป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางมาก การควบคุมจากส่วนกลางทำได้ยาก ดังนั้นจึงมีความพยายามอยู่บ้างในการที่จะควบคุมเมืองพง โดยการนำเอาสิทธิธรรมจากจีนและพม่าเข้ามาช่วยสนับสนุน กล่าวคือ เจ้าเมืองพงนั้นต้องได้รับการแต่งตั้งจากพม่าและจีนด้วยเช่นกัน “...ฮ่อพม่าและมหาวังตั้งมหาไชยเป็นเจ้าเมือง...”⁸⁹ ซึ่งไม่พบหลักฐานว่าพม่าและจีนแต่งตั้งเจ้าเมืองอื่น ๆ เลย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า อำนาจของสิบสองพันนานั้นเป็นอำนาจที่อ้างอิงกับรัฐมหาอำนาจภายนอกคือจีนและพม่า ซึ่งคอยช่วยเหลือและปกป้องอยู่เสมอ และจากการที่เป็นเช่นนี้ทำให้การสร้างสมอำนาจของสถาบันเจ้าเมืองจึงไม่เกิดขึ้น การทำสงครามหรือมีปัญหาค่าต่าง ๆ ภายในสิบสองพันนานั้น พม่าหรือจีนจะยกทัพเข้ามาช่วยเจ้าแผ่นดินเสมอ สำหรับตัวเจ้าเมืองมิได้มีอำนาจมากพอที่จะควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เจ้าแผ่นดินสิบสองพันนามักจะหนีไปจากเมืองเชียงรุ่งอยู่เสมอ จนกระทั่งทางพม่าหรือจีนยกทัพเข้ามาช่วยเหลือ “...เจ้าอั้งวะเกณฑ์พม่ามารักษา เมืองเชียงรุ่ง 300 คน อยู่ ณ วัน ๗5 ค่ำ”⁹⁰

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 24 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 อำนาจทางการเมืองของพม่าและจีนเริ่มลดลงเนื่องจากการรุกรานของตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษเข้าแทรกแซงทางการเมืองภายในของทั้งจีนและพม่า และในระยะนี้เอง เชียงตุงซึ่งเป็นรัฐท้องถิ่นอยู่ในเขตเดียวกันนี้เริ่มมีอำนาจขึ้นมา และพยายามเข้ามาสร้างบทบาททางการเมืองภายในสิบสองพันนา

⁸⁸ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9, หน้า 21.

⁸⁹ เพิ่งอ้าง, หน้า 2.

⁹⁰ หวญ. จดหมายเหตุนครกาลที่ 4 จศ.1214 เลขที่ 22 แปลในนอกเมืองน่าน

2.8 ไทยกับการแทรกแซงทางการเมืองในสิบสองพันนา

ไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นปึกแผ่นมั่นคงและสามารถแผ่พระราชอำนาจได้อย่างกว้างขวาง ทางเหนือ ได้แผ่อำนาจขึ้นมาจนถึงเชียงใหม่เป็นหัวเมืองประเทศราช

ไทยเป็นศูนย์กลางอำนาจอีกแห่งหนึ่งที่ได้เข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับสิบสองพันนา กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เกิดความวุ่นวายขึ้นในสิบสองพันนาใน พ.ศ.2344 เจ้านายเมืองเชียงรุ่งองค์หนึ่งหนีมาพึ่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ และเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้พาเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในกรุงเทพฯ⁹¹ (โดยได้นำของคู่มือเมืองของสิบสองพันนาลงไปทูลเกล้าฯถวาย) ต่อมาท้าวพระยาเมืองสิบสองพันนาได้ส่งเครื่องราชบรรณาการลงไปทูลเกล้าฯขอของคู่มือเมืองคืนซึ่งในครั้งนั้น “...ก็ได้ทรงพระราชทานสิ่งของคู่มืออันนั้นคืนให้ และข้าพระราชทานเงินตราซึ่งสิบห้าตำลึง เสื้อผ้าให้....คืนไปหาบ้านเมือง...”⁹² ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสิบสองพันนาปรากฏเด่นชัดที่สุดในปลายรัชกาลที่ 3 และต้นรัชกาลที่ 4 ในระยะเวลาดังกล่าว ทั้งพม่าและจีนซึ่งเป็นมหาอำนาจที่มีบทบาทต่อการเมืองภายในสิบสองพันนามาตลอดต้องประสบปัญหาภายในของตนเองดังกล่าวมาแล้ว ทำให้ทั้งสองมหาอำนาจไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงในสิบสองพันนาได้กว้างขวางเหมือนแต่ก่อน “...เสด็จเจ้าแม่ทัพใหญ่รับสั่งโปรดว่าตัวมหาไชยและอุปราชาเป็นเมืองขึ้นห้อมและพม่ามาช้านานแล้ว บ้านเมืองไม่เป็นปกติเกิดอุทกกรรมมาพันรพุงกัน สถาน

⁹¹ หวณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 109 เรื่องหนังสือพระยาน่านถึงมหาไชย เรื่องเจ้าราชบุตรเมืองเชียงรุ่ง.

⁹² เพิ่งอ้าง

บ้านเมืองและวรพุทธศาสนา อนาประชาราษฎร์วินาศฉิบหาย หื้อ แล พม่า ก็หามาห้ามปรามว่ากล่าวประการใดไม่...”⁹³

ดังนั้น เมื่อสิบสองพันนาเกิดความวุ่นวายและสงครามภายใน กล่าวคือ เจ้าเมืองสิบสองพันนา เจ้าหน่อคำ และมหาไชงาดำ ยกกองทัพมาตีเมือง เชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่งขณะนั้นหนีไปพึ่งหลวงพระบาง และหม่อมมหาไชย เจ้ามหาอุปราชาคต้องหนีมาพึ่งไทย ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 4 ได้มีพระราชดำริให้

...จัดแจงที่ให้อยู่ เลี้ยงดูไม่ให้ขาดสน ลือจะขึ้นไปตั้งอยู่ ณ หัวเมืองแห่งใดตำบลใด ก็จะไปรดให้อยู่ตามใจสมัคร เจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชยกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า จะขอถวาย บังคมதாகลับขึ้นมาอยู่บ้านเมืองตามเดิม...ครั้นอยู่มา ณ ปีมะโรง อัฐศก เจ้าแสนหวิฟ้าเมืองเชียงรุ่งกับหม่อมมหาไชยพร้อมใจกันมี อักษรสาส์น แด่ให้นายพิศวงพี่น้องหม่อมมหาไชยและท้าวพญา คือ คุณดอกไม้ทอง ดอกไม้เงิน เครื่องราชบรรณาการ เก้าฯ ถวาย...ขอเจ้ามหาอุปราชและมารดา ท้าวพระยาครอบครัวซึ่ง ตกอยู่ ณ เมืองหลวงพระบาง เมืองน่าน กลับไปอยู่พร้อมญาติ พี่น้องกัน แล้วก็รับต่อท่านเสนอบดีทั้งปวงว่า ถึงปีที่สาม จะจัด ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเครื่องราชบรรณาการลงไปทูลเกล้าฯ ถวาย ขอเป็นเจ้าทั้งสามฝ่ายฟ้า...”⁹⁴

⁹³ หวญ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 109 หนังสือพระยาน่านถึงมหาไชย เรื่องเจ้าห่อราชบุตรเมืองเชียงรุ่ง.

⁹⁴ หวญ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 38 เรื่องร่างจดหมายเหตุเจ้าพระยา นิกรบดินทร์.

การที่เจ้าเมืองสิบสองพันทนาเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารไทย มีส่วนชักนำให้ไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับในการแก้ปัญหาความวุ่นวายภายในสิบสองพันทนา (และต้องเผชิญหน้ากับพม่าในสงครามเมืองเชียงคองด้วย) “...จึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของเราทรงพระราชดำริเห็นว่า กรุงเทพมหานคร เขตแดนกว้างขวาง บ้านเมืองติดต่อกับเมืองจีน ญวน เมืองอังกฤษ และฝรั่งชาติอื่น ๆ ที่เป็นประเทศใหญ่ ๆ มาเป็นทางพระราชไมตรีอยู่หลายบ้านหลายเมือง เพราะฉะนั้นควรจะประพฤติให้ปรากฏเป็นบ้านใหญ่มีเมตตากรรมมาก เป็นที่พึ่งพาพักแก่บ้านเล็กเมืองใกล้เคียงเขตแดนทั้งปวง และไม่ควรจะประพฤติให้ด้าหน้าทรบกว่าเมืองพม่า”⁹⁵

กษัตริย์ไทยได้พระราชทานเครื่องยศศักดิ์สิ่งของให้แก่เจ้านายสิบสองพันทนา เพื่อตอบแทนการเข้ามาสวามิภักดิ์มาเป็นข้าขอบขัณฑสีมา และด้วยเหตุที่ไทยเป็น “...ประเทศใหญ่ จำจะต้องอนุเคราะห์ให้ตลอดไปจะได้สมที่เมืองน้อยมาพึ่งเมืองใหญ่...”⁹⁶ และเป็นเหตุผลักดันให้ไทยเผชิญหน้ากับเชียงคอง ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจที่มีอิทธิพลเหนือสิบสองพันทนาอยู่ในเวลานั้น การสู้รบระหว่างไทยและเชียงคองในสมัยรัชกาลที่ 4 ไทยอยู่ในสภาพเสียเปรียบเนื่องจากกรุงเทพฯอยู่ห่างไกลสิบสองพันทนามากกว่าเชียงคอง ไทยจึงได้แต่เกณฑ์กองทัพจากหัวเมืองเหนือเท่านั้น ประกอบกับพม่าส่งกำลังส่วนหนึ่งมาร่วมรบ ทำให้ไทยต้องแพ้สงครามนี้ และไม่สามารถจะเข้าไปมีอิทธิพลในสิบสองพันทนาต่อไป

⁹⁵ เพิ่งอ้าง.

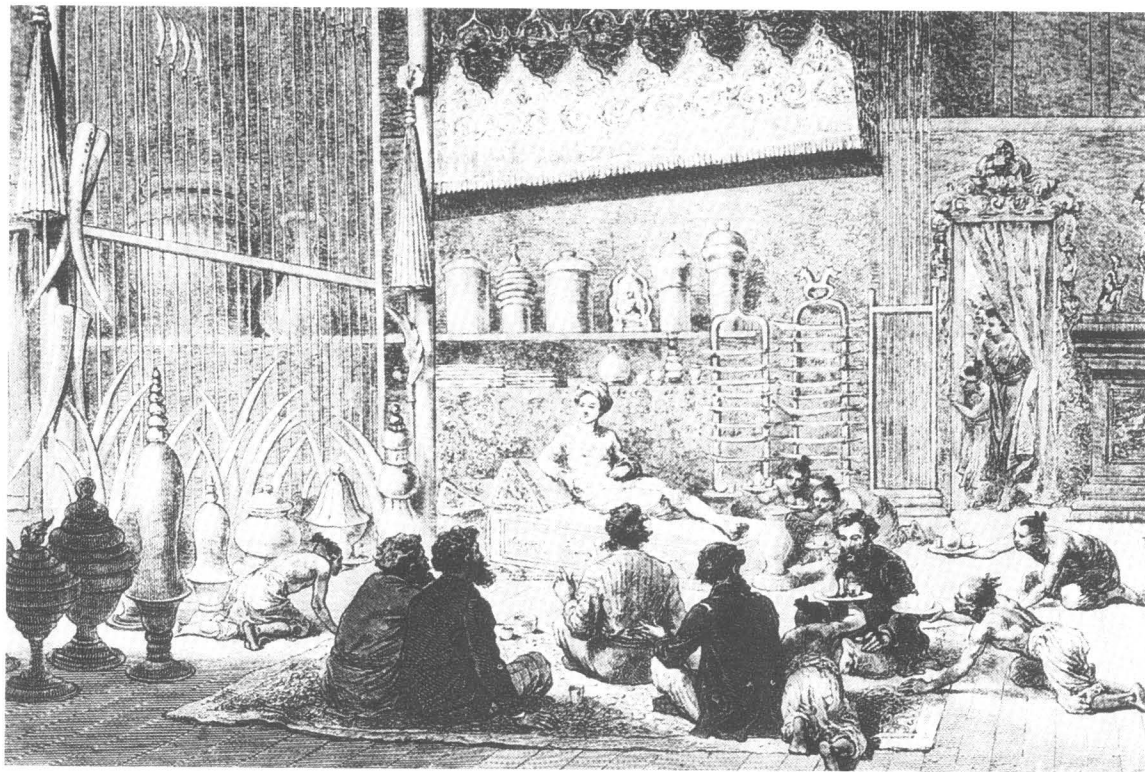
⁹⁶ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร, จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงคอง (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ไทย, 2459), หน้า 9.

2.9 เชียงตุงกับการแทรกแซงทางการเมืองในสิบสองพันนา

เมืองเชียงตุงเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจของพม่าเช่นเดียวกับสิบสองพันนา มีอาณาเขตติดต่อกับสิบสองพันนาทางด้านตะวันตก มีแม่น้ำสาละวินกั้นเขตแดนของเชียงตุงกับพม่าและเมืองอื่น ๆ ของรัฐฉานทางตะวันตก ทำให้เชียงตุงมีลักษณะที่แยกออกจากดินแดนพม่า⁹⁷ นอกจากนั้นอำนาจจากพม่าไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้ การยอมรับอำนาจจากส่วนกลางก็เป็นไปอย่างหละหลวม⁹⁸ ดังนั้นเมื่ออังกฤษเข้ารุกรานและปกครองพม่าส่วนล่างตั้งแต่ พ.ศ.2395 ยิ่งทำให้อำนาจของส่วนกลางเหนือเมืองแถบนี้ลดลง และแม้ว่าพม่าชนะสงครามกับไทยในศึกเชียงตุง พ.ศ.2397 ที่เป็นผลทำให้พม่ายังคงรักษาสิทธิเหนือเมืองเชียงตุงรวมทั้งสิบสองพันนาไว้ได้ แต่อำนาจของรัฐบาลพม่าเหนือดินแดนแถบนี้ก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่สามารถควบคุมได้เข้มแข็งเหมือนก่อน พระเจ้ามินดงพยายามฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาใหม่ด้วยการปฏิรูปประเทศด้านต่าง ๆ รวมทั้งการพยายามควบคุมและผูกพันหัวเมืองที่อยู่ห่างไกล เช่น หัวเมืองไทยใหญ่ ด้วยการแต่งงานและการนำบุตรหลานของเจ้าเมืองตามหัวเมืองมาเป็นตัวประกันในเมืองมัณฑะเลย์เมืองหลวงอยู่ก็ตาม แต่ความพยายามดังกล่าวนับว่าได้ผลน้อยมาก เพราะปรากฏว่าพ่อเมืองบางเมืองแสดงความกระด้างกระเดื่องไม่ยอมรับอำนาจรัฐบาลส่วนกลาง เช่น กรณีเมืองแสนหวี กล่าวคือในช่วง พ.ศ.2396 เมืองแสนหวีซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่ยอมรับขึ้นต่อรัฐบาลกลางมาเป็นเวลานาน ได้ก่อกบฏต่อพระเจ้ามินดง และเรียกร้องขอแบ่งแยกดินแดนเพื่อเป็นรัฐอิสระปกครองตนเองเป็นผลสำเร็จ ซึ่งแสดงถึง

⁹⁷ Soa Saimong Mangrai, op. cit., p. 197.

⁹⁸ Ibid, p. 103.

คณะสำรวจแม่น้ำโขงชาวฝรั่งเศสเข้าเฝ้ากษัตริย์เมืองยู

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

ความอ่อนแอของรัฐบาลพม่า และกลายเป็นแนวทางให้หัวเมืองอื่นเห็น โดยเฉพาะหัวเมืองในรัฐฉานก่อการกบฏต่อมาโดยที่พระเจ้ามินดงไม่สามารถแก้ไข ปัญหาเหล่านี้ได้

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า รัฐบาลกลางของพม่าได้เข้ามามีบทบาทในการป้องกันเมืองเชียงตุงจากการรุกรานของไทยเป็นผลสำเร็จ แต่เมื่อเสร็จศึกเชียงตุง รัฐบาลกลางไม่สามารถคงอำนาจเหนือเชียงตุงไว้ได้ ประกอบกับเป็นระหว่างสงครามเชียงตุง รัฐใกล้เคียงเช่น รัฐสิบสองปันนาและดินแดนของพวกเดิมทางตอนเหนือได้เข้าร่วมรบกับเชียงตุง ดังนั้นเมื่อเสร็จสงครามเชียงตุงจึงเข้าไปมีบทบาทและแผ่ขยายอิทธิพลในดินแดนเหล่านั้นมากขึ้น และเมื่ออำนาจรัฐบาลกลางที่มีเหนือหัวเมืองอ่อนแอลงมาก เชียงตุงจึงขึ้นมามีบทบาทและอำนาจทางการเมืองในหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะสิบสองปันนา แทนที่รัฐบาลกลางของพม่าในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ทำให้เชียงตุงมีบทบาทเด่นชัดขึ้นในดินแดนแถบนี้ กล่าวคือ การที่จีนลดบทบาทและอิทธิพลลงในบริเวณนี้รวมทั้งในสิบสองปันนา แม้ว่าจีนจะสามารถดำเนินการปราบกบฏและความวุ่นวายอันเนื่องจากการแย่งชิงราชสมบัติในสิบสองปันนาได้ก็ตาม แต่รัฐบาลกลางของจีนที่ปักกิ่งในช่วงนี้ต้องเผชิญกับปัญหาการคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศสทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง จนถึงกับอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ายึดกรุงปักกิ่งได้ใน พ.ศ.2403 จึงส่งผลให้รัฐบาลท้องถิ่นของจีนที่ยู่นนานที่มีบทบาทอยู่ในสิบสองปันนาต้องเสื่อมลงไปด้วย

จึงเห็นได้ว่า การเสื่อมอำนาจของรัฐบาลกลางของพม่าและการเสื่อมอำนาจของจีนที่ยู่นนาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เชียงตุงขึ้นมามีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ กล่าวคือ ในดินแดนระหว่างตะวันตกของแม่น้ำสาละวินไปจนถึงดินแดนบริเวณแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองเดิมและสิบสองปันนา

ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ.2400 เจ้าหม่อมสุจจวรรณเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งได้นำบรรณาการมาถวายมหานานเจ้าเมืองเชียงตุงเพื่อขอกำลังมาช่วยปราบอุปราชและมหาไชยเมืองพงผู้คิดกบฏในสิบสองพันนา ถึงสมัยมหาพรหมเป็นเจ้าเมืองเชียงตุงใน พ.ศ.2401 ได้มีการเจริญสัมพันธไมตรีกับสิบสองพันนาและเมืองเล็มเป็นอย่างดี⁹⁹ นอกจากนี้ยังปรากฏว่า เจ้าหม่อมส้อเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง (พ.ศ.2409-2415) ได้แต่งงานกับนางเกียงหอมเจ้าหญิงเชียงตุง¹⁰⁰

อำนาจและอิทธิพลของเชียงตุงที่มีต่อสิบสองพันนา ปรากฏอย่างเด่นชัดนับแต่ พ.ศ.2420 เป็นต้นมา เมื่อเจ้ากองทัพ เจ้าเมืองเชียงแขง แข็งข้อต่อรัฐบาลกลางของพม่า ด้วยการถือสิทธิแต่งตั้งเจ้าแสงจากเมืองมิดไปเป็นเจ้าเมืองเชียงตุงแทนพม่า¹⁰¹ นอกจากนี้เจ้ากองทัพจะขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงตุงใน พ.ศ.2424 นั้น เจ้ากองทัพได้ขยายอำนาจออกไปยังดินแดนใกล้เคียงเมืองเชียงแขง คือ มีคำสั่งให้เมืองหน่อ (Monghro) ไปตั้งถิ่นฐานในเมืองสิงห์และเมืองเชียงแสนใน พ.ศ.2420 และ พ.ศ.2421 เจ้ากองทัพยกกองทัพมายึดเมืองเล็มและรองลิก (Rong Liik) ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าว¹⁰² อีกทั้งเชียงตุงยังยกทัพไปโจมตีสิบสองพันนาใน พ.ศ.2424 เนื่องจากเจ้าหม่อมแสง เจ้าแผ่นดินสิบสองพันนาสวามีภักดีต่อพม่า

อำนาจทางการเมืองของพม่าหมดอิทธิพลในสิบสองพันนาอย่างเด็ดขาดในสมัยพระเจ้าธิบอ ซึ่งสมัยดังกล่าวนี้ได้เกิดความระส่ำระสายภายในราชสำนักมาก เนื่องจากพระเจ้าธิบอได้ทำการจับกุมและฆ่าบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์

⁹⁹ Sao Saimong Mangrai, *Ibid.*, p. 268.

¹⁰⁰ เจ้าหน่อคำ 4 หมื่นนา (เมืองแซ่), อ้างแล้ว, หน้า 62.

¹⁰¹ Sao Saimong Mangrai, *op. cit.*, p. 268.

¹⁰² *Ibid.*, p. 270.

และขุนนางเป็นอันมาก รวมทั้งพระมเหสีที่เป็นเจ้าหญิงเมืองนาย เป็นเหตุให้เมืองนายร่วมกับเมืองหนองและลอกซอก เป็นกบฏต่อพม่าและโจมตีทหารพม่าที่ประจำอยู่เมืองนาย

เมืองนายเป็นกบฏครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าอำนาจของพม่าที่จะควบคุมรัฐฉานนั้นหมดไป เนื่องจากเมืองนายเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองรัฐฉานของพม่า และเมื่อพม่ายกทัพมาโจมตี เจ้าเมืองนาย เจ้าเมืองหนอง และเจ้าเมืองลอกซอกจึงหนีไปเชียงตุง ร่วมกันทำสงครามกับพม่าใน พ.ศ.2427 ในปีเดียวกันนี้เจ้ากองไทแห่งเชียงตุงเป็นผู้นำเมืองไทยใหญ่ต่าง ๆ ตั้งพันธมิตรร่วมกันเรียก Linbin League เพื่อล้มล้างพระเจ้าธิบอ และสนับสนุนให้เจ้าเมืองลิมบินเป็นกษัตริย์แทน¹⁰³ เมืองสำคัญ ๆ ที่เข้าร่วมกับเชียงตุง เช่น เชียงแจง เมืองนาย เมืองลิน เมืองยิน และเชียงรุ่ง เป็นต้น¹⁰⁴ พันธมิตรร่วมกันนี้สิ้นสุดลงเมื่ออังกฤษยกทัพมาตีเมืองของห้วยไต่ใน พ.ศ.2420

และเมื่ออังกฤษยึดครองพม่าทั้งหมดรวมทั้งเมืองเชียงตุงเมื่อ พ.ศ.2421 ถือเป็นการสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองทั้งพม่าและเชียงตุงที่มีในลิบสองพันนา

ความสัมพันธ์ระหว่างลิบสองพันนากับไทยและเชียงตุงที่กล่าวมานี้ ลิบสองพันนาอยู่ในสถานะอ่อนแอที่ต้องอาศัยอิทธิพลหรือบารมีจากศูนย์อำนาจใกล้เคียงเข้ามาเกื้อหนุนอำนาจกษัตริย์ ตลอดจนสนับสนุนให้ลิบสองพันนาคงอยู่ได้โดยไม่ตกเป็นของศูนย์อำนาจใดศูนย์อำนาจหนึ่ง จาริตดังกล่าวนี้เห็นได้อย่างชัดเจน เมื่อจีนและพม่าที่เคยอยู่ในฐานะเมืองพี่เมืองแม่ของลิบสองพันนา ไม่สามารถแสดงบทบาทเดิมได้ ลิบสองพันนาจึงพยายามอิงเข้าหาศูนย์อำนาจอื่น ๆ เช่น ไทย เชียงตุง เป็นต้น

¹⁰³ Ibid., p. 111.

¹⁰⁴ Ibid., p. 110.

บทที่ 3

การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในกลุ่มแม่น้ำโขง

ตอนกลาง : สิบสองพันนา พ.ศ.2369-2437

การสลายตัวของสิบสองพันนานั้น มีสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การขยายตัวของตะวันตก พบว่าตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงในโลกตะวันตกมีผลอย่างมากต่อความเปลี่ยนแปลงภายในดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้ตะวันตกซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นลูกค้าของเอเชียตลอดมา กลายเป็นผู้ผลิตสินค้าและขายสินค้าให้กับเอเชีย จึงต้องการให้เอเชียเป็นตลาดระบายสินค้าของตน แนวความคิดแบบเสรีนิยมและการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ตะวันตกมองเอเชียเป็นดินแดนอนารยะ กษัตริย์พื้นเมืองมีอำนาจอย่างกตัญญู ซึ่งตนควรจะเข้ามาปกครองช่วยเหลือเสียเอง การแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจในโลกตะวันตก หมายถึงการแย่งกันยึดครองตลาดวัตถุดิบในเอเชีย เพื่อตัดกำลังฝ่ายตรงข้าม อาจกล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงในโลกตะวันตกนับตั้งแต่พุทธศตวรรษ 24 เป็นต้นมา ทำให้เกิดลัทธิจักรวรรดินิยม ดินแดนส่วนใหญ่ของเอเชียตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก ส่วนที่เหลือถูกผูกมัดด้วยสนธิสัญญาที่เอารัดเอาเปรียบต่าง ๆ ซึ่งใช้นโยบายทางการเมืองและการทหารบีบบังคับให้ต้องยินยอม

ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ปรากฏว่า อังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามามีบทบาทในบริเวณที่มีสินค้าสำคัญที่เป็นที่ต้องการเป็นจำนวนมาก เช่น ไบซา ฝ้าย อัญมณี ฝิ่น เป็นต้น

3.1 การขยายตัวของตะวันตกในจีน

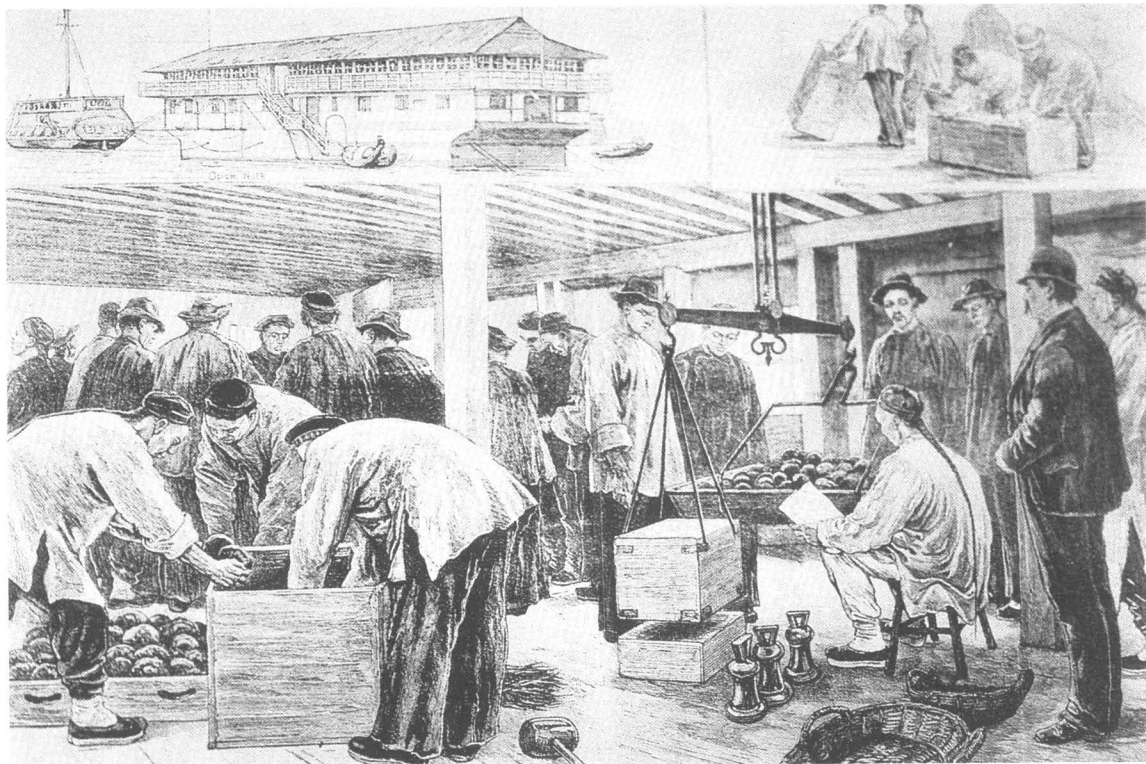
ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 นั้น เป็นช่วงที่จีนประสบกับความเสื่อมอย่างมาก อำนาจของราชวงศ์ชิง (Ching Dynasty พ.ศ.2187-2454) ถูกทำลายอย่างมากจากเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยมีสาเหตุสำคัญจากปัญหาประชากรที่ไม่ได้สัดส่วนกับการขยายพื้นที่ในการทำการเพาะปลูก¹ ทำให้ขาดแคลนอาหาร ประชากรอดอยากนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม เกิดความไม่สงบทางสังคมดังจะเห็นได้จากกบฏดอกบัวขาว ในปี พ.ศ.2339 นอกจากนี้ จักรพรรดิเจียชิง (พ.ศ.2339-2364) ซึ่งครองราชย์ต่อจากจักรพรรดิเจียนหลง (พ.ศ.2279-2338) ไม่เข้มแข็งนัก การควบคุมจากส่วนกลางลดลง การปกครองส่วนภูมิภาคตกอยู่ในอำนาจของผู้ว่าการแคว้น ส่วนขุนนางก็ฉ้อราษฎร์บังหลวง และมีลักษณะการทำงานที่ขาดความกระตือรือร้น ด้านการทหารเสื่อมสมรรถภาพ ไม่มีวินัย และขาดการฝึกฝน² จนกระทั่งไม่สามารถปราบกบฏไถ่ผิงในปี พ.ศ.2407³ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า สถานภาพทางการเมืองของจีนในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น ขาดความมั่นคงมาก รัฐบาลจีนเองไม่สามารถขจัดปัญหาภายในประเทศได้ และประการสำคัญเมื่อมีการรุกรานจากชาติตะวันตก ซึ่งมีสาเหตุเนื่องมาจาก

---

¹ Immanuel C.Y Hsu, *The Rise of Modern China*, (New York : Oxford University Press, 1975), p. 86, 176.

² *Ibid.*, pp. 172-181.

³ Jean Chesneaux, Marianne Bastid, Marie-Claire Bergere, *China From the Opium Wars to the 1911 Revolution* (New York : Pantheon Books, 1977) p. 105.

การค้าฝิ่นในจีน

(ภาพจาก Arthur Hacker, The Hong Kong Visitors Book : A Historical Who's Who, 1997)

ผลประโยชน์ทางการค้าอันมหาศาลในจีน ทำให้เกิดความวุ่นวายและปัญหาต่าง ๆ ก็เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจีนก็ไม่สามารถต้านทานอิทธิพลของตะวันตกได้

จีนเป็นตลาดสินค้าสำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียที่ตะวันตกต้องการเป็นจำนวนมาก เช่น สินค้าฟุ่มเฟือยจำพวกผ้าไหม นอกจากนี้ยังมีใบชา เป็นต้น⁴ สินค้าเหล่านี้ถูกส่งจากภูมิภาคต่าง ๆ เข้ามายังเมืองท่า และนำส่งออกสู่ตลาดโลกอีกต่อหนึ่ง

การค้าในจีนเป็นการค้าที่สร้างความมั่งคั่งให้กับพวกพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขาย เมื่อตะวันตกเดินทางเข้ามาและมองเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับนี้ จึงพยายามเข้ามาผูกขาดการค้ากับจีน

การค้ากับต่างประเทศของจีนนั้น จีนใช้ระบบที่เรียกว่า ระบบกวางตุ้ง (Canton System) ซึ่งเป็นระบบการค้าแบบผูกขาดและควบคุมให้ทำการค้าอยู่ที่เมืองกวางตุ้งเพียงเมืองเดียว ระบบการค้าที่เมืองกวางตุ้งนี้มีพวกพ่อค้าของคอยดูแลตลอดจนกฎระเบียบทางการค้าภายในจีน⁵ นอกจากนั้นจีนยังไม่เห็นความสำคัญของการค้าต่างประเทศ เพราะถือว่าเป็นวิธีการอย่างหนึ่งสำหรับควบคุมรัฐบาลจีน ไม่เคยต้องการสินค้าต่างชาติ มีแต่ต่างชาติเท่านั้นที่ต้องการสินค้าของจีน การที่จีนค้าขายด้วยถือว่าเป็นความเมตตาของจีนต่อชาติป่าเถื่อน ดังนั้นชาวต่างชาติจึงประสบกับการดูถูกจากจีน อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตกไม่ราบรื่นนัก

อังกฤษเป็นชาติตะวันตกที่ค้าขายกับจีนมากกว่าชาติอื่น จึงมีความพยายามที่จะแก้ไขสภาพการค้าต่างประเทศของจีนอย่างเสมอภาคกัน โดยส่ง

⁴ Dorothy Woodman, op. cit., p. 173.

⁵ ดูรายละเอียดเรื่องพ่อค้าของ และกฎระเบียบทางการค้าของจีนใน Immanuel C. Y.

Hsu, op. cit., pp. 189-190.

หลุดไปเจรจากับจีนถึง 3 ครั้ง⁶ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ จนในที่สุดอังกฤษจึงใช้กำลังบีบบังคับจีน ทำให้เกิดสงครามระหว่างจีนกับอังกฤษขึ้น

สาเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างจีนกับอังกฤษ สืบเนื่องมาจากปัญหาการค้าฝิ่น ฝิ่นเป็นสินค้าที่อังกฤษและชาติตะวันตกอื่น ๆ นำมาขายให้จีน อัตราการนำฝิ่นเข้าจีนได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ชาวจีนติดฝิ่นระบาดไปทั่ว รัฐบาลจีนได้ออกกฎหมายห้ามสูบฝิ่นตั้งแต่ พ.ศ.2272 และออกกฎหมายตามมาอีก 5 ฉบับ (ในระหว่าง พ.ศ.2339-2364)⁷ โดยเพิ่มโทษรุนแรงขึ้นทุกที แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการลักลอบค้าฝิ่นได้ จนในที่สุดในปี พ.ศ.2381 รัฐบาลจีนจึงมีนโยบายปราบฝิ่นอย่างเฉียบขาด จึงเป็นผลให้เกิดการปะทะกันขึ้นกับอังกฤษในสงครามฝิ่น (พ.ศ.2383-2385) สงครามที่เกิดขึ้นจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และต้องยอมทำสนธิสัญญานานกิง (พ.ศ.2385)⁸ ซึ่งเป็นผลทำให้จีนเสียเปรียบเป็นอันมาก และหลังจากนั้นเป็นต้นมา จีนเริ่มประสบปัญหาจากการรุกรานของต่างชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น การค้าฝิ่นยังคงดำเนินต่อไปเนื่องจากมีผลกำไรมหาศาล

ภายหลังสนธิสัญญานานกิงแล้ว อังกฤษก็ปะทะกับจีนเนื่องในปัญหาอื่นอีก เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2399-2403 ผลของสงครามจีนเป็นฝ่ายแพ้ ต้องทำสนธิสัญญาเทียนสินในปี พ.ศ.2403⁹ สงครามฝิ่นทั้งสองครั้งเป็นเหตุให้จีนต้องเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกชาติอื่น ๆ

อาจกล่าวสรุปได้ว่า หลังสนธิสัญญานานกิงระหว่างอังกฤษและจีนในปี

⁶ Ibid., p. 190.

⁷ Ibid., p. 237.

⁸ Ibid., p. 61, 237.

⁹ Jean Cheaneaux and Others op. cit., pp. 78-79.

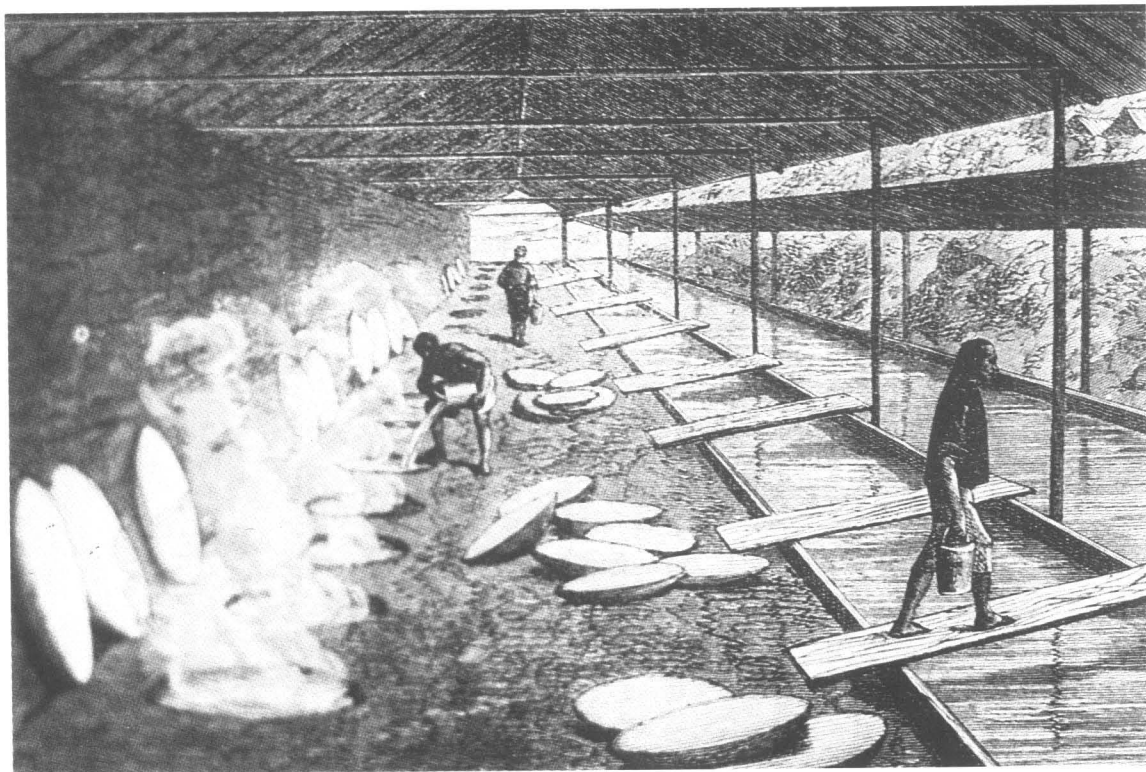
พ.ศ.2385 จีนต้องทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับชาติตะวันตกอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น สนธิสัญญาระหว่างฝรั่งเศสและจีนที่เมืองแวมโป (Whampou) ในปี พ.ศ.2397¹⁰ และสนธิสัญญาระหว่างจีนกับอเมริกาในปีเดียวกัน ผลของสนธิสัญญาเหล่านี้ทำให้จีนต้องเปิดเมืองท่าทางดั่ง เชียงไฮ้ นิงโป เอมอย และ ฟุโจว เป็นเมืองท่าในสนธิสัญญา และยอมให้ประเทศทางตะวันตกมีอำนาจในดินแดนแถบนี้¹¹

อาจกล่าวได้ว่าความอ่อนแอของจีนที่เริ่มมาแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น เป็นผลมาจากปัญหาภายในจีนเอง ความอ่อนแอของจักรพรรดิจีนและความเสื่อมสมรรถภาพในระบบการปกครอง ประกอบกับการรุกรานของชาติตะวันตก เป็นเหตุให้จีนไม่สามารถควบคุมความสงบภายในได้ ตลอดจนความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นจีนก็ไม่สามารถควบคุมได้เช่นกัน การปกครองส่วนภูมิภาคตกอยู่ในอำนาจของผู้ว่าราชการแคว้นต่าง ๆ พวกเจ้าเมืองที่อยู่ห่างไกลอำนาจศูนย์กลางมิได้สวามิภักดิ์ต่อรัฐบาลกลาง ดังจะเห็นได้จากในมณฑลยูนนานมีการก่อกบฏของพวกมุสลิมขึ้น

ส่วนในจีนเองเกิดปัญหาของการแทรกแซงจากตะวันตกหลายชาติ มีการทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบกับต่างชาติ มีการจัดตั้งเขตอิทธิพลของชาติตะวันตก เป็นการจัดสรรและแบ่งปันผลประโยชน์กันระหว่างชาติตะวันตก ซึ่งบางครั้งก็เกิดการขัดแย้งกันเองระหว่างชาติตะวันตกด้วยตนเอง

¹⁰ Ibid., p. 65.

¹¹ Ibid.

การทำเกลือสินเธาว์ในเขตยูนนาน

(ภาพจาก Francis Garnier, Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

3.2 การขยายตัวของตะวันตกในพม่า

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น พม่า อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์คองบอง นับตั้งแต่กษัตริย์องค์แรกคือ พระเจ้าอลองพญา (พ.ศ.2295-2305) จนถึงกษัตริย์องค์ที่ 7 คือพระเจ้า บายีตอ (พ.ศ.2362-2351) หรือในช่วงเวลาว่าครึ่งศตวรรษของราชวงศ์ คองบองนั้น มีนโยบายที่จะขยายอำนาจทางการเมืองไปเหนือดินแดนต่าง ๆ¹² การขยายพรมแดนด้านตะวันออก พระเจ้าอลองพญากษัตริย์พม่าทำสงคราม ได้ล้านนาไทยในปี พ.ศ.2308 ได้อุทยานในปี พ.ศ.2310 ทำสงครามกับ พระเจ้ากรุงธนบุรีในช่วงปี พ.ศ.2319 และกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงปี พ.ศ.2328, 2330 และ 2340 ส่วนการขยายพรมแดนทางด้านตะวันตก พม่าทำสงครามเมืองยะไข่ เมื่อ พ.ศ.2327¹³ ทำให้พม่าขยายพรมแดนทางด้านตะวันตกของตนเข้าไป ประชิดจิตตะกอง ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของอังกฤษ

ในขณะที่ราชวงศ์คองบองของพม่าขึ้นมามีอำนาจนั้น อังกฤษได้กลายเป็น มหาอำนาจในเอเชียที่พม่าจะต้องเผชิญ อังกฤษมีเหตุผลหลายประการในการ ขยายอำนาจเข้าไปในพม่า นอกเหนือจากการต้องการที่มั่นไว้เพื่อผูกขาดสินค้า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว อังกฤษยังต้องการพม่าเพื่อให้เป็นฐานที่มั่น เพื่อขยายการค้าต่อไปในจีน ทั้งนี้เนื่องจากพม่ามีพรมแดนทางทิศตะวันออก ติดกับจีนทางใต้ ส่วนทางทิศตะวันตกติดกับประเทศอินเดียซึ่งเป็นอาณานิคม

¹² ฉลาดชาย รมิดานนท์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิยะดา สมสวัสดิ์, พม่า : อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2526), หน้า 39.

¹³ เฟ็งอ้าง, หน้า 39.

ของอังกฤษ และอังกฤษได้ตั้งจุดยุทธศาสตร์ไว้ในอินเดีย 3 แห่ง คือ มัทราช พ.ศ.2182 บอมเบย์ พ.ศ.2204 และกัลกัตตา พ.ศ.2222 ซึ่งทำให้อังกฤษมีดินแดนคล้ายรูปสามเหลี่ยมคุมดินแดนอนุทวีปอินเดียไว้ทั้งหมด จากบอมเบย์ด้านตะวันตก อ้อมอนุทวีปมายังมัทราช และจรดลงที่กัลกัตตาของทางด้านตะวันออก จากที่มั่นในกัลกัตตาในอ่าวเบงกอลนี้ อังกฤษก็เข้ามาประชิดพรมแดนพม่า¹⁴

ดังนั้นหลังจากที่อังกฤษคุมอินเดียไว้ได้มั่นคงแล้ว อังกฤษได้แสดงความสนใจในดินแดนพม่าตอนล่าง ที่มั่นแรกของอังกฤษคือเมืองสิริเยมปากแม่น้ำสะโตง อังกฤษขอทำสัญญาใช้เมืองสิริเยมในระหว่าง พ.ศ.2235-2286 อังกฤษใช้เมืองสิริเยมเป็นอู่ซ่อมเรือไว้ใช้ในกองทัพของตนในอินเดีย บริเวณเมืองสิริเยมเป็นเมืองท่าที่ดี และมีไม้สักเป็นจำนวนมาก¹⁵

ดังได้กล่าวแล้วว่าราชวงศ์คองบองของพม่ามีนโยบายในการขยายอำนาจทางการเมือง มีการทำสงครามหลายครั้งในระบอบราชวงศ์ ผลของสงครามหลายครั้งในบริเวณพรมแดนด้านตะวันตกของพม่า ทำให้ผู้คนที่อยู่ตามพรมแดนอพยพลี้ภัยสงครามเข้าไปในเขตของอังกฤษ พม่าได้พยายามติดตามผู้คนเหล่านี้เข้าไปในดินแดนของอังกฤษ การที่พม่ารุกไล่ผู้คนเข้าไปในจิตตะกองและฮัสสัม ทำให้อังกฤษฉวยโอกาสทำสงครามกับพม่า อาจกล่าวได้ว่าผลของการขยายอำนาจทางการเมืองไปทางพรมแดนด้านตะวันตกของราชวงศ์คองบองของพม่า เป็นเหตุให้เกิดสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษ ผลของสงครามก็คือพม่ายอมสงบศึกและตกลงทำสนธิสัญญายันดาโบ (Yandabo) เมื่อต้นปี พ.ศ.2369 ทำให้พม่าต้องเสียดินแดนชายทะเลของยะไข่และ

¹⁴ เฟ็งอ้าง, หน้า 38-39.

¹⁵ เฟ็งอ้าง, หน้า 38.

ตะนาวศรีให้กับอังกฤษ ดินแดนยะไข่จะเป็นเขตกันไม่ให้พม่าล่องลำเข้าไปในดินแดนของอังกฤษแถบเบงกอล ส่วนตะนาวศรีก็เป็นแหล่งไม้สักกับเป็นอ่าวให้กองทัพเรือของอังกฤษเพื่อคุมเชิงกับกองทัพเรือฝรั่งเศสในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดีย¹⁶ และพม่ายอมให้อังกฤษส่งทูตไปประจำอยู่ในนครหลวง

ภายหลังการสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 1 แล้ว พวกพ่อค้าอังกฤษต่างไม่พอใจนโยบายของกษัตริย์พม่าในการผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ เป็นสาเหตุทำให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2385¹⁷ และเป็นผลให้อังกฤษเข้ายึดดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิรวดี ทำให้ดินแดนพม่าตอนล่างทั้งหมดตลอดจนดินแดนชายทะเลตกอยู่ในอำนาจของอังกฤษ

3.3 การแข่งขันทางการค้าและทางการเมืองระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25

ความมั่งคั่งของสินค้าต่าง ๆ ภายในดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ของจีนเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ตะวันตกพยายามจะเข้ามาแข่งขันทางการค้าเพื่อสร้างความมั่งคั่งจากผลกำไร ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้เป็นบริเวณซึ่งมีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตะวันตกมากบริเวณหนึ่งที่ทำนายให้เกิดการขยายตัวของตะวันตกในบริเวณแถบนี้

¹⁶ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคนอื่น ๆ, อ้างแล้ว, หน้า 41.

¹⁷ หม่อง ทิน อ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า, แปลโดย หม่อง ทิน อ่อง (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519) หน้า 142-143.

(1) ความสำคัญทางการค้าของดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน

ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนอันได้แก่ ยูนนาน เชียงตุง สิบสองพันนา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยูนนานนั้นนับว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ของจีนสมัยโบราณคือพระเจ้าจิ้งฮ่องเต้ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.297-333) ยกพลถึง 50,000 คน ลงไปปราบปรามดินแดนทางภาคใต้ เพื่อต้องการเพชรพลอย ไข่มุก งาช้าง สัตว์ชนิดแปลก ๆ ตลอดจนสินค้าหลากชนิดในดินแดนเหล่านั้น¹⁸ ด้วยเหตุที่ดินแดนนี้มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก ทำให้รัฐบาลกลางของจีนพยายามที่จะเข้าครอบครองดินแดนนี้ไว้ แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลจากรัฐบาลกลางเพียงใดก็ตาม

ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ในสมัยราชวงศ์ซิงตอนปลาย ยูนนานยังคงเป็นแหล่งทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยสินค้าและทรัพยากรธรรมชาติที่ชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสต้องการ ในระยะนี้สินค้าออกที่สำคัญของยูนนาน คือ ฝิ่น

ฝิ่น นับเป็นสินค้าที่สำคัญมากของเขตนี้ ปรากฏหลักฐานในปี พ.ศ.2448 ว่ามีชาวเขาหลายเผ่าและชาวจีนฮ่อบางพวกมีอาชีพปลูกฝิ่นขาย เมืองที่สำคัญคือ เมืองอู๋ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2448 โดยพ่อค้าจีนฮ่อ ตั้งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการรับฝิ่นจากพวกชาวเขา ทั้งนี้เพราะเมืองนี้เป็นเมืองที่เป็นแหล่งผลิตฝิ่น¹⁹

¹⁸ Archibald R. Colquhoun, *The Overland to China* (London : Harper & Brothers, 1900), p. 387.

¹⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 323-326.

พื้นเหล่านี้เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว จะมีพ่อค้าชาวจีนฮ่อนำกองคาราวานม้าต่าง ๆ มากวันซื้อ เพื่อนำไปขายยังรัฐฉานของพม่า ชายแดนอินโดจีน และไทย²⁰

ใบชา เป็นสินค้าออกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีมากในเขตนี้ โดยเฉพาะในเมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนา ใบชาจากเมืองฝูเอ้อที่เรียกกันว่า ใบชาฝูเอ้อ เป็นใบชาที่ยอมรับกันว่ามีความปลอดภัยที่สุด ทางด้านตะวันออกสิบสองปันนาเป็นบริเวณที่มีการทำไร่ใบชามากที่สุด เมืองที่มีการปลูกชามากคือ เมืองฮู่ เมืองนี้ผลิตใบชาประมาณ 200 ม้าต่างต่อปี อีกเมืองคือ เมืองล่า ซึ่งเป็นเมืองที่มีใบชาเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุด ชื่อเมืองหมายถึงใบชานั้นเอง (ล่า เป็นภาษาของชาวไทยไตลื้อ แปลว่า ใบชา)²¹

เกลือ เป็นสินค้าที่มีความสำคัญและมีมากในบริเวณนี้ ในยูนนาน ปรากฏว่ามีบ่อเกลืออยู่ถึง 50 บ่อ²² นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีบ่อเกลือเป็นจำนวนมากในเขตสิบสองปันนา เมืองสำคัญที่มีบ่อเกลืออยู่มาก คือ เมืองบ่อแฮ่ ซึ่งประชาชนชาวเมืองนี้ผลิตเกลือเป็นอาชีพหลัก โดยมีกองคาราวานเข้ามารับซื้อเกลือเพื่อนำไปขายยังเมืองต่าง ๆ “...ในฤดูทำเกลือสินเธาว์ เมืองบ่อแฮ่จะเต็มไปด้วยม้าต่างและวัวต่างของพ่อค้าหัวเมือง ซึ่งเดินทางมาซื้อเกลือไปจำหน่ายยังเมืองเชียงรุ่ง เมืองหลวง เมืองพง เมืองฮ่า เมืองล่า และเมืองฮู่...”²³

ฝ้าย เป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่มีมากในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐฉานและพม่า²⁴ เป็นสินค้าที่ตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษต้องการมาก

²⁰ เฟ็งอั้ง, หน้า 4.

²¹ เฟ็งอั้ง, หน้า 324.

²² Archibald R. Colquhoun, op. cit., p. 287.

²³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 424.

²⁴ E.H. Parker, op. cit., p. 145.

การขนถ่ายสินค้าของพ่อค้าจีนฮ้อในยูนนาน

(ภาพจาก Francis Garnier, *Further Travels in Laos and in Yunnan : The Mekong Exploration Commission Report (1866-1868) - Volume 2*, พิมพ์ครั้งแรก 1885, White Lotus 1996)

นอกจากสินค้าดังกล่าวนี้ ยังพบว่ายังมีสินค้าอีกหลายชนิดที่เป็นสินค้าออกสำคัญของบริเวณนี้ โดยมีพวกกองคาราวานเป็นผู้นำออกไปขายยังเมืองต่าง ๆ สินค้าเหล่านี้ได้แก่ ผ้าไหม เหล็ก ทองแดง เป็นต้น²⁵

เมืองต่าง ๆ ในบริเวณทางตอนใต้ของจีนเหล่านี้ นอกจากจะเป็นเมืองศูนย์กลางการผลิตสินค้าแล้ว ยังเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าอีกด้วย เช่น เมืองเชียงตุง โดยเป็นเมืองทางผ่านของกองคาราวานไปยังดินแดนส่วนต่าง ๆ ดังนี้ คือ

เส้นทางการค้าจากยูนนานไปเชียงตุง ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของรัฐฉาน จากเชียงตุงมีทางแยกเข้าไปติดต่อยังศูนย์กลางการค้าย่อย ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้า สินค้าสำคัญของเชียงตุง คือ ฝ้าย ตะกั่ว ดาบ เหล็กแท่ง ครั่ง ไบซา และฝิ่น²⁶

เส้นทางจากยูนนานไปเชียงใหม่ อันเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญทางตอนเหนือของไทย มีกองคาราวานจากที่ต่าง ๆ ในแถบยูนนานนำสินค้าลงมาขายและซื้อสินค้าจากเขตนี้อีกกลับขึ้นไปขาย และจากเชียงใหม่จะมีทางแยกไปยังเมืองต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งผลิตและรับซื้อสินค้า เช่น ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน²⁷

เส้นทางยูนนานไปมะละแหม่ง มะละแหม่งเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าที่เพิ่งมีความเจริญและเพิ่มความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งแรก คือในปี พ.ศ.2369²⁸

²⁵ Holt S. Hallet, *A Thousand Miles on a Elephant in Shan State* (London : The Royal Asiatic Society, 1940) p. 172.

²⁶ *Ibid.*, p. 213.

²⁷ *Ibid.*, pp. 210-215.

²⁸ Dorothy Woodman, *op. cit.*, p. 109

สำหรับเชียงรุ่งเป็นเมืองในเส้นทางการค้าจากยูนนานไปยังเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ คือ ในเขตทางตอนเหนือของไทย และเมืองศูนย์กลางการค้าต่าง ๆ ในรัฐฉานตอนใต้ เช่น เชียงตุง หมอกใหม่ เป็นต้น นอกจากนั้น เชียงรุ่งยังเป็นศูนย์กลางการค้าของสิบสองพันนาด้วย ในดินแดนสิบสองพันนามีสินค้าหลายชนิดที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใบชา อันทำให้สิบสองพันนาเป็นดินแดนที่มีความเจริญทางการค้าพอสมควร เพราะมีพ่อค้าจากที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะจีนฮ่อเดินทางผ่านเข้ามาค้าขาย และเข้ามาผูกขาดสินค้าบางชนิด เช่น สินค้าใบชา เป็นต้น

Holt S. Hallet ซึ่งเป็นข้าราชการของอังกฤษ ที่เดินทางขึ้นไปสำรวจเส้นทางเพื่อสร้างทางรถไฟในประมาณปี พ.ศ.2432 กล่าวว่า ในเขตนี้เป็นทางผ่านของกองคาราวานสินค้ามาก เพื่อลงไปยังเขตทางตอนเหนือของไทย “...มีพ่อค้า 10 หรือ 12 คน กองคาราวานฮ่อประมาณ 60 หรือ 70 ตัว เดินทางจากเมืองตาลีในยูนนาน ผ่านเชียงรุ่งและเชียงตุงไปยังเชียงใหม่ นำสินค้าต่าง ๆ ซึ่งมีมูลค่าประมาณ 12,000 ถึง 15,000 ดอลลาร์...”²⁹

วิธีการค้าขายในเขตทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนนี้ ส่วนใหญ่จะมีกองคาราวานรับซื้อสินค้าโดยใช้ พ่อ ม้า วัว และช้าง เป็นพาหนะและบรรทุกสินค้าที่สะดวกเหมาะแก่ภูมิประเทศบริเวณนี้ที่มีลักษณะเป็นเมืองที่อยู่ในที่ราบระหว่างภูเขาและที่ราบเชิงเขา กองคาราวานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นพวกจีนฮ่อ โดยทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางเข้าไปรับซื้อสินค้าจากแหล่งผลิตออกมาสู่ตลาดภายนอก และซื้อสินค้าที่เป็นที่ต้องการเข้าไปขายอีกต่อหนึ่ง พวกจีนฮ่อซึ่งเป็นกองคาราวานเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นจีนมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเขตยูนนาน ปรากฏหลักฐานว่า ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 25 พวกนี้ร่ำรวยมากและ

²⁹ Holt S. Hallet, op. cit., p. 172.

สามารถผูกขาดการค้าทางบก ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าเพียงทางเดียวที่จะติดต่อกับกลุ่มชนในแถบภูเขาได้³⁰

กองคาราวานจีนฮ่อส่วนมากจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเมืองใหญ่ศูนย์กลางการค้า ตลอดจนตามเส้นทางการค้าที่สำคัญ³¹ รวมทั้งเขตผลิตสินค้าต่าง ๆ เช่น ในสิบสองปันนา พ่อค้าจีนฮ่อมักพบปะในการกว้านซื้อสินค้าไปขายตามหมู่บ้าน แล้วนำไปขายให้แก่จีนซึ่งตั้งศูนย์กลางรับซื้ออยู่ที่เมืองซือเหมา จากหลักฐานที่ปรากฏในปี พ.ศ.2434 เห็นได้ชัดว่า พ่อค้าชาวจีนฮ่อเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งแน่นอนอยู่ที่เมืองอู่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสถานที่รับซื้อสินค้าไปขายและผลิตผลของท้องถิ่น แล้วนำไปขายต่อยังเมืองซือเหมา³² และจากบันทึกการสำรวจของ ม. ปาวี กล่าวว่า มีพวกจีนฮ่อบางกลุ่มทำไร่ชาเองด้วย³³ นอกจากนี้บางกลุ่มยังทำหน้าที่ผูกขาดสินค้าบางอย่าง เช่น สินค้าเกลือ

...พ่อค้าชาวจีนฮ่อได้ประมูลผูกขาดจากรัฐบาลจีนมา แล้วมอบให้ชาวไตลื้อเมืองบ่อแฮ่จัดทำอีกต่อหนึ่ง โดยเก็บเอาจากผู้ที่ทำครั้งหนึ่ง เช่น เกลือ 1,000 ก้อน ได้ 600 ก้อน...การเสียภาษีให้แก่ชาวจีนฮ่อเจ้าของเตา...³⁴

พ่อค้าชาวจีนฮ่อนิยมใช้ ม้าต่าง พ่อต่าง มากกว่าวัว เพราะเดินได้เร็วกว่าและสะดวกต่อการเดินทางไปค้าขายในระยะทางไกล ๆ ซึ่งต้องเดินไปตาม

³⁰ C.P. Fitzgerald, op. cit., p. 69.

³¹ Ibid.

³² Carey W. Fred, "Journeys in the Chinese Shan States", op. cit., p. 512.

³³ M.M. Pavie, op. cit., p. 129.

³⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 425-436.

เขาต่าง ๆ จากบันทึกของ Richardson ในปี พ.ศ.2377 กล่าวว่า “...ได้พูดคุยกับหัวหน้ากองคาราวานของจีน 2 คน ซึ่งพวกเขามีความหวังมานานที่จะไปมะละแหม่ง และเมื่อถูกเชิญให้ไปค้าขายที่นั่น โดยได้รับการรับรองถึงความปลอดภัยในการเดินทางแล้ว พวกเขาจะต้องไปอย่างแน่นอนในฤดูหน้า...”³⁵

ต่อมาในปลายปี พ.ศ.2397 กองคาราวานจีนก็เข้าไปค้าขายถึงมะละแหม่ง³⁶ และจากหลักฐานของอาณาจักรล้านนาไทย กล่าวถึงการเดินทางเข้ามาค้าขายของกลุ่มพ่อค้าจีนฮ่อในอาณาจักรล้านนาไทย³⁷

จากสภาพการค้าขายสินค้าต่าง ๆ ที่ปรากฏในเขตตะวันตกเฉียงใต้ มีผลสำคัญอย่างหนึ่งต่อการขยายตัวเข้ามา มีบทบาทของชาติตะวันตกในบริเวณนี้

(2) การขยายตัวทางการค้าและการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศส ในดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ของจีน

ผลกำไรจากการค้าขายที่จีนทำให้ชาวตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาค้าขายในจีน ทั้งสองชาติพยายามที่จะสร้างผลกำไรจากการค้ากับจีน มีความพยายามในการหาเส้นทางการค้าใหม่ที่จะเข้าไปยังจีนให้สะดวกยิ่งขึ้น ตลอดจนพยายามที่จะติดต่อการค้าขายโดยตรงกับยูนนาน ซึ่งเป็นแหล่งสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ส่งสินค้าไปยังเมืองท่าของจีน

³⁵ Woodman Dorothy, op. cit., p. 102.

³⁶ Ibid., p. 104.

³⁷ กฎหมายล้านนาไทย. ภาคปริวรรตลำดับที่ 2 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518), หน้า 18.

อังกฤษเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในบริเวณนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในการทำสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่ 2 นั้น อังกฤษได้บริเวณทางตอนล่างของพม่าทั้งหมด และอาจจะเป็นไปได้ว่าจากการค้าของอังกฤษในจีนที่มีปัญหาจากการต้องแข่งขันกับตะวันตกชาติอื่น ตลอดจนกฎระเบียบของการค้าภายในจีน เป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้อังกฤษพยายามหาทางติดต่อกับยูนนาน ซึ่งเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว ตลอดจนพยายามเข้าไปติดต่อกับศูนย์กลางการค้าย่อยในบริเวณทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ซึ่งจะเห็นจากความกระตือรือร้นของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียมีการพิมพ์แผนที่แสดงให้เห็นว่าอาจจะมีถนนไปยังแคว้นยูนนานได้ จึงมีการสำรวจมากมายและรวบรวมข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องนี้

เมื่ออังกฤษมีชัยชนะเหนือพม่าในสงครามครั้งที่ 1 และตามด้วยสนธิสัญญายันดาโบในปี พ.ศ.2369 ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น และในปลายปีนั้น คือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2369 ได้มีการทำหนังสือสัญญาการค้าขายระหว่างพม่าและในกรุงอังวะ ซึ่งสาระสัญญาข้อหนึ่งได้ระบุว่า “...กษัตริย์พม่าอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษและบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ต้องอนุญาตให้พ่อค้าพม่าไปมาค้าขายอย่างเสรีในทั้งสองประเทศนั้น...”³⁸ จากสาระของหนังสือสัญญาการค้าขายฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงความมีอิสระของพ่อค้าอังกฤษในการเดินทางเข้าไปค้าขายยังที่ใดก็ได้ จากนั้นอังกฤษก็เริ่มส่งคนขึ้นไปสำรวจเส้นทางการค้าในเขตทางตอนบน เพื่อติดต่อกับจีนและศูนย์กลางการค้าย่อย โดยเดินทางขึ้นไปในรัฐฉานซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของพม่า ทางตะวันตกเฉียงใต้ของยูนนานและทางตอนเหนือของไทย โดยในระหว่าง

---

³⁸ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. พระราชพงศาวดารพม่า (พระนคร : คุรุสภา, 2505), หน้า 45.

พ.ศ.2397-2398 ข้าหลวงอังกฤษในตะนาวศรี ได้ส่งข้าราชการ 2 คน คือ ร้อยเอก ดับบลิว ซี แมคเคลวาร์ด (W.C. Macleod) เดินทางไปยังเชียงใหม่ เชียงตุง และเชียงรุ่ง และ ดร. ดี ริชาร์ดสัน (Dr. D. Richardson) เดินทางสำรวจผ่านดินแดนของกะเหรี่ยงไปยังเมืองนาย เลขขึ้นไปถึงเมืองของห้วย และเมืองมณฑลเลย³⁹ ในการสำรวจเส้นทางการค้าในครั้งนี้ พบว่า อังกฤษได้พยายามเข้าไปติดต่อกับศูนย์กลางการค้าย่อยตามเมืองต่าง ๆ ด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากรายงานการสำรวจของ Macleod กล่าวว่า

...เมืองต่าง ๆ ในรัฐฉานที่ได้เดินทางผ่านนั้น ได้ยินดีที่จะทำการค้ากับอังกฤษ...ถึงแม้ว่าความต้องการสินค้าของอังกฤษในรัฐฉานจะยังคงมีความจำกัดอยู่ก็ตาม แต่อังกฤษสามารถได้ใบชากลับมา นอกเหนือจากสินค้าอื่นของจีน...⁴⁰

จากรายงานฉบับนี้ นอกจากแสดงให้เห็นถึงการเข้าไปติดต่อกับศูนย์กลางการค้าย่อยแล้ว ยังแสดงให้เห็นหากอังกฤษสามารถติดต่อกับดินแดนต่าง ๆ ได้ ก็จะทำให้อังกฤษได้ผลประโยชน์ทางด้านการค้ามากขึ้น ความต้องการทำการค้ากับยูนนานเพิ่มมากขึ้นภายหลังจากที่อังกฤษยึดครองพม่าทางตอนล่างได้สำเร็จในปี พ.ศ.2395 ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ.2403 หอการค้าของอังกฤษที่เมืองแมนเชสเตอร์ เชื่อว่าภาคตะวันตกของจีนจะเป็นตลาดการค้าฝ้ายเป็นอย่างดีให้กับอังกฤษ จึงขอให้รัฐบาลเปิดการค้าระหว่างเมาะล้าเล็กกับยูนนาน⁴¹ และในปี พ.ศ.2412 อังกฤษก็ประสบผลสำเร็จ

³⁹ Sao Saiwong Mongrai, op. cit., pp. 81-82.

⁴⁰ Ibid, p. 82.

⁴¹ ดี.จี.อี. ฮอลล์, อ้างแล้ว, หน้า 754.

ในการจัดตั้งผู้แทนอังกฤษที่เมืองบาโม ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของรัฐฉาน ไกล่
พรมแดนตะวันตกของจีน⁴²

การขยายตัวเข้ามาของอังกฤษในเขตนี้ ส่วนหนึ่งได้รับแรงผลักดันจาก
พวกพ่อค้าเอกชนด้วย กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2407 พ่อค้าอังกฤษประมาณ
58 คนร่วมกันยื่นต่อรัฐบาลอังกฤษเพื่อขอทำการค้าในยูนนาน และในปีต่อมา
คือในปี พ.ศ.2408 วิศวกรชาวอังกฤษ คือ J.M. William ได้ยื่นหนังสือ
ต่อรัฐบาลอังกฤษ ขอสร้างทางรถไฟระหว่างเมืองเชียงรุ่งและย่างกุ้ง เพื่อ
ผลประโยชน์ทางการค้า ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวนี้ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลอังกฤษที่
อินเดีย ดังนั้นในปี พ.ศ.2410 รัฐบาลอังกฤษได้อนุญาตให้ William และคนอื่น
เริ่มทำรังวัดจากเมืองย่างกุ้งไปจนถึงชายแดนพม่าทางตะวันออกเฉียงเหนือ
ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตยึดครองของอังกฤษ⁴³

ในขณะที่ทางรัฐบาลอังกฤษพยายามจะสร้างทางรถไฟขึ้นไปยังยูนนานนั้น
ทางฝรั่งเศสก็เริ่มขยายตัวเข้ามาในเขตดินแดนนี้เช่นกัน นโยบายของฝรั่งเศส
ในการขยายเข้ามาในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ก็คือต้องการขยายลัทธิอาณานิคม
ในเวียดนามและกัมพูชา⁴⁴ และต้องการผูกขาดการค้าในยูนนานเช่นกัน ฉะนั้น
ในปี พ.ศ.2409 ฝรั่งเศสเริ่มทำการสำรวจโดยการ์นิเออร์⁴⁵ ซึ่งเขากับคณะได้

⁴² เพิ่งอ้าง.

⁴³ Chang Ch'eng Sun, "Sino-Burmeso Frontiers Problems", *Yenching Journal of Chinese Studies*, Monograph Series 15 (Peiping China : Havard-Yenching Postitue Yenching University, 1937), p. 100

⁴⁴ J. Chandran, *The Burma-Yunnan Railway : Anglo-French Rivalry in Mainland Southeast Asia and South China, 1895-1902*. (Athens : Center for Internal Studies, Ohio University, 1971), p. 2.

⁴⁵ ฟรานซิส การ์นิเออร์ เป็นนายอำเภอคูแลโซเลียน ชานเมืองไซ่ง่อน และเคยร่วมปฏิบัติงานอยู่ในคณะของพลเรือเอกชาร์เนอร์ในสงครามกับจีน ดู ดี.จี.อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2, หน้า 795.

เมื่ออังกฤษยึดครองพม่าได้ทั้งประเทศ ทำให้อังกฤษต้องเผชิญปัญหาดินแดนกับจีน
และอินโดจีนฝรั่งเศส และทำการเจรจาแบ่งปันดินแดนให้แก่กันได้ในที่สุด
(ภาพจาก Noel F. Singer, Old Rangoon : City of the Shwedagon, 1995)

สำรวจแม่น้ำโขง เดินทางเข้าไปจนถึงเมืองดาลีฟู ฝรั่งเศสคิดว่าถ้าหากควบคุมแม่น้ำโขงได้จะทำให้สามารถควบคุมยูนนานได้ ดังนั้นในปี พ.ศ.2410 ฝรั่งเศสจึงเข้ายึดปากแม่น้ำโขงโดยเข้าควบคุมเขมร ซึ่งทำให้ฝรั่งเศสสามารถยึดครองแม่น้ำโขงทางตอนล่างได้⁴⁶

แต่ความหวังของฝรั่งเศสไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะจากการสำรวจในปี พ.ศ.2409-2411 นั้น พบว่าแม่น้ำโขงไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางการค้าได้⁴⁷ แต่สามารถเดินทางเข้าไปทำการค้าในยูนนานได้โดยอาศัยแม่น้ำแดง ฝรั่งเศสจึงพยายามยึดครองต่งเกีย⁴⁸

จากการขยายตัวขึ้นมาของฝรั่งเศส ทำให้เกิดการพบกันระหว่างตะวันตก 2 ชาติ อังกฤษจึงพยายามหลีกเลี่ยงการปะทะกับฝรั่งเศส ดังจะเห็นได้จากการที่ Fytche (ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลที่เมืองย่างกุ้ง) ขอร้องให้รัฐบาลหยุดทำรังวัดในเส้นทางย่างกุ้งและเชียงรุ่ง แต่หันมาสำรวจเส้นทางจากย่างกุ้งมายังบาโมและด้าหลี่แทน⁴⁹ ดังนั้น ในปี พ.ศ.2411 คณะทำรังวัดประมาณ 100 คนเศษเริ่มออกเดินทางจากเมืองอังวะ ผ่านบาโมมายังด้าหลี่ เส้นทางไม่สู้จะสะดวกนัก เพราะบางหัวเมืองตกอยู่ในอำนาจของพวกมุสลิม คณะสำรวจชาวอังกฤษต้องเสียของกำนัลมากมายเพื่อขอความสะดวกในการเดินทาง⁵⁰ หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2417 อังกฤษได้ยื่นข้อเสนอขอเข้าไปทำการค้ายังยูนนานและข้าหลวงจีนในมณฑลยูนนานอนุญาตตามคำขอ ชาวอังกฤษประมาณ 153 คน ก็เริ่มเดินทางเข้าสู่ยูนนานทันที ทั้งนี้ กงสุลอังกฤษที่ปักกิ่งก็ได้ให้

⁴⁶ J. Chandran, op. cit., p. 3.

⁴⁷ Dorothy Woodman, op. cit., p. 197.

⁴⁸ J. Chandran, op. cit., p. 7.

⁴⁹ Chang Ch'eng Sun, "Sino-Burmese Frontier Problems", op. cit., p. 102.

⁵⁰ Ibid.

ล่ำมชื่อ Margary และทูตไปต้อนรับบุคคลเหล่านี้ยังมณฑลยูนนานด้วยการเข้ามาสู่ยูนนานของชาวอังกฤษครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดความหวาดกลัวต่อชาวเมืองบ้าง และเป็นเหตุให้มีความระแวงไปต่าง ๆ นานา และในขณะเดียวกันก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อังกฤษได้โอกาสขยายอำนาจยึดครองดินแดนทางตอนใต้ของจีนด้วย กล่าวคือ

ล่ำม Margary ของอังกฤษได้ถูกฆ่าตายในมณฑลยูนนาน⁵¹ ซึ่งทำให้ชาวอังกฤษเจ็บแค้นใจนัก ทั้งนี้เพราะอังกฤษปรักปรำจีนว่าเป็นการกระทำของข้าราชการมณฑลยูนนาน และก็ถือเป็นการขยายอำนาจบีบคั้นจีนให้เปิดเมืองทำการค้ามากขึ้น และขอให้รัฐบาลจีนสอบสวนคดีนี้เป็นพิเศษ และผลสุดท้ายการตายของ Margary เป็นสาเหตุทำให้จีนกับอังกฤษเซ็นสัญญา Opium Convention ใน พ.ศ.2423 ในสัญญามีใจความสำคัญ 3 ตอน ดังนี้

ตอนแรก มีข้อตกลง 8 ข้อ และข้อตกลงนี้ครอบคลุมไปถึงการติดต่อกิจการค้าระหว่างมณฑลยูนนานและพม่า และการตั้งสถานกงสุลในเมืองต้าหลี่ และการชดใช้เงินค่าปรับนี้ให้แก่อังกฤษ รวมทั้งให้ทางจีนส่งข้าราชการตัวแทนไปยังประเทศอังกฤษ เพื่อขออภัยต่อรัฐบาลอังกฤษด้วย (เรื่องการตายของ Margary)

ตอน 2 แบ่งออกเป็น 3 ข้อ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าต่าง ๆ ให้ตั้งสถานสำหรับสอบสวนคดีความ ให้ผู้สอบสวนใช้กฎหมายของผู้ถูกกล่าวหาตัดสิน

ตอน 3 แบ่งออกเป็น 7 ข้อ ให้เปิดเมืองฉงชิ่ง อี้ซัง อุนโจว อุ๋ฮู่ และเป่ย์ไฮ่ 5 เมืองท่าเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า และให้ใช้บริเวณของท่า

⁵¹ Ibid.

การค้ำนั้นเป็นเขตแบ่งแดน ไม่ให้เก็บภาษีจากการค้าของชาวตะวันตก นอก
จากนั้นยังมีข้อตกลงอีกว่า ให้อนุญาตให้ชาวอังกฤษเดินทางจากเมืองหลวง
ของจีนหรืออินเดียเข้าสู่ริเบต เพื่อทำการค้าได้⁵²

จากสนธิสัญญาฉบับนี้ ทำให้อังกฤษสามารถเข้ามาตั้งสถานกงสุลที่
เมืองต้าหลี่หรือตาลีฟูได้ และอนุญาตให้อังกฤษเดินทางบกจากปักกิ่งไปอินเดีย
เข้าสู่ริเบตได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอังกฤษสามารถติดต่อกับศูนย์การค้าย่อย ๆ ที่
มีความมั่งคั่งในเขตเส้นทางการค้าทางบกได้อย่างเสรี

อาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกการขยายตัวของอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามา
ในทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีนนั้น ยังมิได้มีปัญหาขัดแย้งกันเท่าใดนัก
อังกฤษพยายามหลีกเลี่ยงที่จะปะทะกับฝรั่งเศสอย่างมากดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้ง
2 ชาติเริ่มมาปะทะกันขึ้นเมื่อมีการทำสัญญาการค้ากันระหว่างพม่าและฝรั่งเศส
ในปี พ.ศ.2428 ซึ่งสาระของสนธิสัญญามีใจความดังต่อไปนี้

1. พม่าต้องอนุญาตให้ฝรั่งเศสสร้างทางรถไฟ จากเมืองหลวงพม่า
ผ่านมณฑลชะเลย์ เลี้ยวต่อไปจดกับเส้นทางรถไฟของดินแดนทางตอนใต้ของพม่า
ซึ่งเป็นดินแดนในครอบครองของอังกฤษได้สร้างทิ้งไว้
2. ให้ฝรั่งเศสตั้งธนาคารของฝรั่งเศสที่เมืองหลวง
3. เรื่องการทหารของพม่าทั้งหมด ต้องให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ดูแล⁵³

จากสัญญาฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาแข่งขันการค้าของฝรั่งเศส
ในดินแดนที่อังกฤษมีอิทธิพลอยู่โดยพม่ายินยอม ยิ่งไปกว่านั้นฝรั่งเศสยังมี
ข้อตกลงกับพม่ามาตั้งแต่ในปี พ.ศ.2437 โดยพม่ายอมยกดินแดนรัฐฉาน
ที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส⁵⁴ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญ

⁵² Ibid. p. 103.

⁵³ Dorothy Woodman, op. cit., p. 297

⁵⁴ Chang Ch'eng Sun, "Sino-Burmese Fronteir Problems", op. cit., p. 119

ประการหนึ่งที่ทำให้อังกฤษยึดพม่าตอนบนในปี พ.ศ.2438 นอกเหนือจากการป้องกันผลประโยชน์ของตนเองคือป่าไม้ในพม่า

ประมาณปี พ.ศ.2423 ฝรั่งเศสกำลังขยายอำนาจเข้ามายังฝั่งตะวันออกมาทางแม่น้ำโขง ประกอบกับแนวความคิดที่เป็นอิสระ คือ เป็นไมตรีกับตะวันตกชาติอื่น ๆ ทำให้อังกฤษเข้ายึดครองพม่าตอนบนในปี พ.ศ.2428 การที่อังกฤษสามารถยึดครองพม่าตอนบนนี้ไม่เพียงแต่ทำให้อังกฤษเข้าไปมีความสัมพันธ์กับยูนานเท่านั้น แต่อังกฤษยังสามารถขยายอิทธิพลเข้าไปสู่ดินแดนตอนบนทางแม่น้ำโขงด้วย และในขณะนั้นฝรั่งเศสซึ่งยึดครองดงเกียได้นั้น ก็ขยายอำนาจออกไปยังลาว ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงตอนบน

จากสัญญาณบ่งชี้ แสดงให้เห็นถึงการพยายามเข้ามาของฝรั่งเศสเพื่อแข่งขันทำการค้ากับอังกฤษในตอนใต้ของจีน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้อังกฤษเข้ายึดครองพม่าตอนบนในปี พ.ศ.2428 การที่อังกฤษสามารถยึดครองพม่าตอนบนนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้อังกฤษเข้าไปมีความสัมพันธ์กับยูนานเท่านั้น แต่อังกฤษยังสามารถขยายอิทธิพลเข้าไปสู่ดินแดนตอนบนของแม่น้ำโขงด้วย และในขณะนั้นฝรั่งเศสซึ่งยึดครองดงเกียได้ขยายอำนาจออกไปยังหลวงพระบาง ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงตอนบน⁵⁵

นอกจากอังกฤษจะมีผลประโยชน์ในพม่าแล้ว ไทยยังเป็นเขตหนึ่งที่อังกฤษมีผลประโยชน์อยู่มาก เช่น การเข้ามาลงทุนของบริษัทต่าง ๆ เช่น การทำป่าไม้ในภาคเหนือ อุตสาหกรรมน้ำตาลในเขตภาคกลาง ฯลฯ ซึ่งฝรั่งเศสก็พยายามที่จะขยายอิทธิพลเข้ามา โดยพยายามจะยึดหลวงพระบางซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของไทย และในขณะเดียวกันนั่นเองฝรั่งเศสก็พยายามที่จะเข้าครอบครองดินแดนต่าง ๆ 2 ฝั่งแม่น้ำโขง มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ

⁵⁵ J. Chandran, op. cit., p. 5-6.

ธรรมชาติและคุณค่าของผลิตผลในที่ลุ่มบนสองฟากแม่น้ำโขงไว้อย่างละเอียด ซึ่งเรารู้จักกันในชื่อว่า “Mission Pavie”⁵⁶ และในปี พ.ศ.2493 ม.ปวีก ก็เข้าไปศึกษาความเป็นไปของลุ่มสองฟากแม่น้ำ⁵⁷

จากการขยายอำนาจอย่างกว้างขวางของฝรั่งเศสนี้เอง ทำให้อังกฤษ เริ่มเกรงกลัวการเข้าครอบครองดินแดนต่าง ๆ ในทางตอนเหนืออย่างสิ้นเชิง ของฝรั่งเศส อังกฤษห่วงใยพรมแดนทางตะวันออก โดยเฉพาะรัฐที่ตั้งอยู่บน 2 ฟันแม่น้ำโขง ที่สำคัญคือเชียงรุ่งและเชียงตุง ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำโขงและ แม่น้ำสาละวิน และจากสาเหตุต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ทำให้อังกฤษ พยายามที่จะเจรจากับฝรั่งเศสเพื่อแบ่งเขตอิทธิพลกันเข้าครอบครอง ซึ่งนำไปสู่การปักปันเขตแดนทางตอนใต้ของจีนในปี พ.ศ.2437

3.4 การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของลุ่มสองฟากแม่น้ำ

บทบาทชาติตะวันตกในเอเชียตลอดจนการแข่งขันการค้าของอังกฤษ และฝรั่งเศสในดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงใน ภูมิภาคนี้ ซึ่งมีผลทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางด้าน เศรษฐกิจที่สำคัญคือ มีการเพิ่มชนิดและจำนวนของสินค้าขึ้น เช่น ฝิ่น ซึ่ง จากการเดินทาง Holt S. Hallet มิได้เคยกล่าวถึงสินค้าชนิดนี้ไว้เลยว่ามีมาก แต่เมื่อบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เดินทางเข้ามาในลุ่มสองฟากแม่น้ำ เมื่อปี พ.ศ.2448 กล่าวได้ว่า ได้มีการตั้งเมืองอิงจิ้นเพื่อเป็นแหล่งรับซื้อฝิ่นจากพวกชาวเขา ซึ่ง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของฝิ่น

⁵⁶ คี.จี.อี. ฮอลล์. อ้างแล้ว, หน้า 836.

⁵⁷ เฟ็งอ้าง, หน้า 837.

การทำป่าไม้ในเขตทางตอนบนของพม่า ซึ่งในเขตนี้เป็นเขตที่อุดมไปด้วยไม้หนาชนิด อังกฤษได้เข้ามาตั้งบริษัท Bombay Burma Trade Corporation ซึ่งเป็นบริษัทที่ควบคุมการทำไม้กว่าครึ่งหนึ่งของอังกฤษ⁵⁸

พวกกลุ่มกองคาราวานจีนฮ่อ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำการค้าขายมานานในเขตนี้เพิ่มความมั่งคั่งขึ้น ชาติตะวันตกเมื่อเข้ามาในเขตนี้ก็ต้องสร้างพันธมิตรกับจีนฮ่อ โดยให้ของขวัญเพื่อแลกกับการขอเส้นทางผ่านจากเมืองเถิงเอี้ย⁵⁹ ไปยังเมืองตาลีฟู

จีนซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของเมืองแถบนี้ เริ่มอ่อนกำลังลงเนื่องจากปัญหาภายในและการขยายตัวของตะวันตก และทำให้อำนาจของจีนในเขตนี้อ่อนแอลงด้วย ใน พ.ศ.2396 ญูนนานเกิดกบฏพวกมุสลิม ซึ่งหมายถึงพวกจีนฮ่อที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในญูนนาน พวกนี้เป็นพวกที่มีความมั่งคั่งมาก เป็นกลุ่มที่ควบคุมอำนาจทางการเมืองค้าทางบกในบริเวณนี้ เข้าใจว่าพวกนี้สะสมอำนาจและอิทธิพลขึ้นจากการค้าซึ่งทำมาเป็นเวลานาน กบฏนี้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างอาณาจักรของพวกมุสลิมที่เรียกว่า P'ing Nan Kuo⁶⁰ ในระยะนี้เองเชียงตุงก็เริ่มมีอำนาจมากขึ้น เนื่องจากพม่าไม่สามารถเข้ามาควบคุมได้ และท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ พบว่า ภายในสิบสองพันนาก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

การขยายตัวทางการเมืองและทางการค้าของอังกฤษและฝรั่งเศส มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการเมืองภายในสิบสองพันนาดังนี้ เห็นได้จากกบฏเจ้าเมืองแซ่ ได้รวบรวมเจ้าเมืองของพันนาต่าง ๆ เช่น เมืองฮุน เมืองฮาย

⁵⁸ Chang Ch'eng Sun, "Sino-Burmese Frontier Problems", op. cit., p. 112.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ C.D. Fitzgerald, op. cit., p. 113.

และเมืองลวง ก่อกบฏขึ้นใน ปี พ.ศ.2442 (ค.ศ.1899)⁶¹

กบฏครั้งนั้นนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงการสลายไปของจารีตความสัมพันธ์ของสิบสองปันนากับรัฐข้างเคียงที่เข้มแข็งกว่าแล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเจ้าเมืองไปจากเดิมอีกด้วย จะเห็นได้ว่า สาเหตุของการกบฏโดยมีเจ้าเมืองเมืองแซ่เป็นผู้นำครั้งนี้ เนื่องจากเจ้าเมืองเหล่านี้ไม่ได้รับผลตอบแทนอย่างเพียงพอในการช่วยเหลือและสนับสนุนให้เจ้าหม่อมคำลือเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติ โดยเรียกร้องผลผลิตจากไร่ไบชาอันอุดมสมบูรณ์ที่อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำโขง⁶²

ในที่นี้ การแข่งขันการค้าระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสทำให้การค้าแบบกองคาราวานในยูนนานขยายตัวเจริญขึ้น⁶³ ซึ่งน่าจะเป็นไปได้ว่า ได้ส่งผลกระทบต่อเข้ามาในสิบสองปันนาด้วยเช่นกัน จึงมีผลทำให้ทัศนคติของเจ้าเมืองเปลี่ยนไป มีลักษณะเพื่อผลประโยชน์หรือมีลักษณะเป็นพ่อค้า ซึ่งก่อนการขยายตัวทางการค้าในปลายศตวรรษที่ 19 นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการกบฏที่มีข้อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ในลักษณะเช่นนี้เลย ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเจ้าเมืองยังมีผลต่อเจ้าเมือง ถึงกับยอมทำลายจารีตเดิมของการปกครอง ดังกรณีเจ้าเมืองแซ่ได้แต่งตั้งให้ Mr. Yang พ่อค้าชาวจีน มีตำแหน่งของข้าราชการและปกครองเชียงใหม่⁶⁴ บ้านปิงและบ้านเกียงซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเมืองแซ่ และเมืองแซ่เป็นเมืองศูนย์กลางการปลูกชาที่สำคัญแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ Mr. Yang ยังมีนาประจำตำแหน่ง

⁶¹ Foreign Office, 405/89 Note on Kengtung Frontier, pp. 1898-1899.

⁶² Sao Saimong Mangrai, op. cit., p. 278.

⁶³ Holt S. Hallet, op. cit., p. 172.

⁶⁴ เชียงใหม่ (จิงใหม่ = Ching Mai) เป็นหมู่บ้านเล็กอยู่ในเมืองแซ่.

เพื่อตอบแทนที่ Mr. Yang มีหน้าที่ในการปราบปรามชาวเขาที่จะลงมาถูกรานไร้อา และต่อมาเจ้าเมืองแซ่ไต้ยกทั้ง 3 หมู่บ้านนั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพ่อค้าชาวจีนผู้⁶⁵

ปรากฏการณ์การสลายของจารีตเดิมในการปกครอง ยังปรากฏให้เห็นในลักษณะที่คล้าย ๆ กันนี้คือ ปรากฏหลักฐานใน พ.ศ.2443 ว่า เจ้าเมืองยี่บั้งไม่ได้เป็นชาวไตลื้อ หากแต่เป็นชาวเขาเผ่าวอหนี (Woni)⁶⁶ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่า ชาวเขาเป็นพวกหนึ่งที่ถูกจัดไว้ในกลุ่มสามัญชนประเภทคน *เฮือนเข้า* ที่ไม่มีที่ดินของตัวเองและต้องรับใช้เจ้าแผ่นดินในวัง หรือรับใช้เจ้าเมืองบ้านข้าราชการ เป็นต้น ส่วนเจ้าเมืองตามเมืองใหม่ ๆ และสำคัญนั้นมักเป็นเชื้อพระวงศ์ของเจ้าแผ่นดิน ในที่นี้เมืองยี่บั้งเป็นเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญของตัวเอง ในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เนื่องจากเป็นแหล่งปลูกชาที่มีคุณภาพดีที่สุดในสิบสองปันนา เงื่อนไขเช่นนี้ไม่อาจทำให้ชาวเขามิโอกาสขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองได้ แต่การที่ชาวเขาขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองได้นี้ น่าจะเป็นไปได้ว่าเนื่องจากการขยายตัวของการค้าในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะใบชาและฝิ่น ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจซึ่งน่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของชาวเขา

อาจกล่าวได้ว่า การสลายตัวของสิบสองปันนาได้มีจุดเริ่มต้นมาแล้วเมื่อมีการเข้ามาแข่งขันทางการค้าของอังกฤษและฝรั่งเศสในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน แนวความคิดที่เป็นลักษณะจารีตของสิบสองปันนาบางประการเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เป็นต้นว่า การทำทนายอำนาจจากพันทาต่าง ๆ โดยการก่อภพภู หรือการยอมให้ชนชาติอื่นนอกเหนือจากพวกไตลื้อเข้ามามีส่วนร่วมใน

⁶⁵ Carey W. Fred, "Journey in the Chinese Shan State", op. cit., pp. 510.

⁶⁶ Ibid., p. 490.

ระบบการปกครอง การสลายตัวของสิบสองพันนาจะมีลักษณะเด่นชัดขึ้น เมื่อมีการปักปันเขตแดนระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสใน ปี พ.ศ.2437 จากสาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ที่กล่าวถึงสิบสองพันนาว่า อังกฤษยอมสละเมืองเชียงรุ่งให้กับจีน โดยมีเงื่อนไขว่าจีนจะต้องไม่สละส่วนใดส่วนหนึ่งของดินแดนนี้ให้กับชาติอื่น⁶⁷

จากสนธิสัญญาดังกล่าว มีผลทำให้สิบสองพันนาต้องกลายเป็นดินแดนที่เป็นส่วนหนึ่งและอยู่ภายใต้การปกครองของจีนแต่ผู้เดียว ซึ่งชี้ให้เห็นว่า จารีตความสัมพันธ์เดิมระหว่างสิบสองพันนากับจีนและพม่าได้สิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิง ซึ่งนำไปสู่การสิ้นสุดของสงครามภายในที่เกิดจากการแทรกแซงของจีนและพม่า อีกทั้งสงครามกับรัฐข้างเคียง เช่น เชียงตุง เป็นต้น นอกจากนี้ การแข่งขันทางการค้าและอำนาจทางการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศส มีผลทำให้จีนต้องทำสนธิสัญญากับปักปันเขตแดนกับฝรั่งเศสใน พ.ศ.2438 ซึ่งทำให้สิบสองพันนาเหลือเพียง 11 พันนา เท่านั้น คือ ต้องสูญเสียพันนาเมืองอุเหนืออุใต้ให้แก่ฝรั่งเศส⁶⁸ การที่สิบสองพันนาต้องสูญเสียไป 1 พันนานั้นเท่ากับการสลายของจารีตการปกครองที่แบ่งเป็น 12 พันนา ซึ่งเชื่อว่าเป็นการแบ่งเขตการปกครองที่สอดคล้องกับระบบโลกภูมิ

อาจกล่าวได้ว่า ในระหว่าง พ.ศ.2369-2437 เป็นช่วงเวลาที่รูปแบบจารีตของสิบสองพันนากำลังสลาย ซึ่งเป็นการสลายที่ยังไม่เบ็ดเสร็จ แม้ว่าการปักปันเขตแดนระหว่างจีนและอังกฤษใน พ.ศ.2437 จะมีผลทำให้สิบสองพันนาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนก็ตาม แต่จีนในสมัยปลายราชวงศ์ชิงยังคงประสบกับความยุ่งยากทางการเมือง และเมื่อ ซุนยัตเซน ปฏิวัติ

⁶⁷ Sao Saimong Mangrai, op. cit., p. 289.

⁶⁸ Dorothy Woodman, op. cit., pp. 328-329.

การลงนามในสนธิสัญญาเทียนสิน ระหว่างจีนผู้แพ้กับอังกฤษผู้ชนะ ค.ศ.1860

(ภาพจาก Arthur Hacker, *The Hong Kong Visitors Book : A Historical Who's Who*, 1997)

ล้มราชวงศ์ซิงและตั้งสาธารณรัฐจีนใน พ.ศ.2454 ก็ยังคงไม่ได้จัดการปกครองอย่างจริงจัง เนื่องจากต้องทำสงครามต่อสู้กันเอง⁶⁹ จึงพบว่าในระยะแรกของสาธารณรัฐจีน คือ พ.ศ.2455 ยังคงแบ่งการปกครองออกเป็น 11 เขต จนกระทั่ง พ.ศ.2470 จึงเปลี่ยนการปกครองในสิบสองปันนา จากระบบปันนาเป็นอำเภอรวม 7 อำเภอ⁷⁰ โดยเมืองเชียงรุ่งมีฐานะเป็นเพียงอำเภอหนึ่งของจีนขึ้นกับมณฑลยูนนานเท่านั้น สำหรับการปกครองนั้นพบว่า มีโครงสร้างการปกครองของจีนครอบอยู่เหนือโครงสร้างการปกครองของสิบสองปันนาแบบเดิม คือ

1. เลียนจ่าง หรือ แสนซ้าง เทียบเท่ากับผู้ว่าการอำเภอ มีอำนาจสูงสุดของอำเภอนั้น ๆ และปฏิบัติตามนโยบายหรือคำสั่งของจังหวัดผู้เอื้อ
2. ซิฟังกวาน เทียบเท่ากับผู้พิพากษาฝ่ายจีน มีหน้าที่ตัดสินคดีต่าง ๆ และควบคุมการทำงานของแสนซ้างด้วย และมีหน้าที่รวบรวมภาษีอากรต่าง ๆ ที่วุ่นแวนเก็บรวบรวมมาอีกต่อหนึ่ง ส่งให้แก่รัฐบาลจีน
3. คอจ้าง มีหน้าที่รักษาเงินและรักษาเอกสาร มีผู้ช่วยเรียกว่า คอแย่น
4. ฟู่เลี่ยนจ่าง เทียบเท่ากับปลัดอำเภอ
5. แซ่งจ่าง เทียบเท่ากับกำนัน มักเป็นเจ้าเมืองต่าง ๆ
6. หยี่จ่าง เป็นผู้แทนราษฎร มีอำเภอละ 7 คน

แม้ว่าการปกครองแบบเดิมยังไม่ถูกทำลายไปก็ตาม (นอกจากตำแหน่งอุปราชดยุกเล็ก) แต่อำเภอของเจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองต่าง ๆ ต้องขึ้นกับ

⁶⁹ Immanuel C.Y. Hsu, op. cit., p. 573

⁷⁰ หลี่ ฟู่ อี้. อ้างแล้ว, หน้า 7.

เสียนจ่าง และรับคำสั่งหรือนโยบายการปกครองจากเสียนจ่างเท่านั้น เช่น เมื่อเจ้าแผ่นดินเรียกประชุมเจ้าเมืองต่าง ๆ ตามกฎเกณฑ์การปกครองเดิมนั้น เจ้าเมืองต้องแจ้งแก่เสียนจ่าง หากได้รับอนุญาตเจ้าเมืองจะมีสิทธิขอเบิกค่าเดินทางจากรัฐบาลได้ แต่หากเสียนจ่างไม่อนุญาต เจ้าเมืองที่จะไปนั้น ต้องออกค่าใช้จ่ายเองทุกอย่าง เป็นต้น

นอกจากนี้ รายได้ของรัฐหรือเจ้าแผ่นดิน ซึ่งแต่เดิมนั้นมีรายได้จากภาษีท่าข้ามที่เมืองเชียงรุ่ง รายได้จากบ่อเกลือ บ่อนการพนัน ค่าไร่ฝิ่น ฯลฯ แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นอำเภอแล้ว เจ้าแผ่นดินมีรายได้เฉพาะจากนาประจำตำแหน่งเท่านั้น⁷¹

จะเห็นได้ว่า การสลายไปของจารีตเดิมในการจัดการปกครองและอำนาจการปกครองถูกควบคุมโดยรัฐบาลจีนนั้น ทำให้เกิดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยมีการจัดตั้งการปกครองแบบพินนาจิ้นใหม่ใน พ.ศ.2497 โดยพินนาม่อนทวร หัวเถื่อน ลีตัง แทนที่พินนาเมืองอุเหนือ อูใต้ ที่ต้องสูญเสียให้กับฝรั่งเศสไปใน พ.ศ.2438⁷² อย่างไรก็ตาม การแบ่งเขตปกครองออกเป็นสิบสองพินนาเช่นเดิมนี้อาจประสบความสำเร็จได้

---

⁷¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 65-66, 69-70, 119-120, 123. และหลี่ ฟู่ อี้. อ้างแล้ว, หน้า 123.

⁷² หนังสือพับพื้นเมือง..., หน้า 146.

บทสรุป

สิบสองปันนาเป็นรัฐที่มีอาณาเขตอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำโขง เป็นรัฐที่เกิดขึ้นในยุคจารีต รับแนวความคิดของระบบรัฐแบบจารีตเข้ามาใช้ในการจัดรูปแบบรัฐ เช่นเดียวกับรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ สิบสองปันนาได้ผสมผสานแนวความคิดในการจัดรูปแบบของรัฐระหว่างแนวความคิดจากจีนและพม่า แต่อย่างไรก็ตาม สิบสองปันนาก็ยังมีลักษณะที่แตกต่างไปจากรัฐจารีตอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกรณีที่ว่า สิบสองปันนามิได้นำแนวความคิดของศาสนาพุทธลัทธิลัทธิสังกัจจายน์เข้ามาเสริมสถานะของสถาบันผู้ปกครองเจ้าแผ่นดินในสิบสองปันนาทำหน้าที่เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา และปฏิบัติตามจารีตศาสนา แต่ในกลุ่มของประชาชน ศาสนาพุทธลัทธิสังกัจจายน์ก็จะมีบทบาทแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตในสังคมเช่นกัน และในขณะเดียวกันแนวความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณ ก็ดูจะมีอิทธิพลต่อสังคมควบคู่ไปกับศาสนาพุทธลัทธิสังกัจจายน์

จากลักษณะที่ตั้งของสิบสองปันนานั้น ทำให้สิบสองปันนาเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างชายเขตแดนของจีนและพม่า ซึ่งทำให้สิบสองปันนาคงอยู่ภายใต้แนวความคิดในเรื่องโลกภูมิของจีนและพม่า โดยถูกอ้างตลอดมาว่าสิบสองปันนาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่อยู่ในอาณาจักรอันกว้างขวางของจีนและพม่า ซึ่งทั้งสองจะพยายามอ้างสิทธิธรรมเหนือรัฐสิบสองปันนา โดยเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองเชียงรุ่ง และการเข้ามามีบทบาทในการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา มักจะก่อให้เกิดการขัดแย้งและการแย่งอำนาจของทั้งสองฝ่ายอยู่เสมอ ๆ สำหรับสิบสองปันนาเองก็ยอมรับจารีตการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินโดยจีนและพม่า นอกเหนือจากการยอมรับว่า

เจ้าแผ่นดินต้องสืบเชื้อสายตามสายโลหิตและจากพญาเจิง ซึ่งการยอมรับ การแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินจากจีนและพม่ากลายเป็นจารีตหนึ่งที่สำคัญมากภายใน รัฐสิบสองปันนา ซึ่งเรียกตนเองว่าเป็น “รัฐสองฝ่ายฟ้า” และเป็นผลประการ หนึ่งที่ทำให้เกิดความอ่อนแอภายใน ทั้งนี้เพราะสิบสองปันนาจะต้องอิงอยู่กับ จีนและพม่าเสมอ เมื่อเกิดปัญหาภายใน ทั้งสองจะเข้ามาแก้ไขปัญหาลให้ ลักษณะการพึ่งพิงรัฐมหาอำนาจอื่นเสมอจนกระทั่งไม่ได้มีการพัฒนาการสั่งสม อำนาจภายในศูนย์กลางของรัฐเลย อาจกล่าวได้ว่าภายในสิบสองปันนานั้น ศูนย์กลางคือเชียงรุ่งไม่สามารถปกครองปันนาอื่น ๆ ได้อย่างมั่นคง ซึ่งถ้าหาก จะหันมามองการปกครองภายในสิบสองปันนาจะพบว่า สิบสองปันนาประกอบด้วยหน่วยการปกครอง 12 หน่วยที่เรียกว่า “ปันนา” ในแต่ละปันนาจะมี เจ้าเมืองปกครองและยอมรับอำนาจศูนย์กลาง และที่ตั้งของแต่ละเมืองจะมี ลักษณะที่แยกกันโดยสภาพภูมิศาสตร์ ฉะนั้น จากสภาพแบบนี้ทำให้การ ปกครองจากศูนย์กลางเอื้อมเข้าไปไม่ถึง และอาจจะเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในที่มีลักษณะหลวมแบบนี้ทำให้ศูนย์กลางมีสภาพที่อ่อนแอ ต้อง พึ่งพิงกับมหาอำนาจทั้งจีนและพม่าเสมอ จนกระทั่งกลายเป็นจารีตที่สำคัญ ของสิบสองปันนา ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากเมื่อจีนและพม่าเริ่มอ่อนแอลงแล้ว และเมื่อเกิดความอ่อนแอภายในสิบสองปันนา ในเขตที่จีนและพม่าเริ่มเสื่อม อำนาจลง สิบสองปันนาก็จำเป็นต้องหาแหล่งพึ่งพิงใหม่คือ ไทยและเชียงตุง ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น สิบสองปันนายอมรับไทยอีกรัฐหนึ่ง และเรียกตนเอง ว่าเป็น “ข้าสามฝ่ายฟ้า”

เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา มีการขยายตัวขึ้นมา แข่งขันทางการค้าของอังกฤษและฝรั่งเศส มีผลสำคัญมากต่อการสลายไปของรัฐแบบจารีตสิบสองปันนา เมื่ออังกฤษได้ทำลายศูนย์กลางเดิมคือพม่าและ เชียงตุงแล้ว มีผลทำให้จารีตความสัมพันธ์ของสิบสองปันนากับจีนและพม่า

ในฐานะรัฐสองฝ่ายฟ้าได้เริ่มสิ้นสุดลง และจารีตแบบนี้สิ้นสุดลงอย่างแท้จริง ด้วยการปักปันเขตแดนตามสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและจีนใน พ.ศ.2437 ที่ทำให้สิบสองปันนาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนและเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของจีนอย่างแท้จริง และการปักปันเขตแดนกับฝรั่งเศสใน พ.ศ.2438 ได้ทำลายลักษณะการปกครองแบบจารีตของสิบสองปันนาที่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 เขต เพื่อสอดคล้องกับระบบโลกภูมิ โดยฝรั่งเศสยึดไป 1 ปันนา จึงทำให้สิบสองปันนาเหลือเพียง 11 ปันนาเท่านั้น นอกจากนี้ การแข่งขันทางการค้าที่ทำให้การค้าในดินแดนแถบนี้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ทำให้จารีตการปกครองของสิบสองปันนาต้องเปลี่ยนไป คือ พ่อค้าชาวจีนและชาวเขามีสถานะเป็นถึงเจ้าเมือง ซึ่งแต่เดิมนั้นชนชาติอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชาวไตลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขานั้น มีฐานะเป็นสามัญชนประเภทคนเหือนเจ้าเท่านั้น

แม้ว่าผลกระทบจากการแข่งขันทางการค้าและการเมืองระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส จะทำให้เกิดการสลายตัวของรัฐจารีตของสิบสองปันนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นการสลายไปของรัฐจารีตที่ยังไม่เบ็ดเสร็จ จนกระทั่ง พ.ศ.2470 จีนจึงเข้ามาเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ โดยเปลี่ยนการปกครองจากระบบปันนาเป็นอำเภอ และฐานะของเจ้าแผ่นดินเป็นเพียงข้าราชการชาวพื้นเมืองของจีนคนหนึ่งที่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของจีน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารชั้นต้นที่ยังมิได้ตีพิมพ์

- หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวรรณคดี. จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1201 เลขที่ 6 เรื่องบัญชีเกณฑ์
กองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1204 เลขที่ หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงพญาน่านด้วย
บอกหนังสือ.
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1205 เลขที่ 47 สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ ตอนเมือง
หนองคาย เรื่องส่วนน้ำรัก อบเชย ฟองปลาหมึก เนื้อปลาหมึก ทองคำฝูย.
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 8 เรื่องหลวงยกกระบัตรพระศรีฯ ไปสืบ
ราชการเมืองเมาะคำเลิม.
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 9 เรื่องอังกฤษเจ้าเมืองเมาะคำเลิมว่า
พม่ารบกับพวกข่างแดง ห้ามลูกค้าไปมาค้าขาย
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 10 คำให้การขุนณรงค์ภักดีฯ
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 12 เรื่องจดหมายเหตุสืบราชการเมืองพม่า
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 37 คำแปลใบบอกพระยาน่าน เรื่องแต่ง
นายทัพนายกองไปสืบราชการที่เมืองหลวงภูคา
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 50 ร่างตราพระยามหาอำมาตย์ ถึง
พระยาพิไชยว่าพวกเมืองลา เมืองพลเข้าสวามิภักดิ์ต่อเมื่อน่านขอให้จัดพระอินท-
ราชขึ้นไปจัดเครื่องบรรณาการมาถวาย.
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 51 เรื่องร่างจดหมายเมืองน่านถึงเมือง
เชียงใหม่ เรื่องบุตรมหาวังรบพุ่งกับเจ้าหน่อคำ.
- ..... . จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 52 เรื่องใบบอกพระยาน่าน เรื่องพม่า
คุมไพร่พลมานำเอาหน่อคำไปอยู่เมืองอังวะ.

- หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวชิรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1206 เลขที่ 53 เรื่องชาวเมือง
 เชียงตุงว่าด้วยราชการทัพทางเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 27 เรื่องใบบอก ฯ เรื่องเมืองอังวะเกิด
 กบฏรบพุ่งกันกับพวกกะเหรี่ยงยางแดง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 28 เรื่องใบบอกว่าด้วยเมืองพง เมืองญวน
 เมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 56 เรื่องสารตราเรื่องให้เกลี้ยกล่อมครัว
 เมื่อนำที่หลบหนีไปให้กลับเข้ามาอยู่ตามเดิม.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1209 เลขที่ 29 เรื่องใบบอกพระยาเชียงใหม่ เรื่องกระบือ
 และช้างสีปลาด เรื่องเจ้าอังวะตั้งอุปราช.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1209 เลขที่ 176 เรื่องบัญชาสืบค้าบรทุกกำปั่นไป
 จำหน่าย ณ เมืองใหม่.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 47 ร่างสารตราถึงพระยาเชียงใหม่ตอบรับ
 บอกเรื่องให้ข้าราชการเปลี่ยนชื่อราชการเมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 48 เรื่องร่างจดหมายถึงพญาบดินทร์ฯ
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 49 เรื่องใบบอกพญาพิไชยบอกให้หลวง
 มหาดไทย หลวงนำไปปรับคนครัวเมืองสิบสองปันนา.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 5 คัดบอกพระยาพิไชยบอกข้าราชการทัพ
 เมืองเชียงรุ่งและสิบสองปันนาและหัวเมืองฝ่ายเหนือไปสืบราชการทัพทางเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 51 เรื่องเมืองสิบสองปันนาบังเกิด
 อุณหภูมิวิบัติ นักขัตฤกษ์เบื่องบนได้กระทำกลหะวิวาหะ ชำพินกันตายเป็นอันมากฯ
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 52 เรื่องให้ปรึกษาหารื้อราชการทัพเมือง
 เชียงรุ่งกับพระยาบ้าน.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 54 เรื่องคำให้การว่าด้วยราชการทัพเมือง
 เชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 32 เรื่องบอกข่าวทุกข์และสุขและการจลาจล
 ในบ้านเมืองพงให้มหาไชยทราบ
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 33 เรื่องคำให้การอุปราชที่เมืองพงให้แก่
 อุปราชเมืองหลวงพระบางในคราวที่ลงมาเฝ้า.

- หอสมุดแห่งชาติ. หอวางชิรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 34 เรื่องใบบอกพระรัตนเมืองแก้วถึงพระยาศรีสหเทพฯ บอกข่าวราชการต่าง ๆ ของหัวเมืองในราชการทัพเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 35 หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯมาถึงพระยาสุโขทัย ด้วยบอกลงไปว่าได้แต่งให้พระยาศรีสาโรจน์ไปสืบราชการ ณ เมืองน่านฯ
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 36 เรื่องใบบอกพระยาศรีสหเทพบอกส่งสำเนาจดหมายเมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 37 เรื่องใบบอกพระยาศรีสหเทพส่งหนังสือเมืองภูคา.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 3 เรื่องคำให้การว่าด้วยราชการทัพเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 94 เรื่องศุภอักษรของเจ้านครหลวงพระบาง เรื่องเจ้าอุปราชคุมต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการลงมาทูลเกล้าฯ กับพาลูปราชเมืองเชียงรุ่งลงมาเฝ้าทูลละอองฯด้วย.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1211 เลขที่ 150 หนังสือเจ้าพระยามหินทรบดีถึงหม่อมมหาไชย เจ้าเมืองพงฯ และพงสาวดารเมืองพง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 6 เรื่องคัดบอกพระยาเชียงใหม่ชี้แจงราชการที่นายทัพนายกองยกไปตีเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 6/ก สำเนาแปลจดหมายเมืองนครลำปางและเมืองตาก เรื่องยกทัพไปตีเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 35 เรื่องคำให้การพญานาได้ไปสืบราชการทัพเมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 36 คัดบอกเรื่องให้นายน้อยดู่และหนานอริยวงศ์นำมหาไชยเจ้าเมืองพงลงมาเฝ้า.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 37 คัดบอกพระยารัตนเมืองแก้วบอกข่าวพวกฮ่อยกมาถึงเมืองแวนแล้ว.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 38 สำเนาแปลจดหมายพระยานิรุฐ เรื่องมหาไชยเจ้าเมืองพงจะเอาสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าปราสาททองเป็นแม่
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 39 เรื่องนายน้อยดู่เฝ้าแจ้งข้อราชการ.

- หอสมุดแห่งชาติ. หอวังชิรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 40 คัดบอกเรื่องส่ง
 คำให้การท้าวพระยาเมืองพง และส่งนางบุตรคำ ภรรยามหาไชยลงมาให้แม่ทัพ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1212 เลขที่ 41 เรื่องสารตราถึงพญานานคอบเรื่อง
 นายน้อยดุษฎีนำมหาไชย เจ้าเมืองพงลงมาเข้าเฝ้า.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1212 เลขที่ 1 เรื่องแปลจดหมายเจ้าแสนหวิฟ้ามาถึง
 เมืองพระบาง ว่าด้วยเจ้าอั้งวะให้ตราตั้ง แสนหวิฟ้าเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง และเรื่องส่ง
 ขุนนางห้อมมาเตือนถึงบรรณาการเมืองหลวงพระบางและขอมารดากับน้องและมหาไชย
 ครอบครวักลับไปเมืองเชียงรุ่ง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1212 เลขที่ 2 เรื่องแปลศุภอักษรเมืองหลวงพระบาง
 ส่งเครื่องราชบรรณาการ กับส่งของเครื่องราชบรรณาการลือลงมาทูลเกล้าฯ ถวาย กับ
 ว่าข้าราชการเมืองเชียงรุ่ง พวกลือคำหน่อคำ, มหาไชยหน่อคำ จะให้ราชบุตรเป็น
 เจ้าเมืองเชียงรุ่ง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1212 เลขที่ 3 เรื่องใบบอกเมืองพิไชย ว่าด้วยราชการ
 ทางเมืองเชียงรุ่ง และสืบสองพันนากับว่าด้วยข่าวราชการทางเมืองพม่า.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1212 เลขที่ 5 เรื่องคำให้การพระยาประวิไชยลาวลือ
 เมืองเชียงรุ่ง ว่าด้วยท้าวพระยาเชียงรุ่งปรึกษากันจะปรับนายหน่อคำบุตรมหานาน
 เมืองเชียงเหนือมาเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1212 เลขที่ 6 เรื่องคำให้การเกี่ยวกับเหตุการณ์เมือง
 เชียงรุ่ง และสืบสองพันนา.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 1 เรื่องคำให้การนายพรหมวงศ์ว่าด้วย
 เจ้าเมืองเชียงรุ่งยกกองทัพมารบกับมหาไชยงาคำ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 11 เรื่องคัดบอกเมืองหลวงพระบาง
 เรื่องราชการทางเมืองเชียงรุ่ง และรายวันที่กรมหลวงวงศาทัพพระยามราชยกกองทัพ
 ไปตีเมืองเชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 13 เรื่องหัวเมืองต่าง ๆ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 15 ร่างตราเรื่องทัพเชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 16 เรื่องศุภอักษรกรุงเทพฯว่าด้วยให้
 เกลี้ยกล่อมราชบุตรเมืองเชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 18 คัดบอกใบบอกพระยาสิทธิ์ราชฤทธิไกร.

หอสมุดแห่งชาติ. หอวงษริญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 17 แปลใบบอก
เมืองหลวงพระบาง จ.ศ.1214 ฯลฯ.

- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 21 เรื่องคัดบอกพระยาพิไชยว่าด้วย
ราชการเมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 22 แปลใบบอกเมืองน่าน.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 23 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าราชบุตร
ราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 27 เรื่องสำเนาคัดบอก จ.ศ.1214.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 33 ร่างสารตราถึงพระยาสิทธิราชฤทธิไกรฯ.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 35 เรื่องสำเนาแปลใบบอกเมืองเชียงใหม่
ว่าด้วยเรื่องราชการทัพเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 72 หนังสือว่าด้วยเรื่องเจ้าพระยาขมราช
ปรึกษาราชการเรื่องทัพเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1214 เลขที่ 92 ประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกทัพไปเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 8 ร่างสารตราถึงพระยาสิทธิราชฤทธิไกร
คอบข้อราชการทางเมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 12 คัดบอกพระยารามคำแหงบอกส่งบอก
มหาไชยถึงอุปราชและพระยาน่าน 2 ฉบับ ว่าด้วยข้อราชการทัพทางเมืองเชียงตุง,
เชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 13 ร่างจดหมายเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
ถึงพระยารามคำแหงให้นำกราบทูลกรมหลวงวงศา ว่าด้วยราชการทัพเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 100 จดหมายเหตุนายพรมน้อยมหานาน
เจ้าเมืองเชียงตุง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 109 เรื่องหนังสือพระยาน่านถึงมหาไชย
เรื่องเจ้าห้าราชบุตรเมืองเชียงรุ่ง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 137 เรื่องบอกพระยาศรีราชฤทธิไกร
เรื่องส่งหนังสือป้ายจีน และหนังสือถือ.

- หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวรรณคดี. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 203 เรื่องร่างตรา
เมืองราษฎรกล่าวโทษข้าหลวงเดินสวนจากแขวงเมืองฉะเชิงเทรา.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 2 คำให้การได้นำเงี้ยว คนที่จับได้มา
ได้ถามข้อราชการฝ่ายพม่าฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 5 คัดบอกเมืองตากถึงมหาดไทย เรื่อง
ยกพลสงครามไปสืบราชการเมืองเมะลำเลิง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 23 คัดบอกเมืองอุตรดิตถ์ว่าด้วยข้อราชการ
ทางเมืองเชียงรุ่ง และเมืองเชียงของ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 5 คัดบอกเจ้าพระยามรชาบอจจำนวน
เกณฑ์พล และเสบียงอาหารจากเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูนฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 58 เรื่องคัดบอกเมืองเชียงใหม่
จ.ศ.1216 ฯลฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 60 เรื่องสำเนาแปลจดหมายพระยาหลวง
แสนราชาไชย.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 63 คำให้การพวกเงี้ยวเรื่องราชการทัพ
เชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 65 สำเนาแปลจดหมายเมืองเชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 66 คำให้การนายหนานเชียงฮี้ (ฮี้) เรื่อง
ให้การว่าด้วยเรื่องเกณฑ์ไปทัพเมืองเชียงตุง.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 68 เรื่องคัดบอกพระราชโยธา.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 69 คัดบอกหลวงพิพิธ บอกส่งใบบอก
เมืองแพร่ฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1216 เลขที่ 70 ร่างสารตราถึงพระยาสิทธิราชฤทธิไกร
ตอบเรื่องกรมหลวงวงศาฯ.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 21 เรื่องร่างสุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง
1217.
- _____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 4 เรื่องคำให้การจีนเลาซิน จีนเซีย
นายน้อยกา ว่าด้วยกองทัพกรุงเทพฯ เมืองเชียงใหม่ยกเข้าตีเมืองเชียงตุงฯ.

- หอสมุดแห่งชาติ. หอวังชิรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 7 สำเนาแปล
 ใบบอกพระยารัตนอาณาเขตเมืองเชียงราย ฯลฯ เรื่องพระยาอุปราชาป่วยถึงแก่กรรม
 กับเรื่องพม่าตั้งตัวเป็นผู้วิเศษ.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 23 สำเนาแปลใบบอกเมืองน่าน เรื่อง
 ได้แต่งให้นายหนานอัครวงษ์พานางปู่คำกรรยามหาไชย กับครอบครัวลี้ที่สมัครขึ้นไป
 ส่งเมืองพง.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 24 สำเนาแปลจดหมายมหาไชยถึงเมืองน่าน
 เรื่องขอให้ส่งครวี่ลี้ที่ตกค้างกลับไปเมืองพง.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 25 คัดบอกพระยาพิไชยถึงพระยาน่าน
 เรื่องพระยาน่านได้แต่งให้นายหนานอัครวงษ์ พานางปู่คำกรรยามหาไชย และครอบครัว
 พวกลี้ที่สมัครกลับคืนไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม ไปส่ง ณ เมืองพง.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 26 สำเนาแปลใบบอกเมืองน่านว่าด้วย
 ข้าราชการทางเมือง 12 พันนา อุปราชากับพญาน้อยเมืองรำพระยาเชียงทองรบกัน.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 7 คัดบอกพระยาพิไชยส่งใบบอกพระยา
 หอหน้า พระยาราชวงษ์เมืองน่าน ฉบับว่าด้วยราชการเมือง 12 พันนา.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 2 สำเนาใบบอกว่าด้วยมหาไชยเจ้าเมืองลา
 แต่งหนังสือเดือนทุกหัวเมืองฝ่ายตะวันออกกว่าให้ไปชุมนุมอ่อนอยู่ที่เมืองอุ.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 29 เรื่องจดหมายพระยาพิไชยตอบรับ
 บอกเมืองน่าน ฯลฯ.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 36 สำเนาแปลสุภอักษรเมืองเชียงใหม่
 บอกเรื่องราชการเมือง 12 พันนา และเรื่องเผาศพมหานานเจ้าเมืองเชียงดุง.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 36 ก. เรื่องสุภอักษรเมืองเชียงใหม่ เรื่อง
 มหาไชยยกกองทัพไปตีเมืองเชียงรุ่ง ฯลฯ.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 37 เรื่องร่างสุภอักษรถึงเมืองเชียงใหม่
 ตอบสุภอักษรเรื่องจัดกองทัพไปรบเมืองยางแดง ฯลฯ
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 38 เรื่องร่างจดหมายเจ้าพระยานิกรบดินทร์
 ถึงหม่อมมหาไชยเจ้าเมืองพงฯ.
- ..... จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 39 เรื่องสำเนาแปลสุภอักษรเมืองน่านส่ง
 ต้นไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการ กับว่ามหาไชยขอคนครวี่ที่ตกค้างกลับคืนไปฯ.

หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวชิรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 40 สำเนาแปล
จดหมายเมืองน่านว่าด้วยข้อราชการทางเมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงตุง เรื่องมหาไชยแล
12 พันนา.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 31 เรื่องคัดบอกเมืองหลวงพระบาง
ว่าด้วยราชการเมืองหลวงพระบาง.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 32 ร่างศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง
ตอบเรื่องนายยงบุตรมหาไชยกับพญาล้อมเมืองไซเป็นขบถ.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 33 ศุภอักษรเมืองน่านเรื่องเจ้าเมืองแขง
แต่งคนมาพูดจาเรื่องเขตแดนเมืองสิงห์ เมืองบัง.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 35 เรื่องราชการทางเมืองหลวงพระบาง
นายยงบุตรมหาไชย เป็นพวกเอาเพลิงเผาบ้านเรือนแล้วไล่ฟันพวกกองทัพเมือง
หลวงพระบาง.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 35 เรื่องสำเนาคัดบอกท้าวพระยาเมือง
หลวงพระบาง.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 36 ร่างศุภอักษรถึงเมืองลำปาง ลำพูน น่าน
ให้เกณฑ์กองทัพไปเข้ากับกองทัพเมืองเชียงใหม่ยกไปตีเมืองเชียงรุ่ง และเมืองขึ้น
เมืองเชียงรุ่งในฤดูแล้งหน้า.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 37 สำเนาแปลบอกเมืองแพร่ถึงเมือง
อุดคิษฐ์ว่าด้วยราชการทางเมืองเชียงรุ่ง 12 พันนา.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 38 ร่างศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง
เรื่องนายยงยกทัพมากวาดครัวลื้อให้เจ้าเมืองหลวงพระบางซึ่งลงมาอยู่ที่เมืองพิไชย
รับกลับไปเมืองหลวงพระบาง คิดราชการบ้านเมือง.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 39 คัดบอกเมืองพิไชยว่าได้ยกกองทัพ
ไปตั้งบ้านปากลายได้ข่าวว่ากองทัพเมืองหลวงพระบางยกเข้าตีกองทัพอ้ายยง เมืองพง
แตกหนีไปด้านเขตแดน.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 40 สำเนาคัดบอกเรื่องหลวงรักษามบุรี
ผู้กำกับเมืองหลวงพระบางว่าด้วยเจ้าแสนหวีฟ้าให้หาท้าวพระยาเมืองลา เมืองพงขึ้น
ไปปรึกษาราชการและสำเนาแปลบอกเมืองหลวงพระบาง เรื่องเจ้านครหลวงพระบาง
และเจ้านายแต่งให้พระยาเมืองแพน, หัวพันเมืองจันทน์ไปสืบราชการทางเมืองเชียงรุ่ง.

- หอสมุดแห่งชาติ. หอวงวิธาน. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 47 คัดบอกหนังสือ
 นายขมิ้มถึงเมืองน่านว่าด้วยเหตุพญาลือเมืองไทยกำเริบเป็นขบถ.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 49 คัดศุภอักษรเมืองน่านบอกข้าราชการ
 ทางเมืองเชียงรุ้งว่านายขมิ้มหนังสือแจ้งเหตุการณ์ซึ่งเกิดรบพุ่งกันนั้น เพราะพวก
 ท้าวพระยาเมืองหลวงพระบางทำการกตัญซ่มเหงพวกครัวลือ.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 51 คำแปลหนังสือเจ้าแสนหวิฟ้า แล
 ท้าวพระยาเมืองเชียงรุ้ง รวม 11 ฉบับ ว่าราชการเมือง 12 พันนาซึ่งนายขบถ
 มหาไชยก่อการกำเริบ.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 52 เรื่องร่างศุภอักษรถึงเมืองน่านตอบ
 เรื่องเจ้าเมืองน่านมีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมนายขบถมหาไชยา.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 56 ศุภอักษรเมืองน่านมีมาขอพาทนะ
 เครื่องศาสตราวุธ กับส่งคืนหนังสือนายขมิ้มมา 7 ฉบับ.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 57 สำเนาจดหมายเมืองน่านมีไปถึง
 นายขบถเกลี้ยกล่อมนายขบถให้เข้าหาโดยดี.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 58 เรื่องเมืองน่านมีไปถึงนายขบถเกลี้ยกล่อม
 นายขบถให้เข้าหา (ครึ่งหลัง)
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 59 ใบบอกเมืองพิไชย เรื่องส่งหนังสือ
 เมืองหลวงพระบาง แลเมืองเชียงรุ้ง 12 ฉบับ ว่าด้วยข้าราชการเมืองเชียงรุ้ง.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 60 จดหมายเหตุขจรเจษฎ์มายังเมือง
 พิไชยว่าด้วยเจ้าน้อยมหาวงษ์เมืองน่านขึ้นไปถึงเมืองพงทวงเงินนายขบถนายขบถเอาเงิน
 2 พัน ดีใช้หนี้.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 69 สำเนาคำแปลจดหมายเมืองเชียงตุง
 มียังเมืองน่านว่าด้วยเรื่องเขตแดนเมืองเชียงแสนซึ่งพระยาจันทมกุไปตั้งอยู่นั้น
 ได้เลิกถอนไปแล้ว.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 70 คัดบอกพระยาพิไชย กรมการบอกส่ง
 ศุภอักษรเมืองน่านว่าได้แต่งคนไปสืบราชการเมืองพระบาง เมืองเชียงใหม่.
- . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 71 คัดบอกเมืองพิไชย ส่งหนังสือ
 เสนาบดีเมืองหลวงพระบาง หนังสือเจ้าแสนหวิฟ้า เมืองเชียงรุ้งถึงเจ้าเมือง
 หลวงพระบาง.

- หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวรรณคดี. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 72 ศุภอักษรเมืองน่าน
 คอบศุภอักษรว่าด้วยนายขบฏกรมหาไชยพร้อมทั้งเมืองลา เมืองรำ พวกเงี้ยว พวก
 ปองพากันยกกองทัพมาจตุตถเขตแดนเมืองขึ้นเมืองหลวงพระบางยับยั้งเอาไว้สิ้นฯ.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1224 เลขที่ 73 เรื่องสำเนาแปลจดหมายเหตุเมืองเชียงรุ่ง
 จ.ศ.1224 เรื่องราชบุตรเมืองเชียงรุ่งถึงหลวงพระบาง.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 2 คัดบอกเมืองน่านว่าพระยาน่านได้คุมทัพ
 เมืองหลวงพระบางยกขึ้นไปพร้อมด้วยเจ้าฟ้าเมืองน่าน.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 26 สำเนาแปลจดหมายเหตุเมืองน่านถึงเมือง
 พิไชยว่าด้วยข่าวราชการ 12 พันนา ฯลฯ.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 27 คัดศุภอักษรเมืองน่าน ฯลฯ.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 28 กระแสรับสังกรมหลวงวงษาฯ ให้หนังสือ
 ให้เจ้านครเมืองน่านถึงนายเทพวงศ์ หลานมหาไชย เรื่องครวญลือซึ่งตกอยู่เมืองน่าน.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1228 เลขที่ 30 ศุภอักษรเมืองเชียงใหม่บอกข้าราชการ
 ท้าทางเมืองเชียงรุ่ง และเมืองอังวะฯ.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1228 เลขที่ 31 ศุภอักษรเมืองน่านว่าด้วยเจ้าเมือง
 อังวะตั้งบุตรอุปราชเป็นมหารัง เจ้าเมืองเชียงรุ่งกลับจากเมืองอังวะถึงเมืองน่าน.
- _____ . จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1228 เลขที่ 70 ศุภอักษรเชียงใหม่ตอบเรื่องพ่อค้า
 เมืองเชียงตุงขอเข้ามาค้าขายในเมืองเชียงใหม่.
- _____ . พงสาวดาร มัดที่ 16 พงสาวดารจีน.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 001.2/18 มัดที่ 10 พงสาวดารเมืองเชียงรุ่ง (เรียงปี).
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 10/ง เล่มที่ 7 ผูก 4 มัดที่ 2 พงสาวดารเมืองเชียงใหม่.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 16/ง เล่มที่ 9 ผูก 4 มัดที่ 2 พงสาวดารเมืองเชียงใหม่.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 16/ง เล่มที่ 10 มัดที่ 2 พงสาวดารเมืองเชียงใหม่.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/ก เล่มที่ 1 มัดที่ 11 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/ก เล่มที่ 2 มัดที่ 16 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/ข เล่มที่ 1 มัดที่ 16 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/ข เล่มที่ 2 มัดที่ 11 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/ค มัดที่ 11 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.
- _____ . พงสาวดาร เลขที่ 17/จ มัดที่ 11 พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง.

- หอสมุดแห่งชาติ. ห้องวรรณคดี. พงศาวดาร เลขที่ 17/ฉ มัดที่ 11 พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18 เล่มที่ 1 มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18/ก เล่มที่ 2 มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18/จ มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18/ง มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18/ฉ มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 18/ช มัดที่ 10 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 10 มัดที่ 12 พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ คำให้การพระยาราชไมตรี,
 ราชคำภัก, แสนราชวัง, เมืองเชียงใหม่ ร.ศ.109.
 _____. พงศาวดาร เลขที่ 22/ฉ มัดที่ 22 พงศาวดารเมืองหมอกใหม่ (พม่า).
 _____. พระพุทธศาสนา เลขที่ 052 01 002-002 ดำเนินพิมพ์ของ 2 เล่ม.

หนังสือ

- จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง. พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2459 (พิมพ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพนายพลเรือตรี พระยานาวาพลยุทธ์ (ม.ล.พิณ สนิทวงศ์ ณ กรุงเทพฯ).
 จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของ
 ชื่อชนชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2519.
 ฉลาดชาย รมิดานนท์. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิยะดา สมสวัสดิ์. พม่า : อดีตและปัจจุบัน.
 เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2526.
 ดอดด์, วิลเลียม คริฟตัน. ชนชาติไทย. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2513.
 (พิมพ์ในงานสถาปนาปิณฑุสสานายสุนทร ติระวัฒน์).
 ดำเนินพระยาเจียง. 2 เล่ม. ปรีวรรต โดยอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และอานันท์ กาญจนพันธ์.
 เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์ส่งเสริมและศึกษา
 วัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2524.
 ดำเนินพิมพ์เมืองเชียงใหม่. พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.
 ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 2
 กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2521.

นพรัตน์, นักองค์. ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา. แปลโดย พันตรีหลวงเรืองเดชอนันต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : แพร่พิทยา, 2513.

นราธิปประพันธ์พงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พงศาวดารไทยใหญ่. 3 เล่ม. พระนคร : คุรุสภา, 2525.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ พันตรีอาคม พัตติยะ. ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2527.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา. พระนคร : โรงพิมพ์รั้วพิมพ์, 2498.

_____. ลือ, คนไทยในจีน. พระนคร : โรงพิมพ์รั้วพิมพ์, 2498.

ประชาภิจักรจักร์, พระยา. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 6. นครหลวง : แพร่พิทยา, 2515.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9. “พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง.” พระนคร : คุรุสภา, 2503.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 47. “ประวัติศาสตร์ยูนนาน และทางไมตรีกับจีน.” พระนคร : คุรุสภา, 2513.

ผันฉวี. ฆมานชู (จดหมายเหตุของพวกฆมาน). พระนคร : กรมศิลปากร, 2512.

รายงานการค้าระหว่างประเทศ : นโยบายและการค้าต่างประเทศของประเทศสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ.2521-2522. กรุงเทพมหานคร : กองนโยบายการพาณิชย์ กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์, 2523.

วัลย์ธดา อินทวุฒิชัย. การค้าสิ่งทอระหว่างไทยกับนอร์เว และสถานการณ์สิ่งทอของประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์, 2519.

วิไลวรรณ นุชเกษม. ความตกลงการค้าสิ่งทอระหว่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์, 2519.

เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

สุชาติ ภูมิบริรักษ์. สิบประวัติศาสตร์ไทยน่านเจ้าอาณาจักรของใคร?. กรุงเทพมหานคร : วรรณกรรมเพื่อชีวิต, 2525.

หม่องทินอ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพาณิชย์, 2519.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. 2 เล่ม. แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณอยุธยา และคนอื่น ๆ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2522.

บทความวารสาร

ชาร์ป, ลอริสตัน. “ลักษณะวัฒนธรรมในเอเชียอาคเนย์ต่อเนื่องหรือขาดตอน.” แปลโดย กาญจนา คำสุวรรณ. จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 1 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2520) : 1-10.

ธิดา สาระยา. “สร้างบ้านแปงเมือง-ระบบเมืองคู่สถาบันเมืองลูกหลวง.” เมืองโบราณฉบับ สุพรรณภูมิ. 9 (เมษายน-กรกฎาคม 2526) : 13-27.

นากามูระ, มิดสุโอะ. “ระบบการเมืองในสิบสองปันนา : การศึกษาอาณาจักรของพวกกล้อใน มณฑลยูนนานประเทศจีน โดยการศึกษาแบบ ethonohistory.” เก็บความโดย บัณฑิต อ่อนคำ. จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2 (กันยายน 2517) : 20-27.

เบนดา, แฮรี่ เจ. “โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์.” แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 1 (พฤษภาคม-สิงหาคม, 2520) : 11-38.

วิภาควฑูต, พระ. “บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม.” แปลโดย ร.อ.หญิงสุมาลี วีระวงศ์. วารสารแผนที่ฉบับพิเศษรวมเล่ม. 24-25 (กรกฎาคม 2524-มิถุนายน 2525) : 5-8.

สุมิตร ปิติพัฒน์. “คนไทยในสิบสองปันนา.” วารสารธรรมศาสตร์. 12 (มีนาคม 2526) : 123-137.

ไฮน์-เกลเดิน, ร็อบเบิร์ต. “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. สังคมศาสตร์. 6 (เมษายน-กันยายน 2525) : 1-21.

วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น

พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง. แปลโดย เรณู วิชาศิลป์. (พิมพ์คัด).

มณีคำ คำลือ, เจ้าหม่อม. ประวัติของพระเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่ง. (พิมพ์คัด).

สายชล วรรณรัตน์. “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ.2325-2352” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

หน่อคำ 4 หมื่นนา, เจ้า. “เมืองแซ่.” หนังสือพิมพ์พื้นเมืองเรื่องคำวลีสองพันนา เชียงรุ่ง และเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินแสนหรีฟ้า (ต้นฉบับภาษาไตลื้อของเจ้าหน่อคำ4หมื่นนา). (พิมพ์คิด).

อุษณีย์ ธงไชย. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ.1839-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ภาษาต่างประเทศ

Primary Sources

Foreign Office. 405/89 Note on Kengtung Frontier, 1898-99.

———. 422/16 Notes by Sir A. Eden and Colonel Yule on the Shan States and their relations towards Burma.

———. 422/17-18 Arrangements for carrying out the convention between India and China of July 24, 1886.

Books

American Missionaries. *Siam and the Siamese*. London : T. Woolmer, 1886.

Anderson, J. *A Journey along a Part of the Siam-Burma Frontier*. [n.p., n.d.].

Anderson, John. *Mandalay to Momien : A Narrative of the Two Expeditions to Western China of 1868 and 1875 under Colonel Edward B. Sladen and Colonel Horace Browne*. London : Macmillan, 1876.

Archer, W.J. *Visit to Chiengtung 1888*. London : Harrison and sons, 1888.

- Backus, Charles. *The Nan-Chao Kingdom and T'ang China's Southwestern Frontier*, Cambridge : Cambridge University Press, 1981.
- Bacon, George B. *Siam : The Land of the White Elephant as It Was and Is*. New York : Charles Scribner's Sons, 1889.
- Baker, D.C. *T'ai Shan : An Account of the Sacred Eastern Peak of China*. Taipai : Ch'eng Wen Publishing, 1971.
- Banerjee, Anil Chandra. *Annexation of Burma*. Calcutta : Mukherjee and Bros., 1944.
- Barth, Fredrik. *Ethnic Groups and Boundaries*. London : The Social Organization of Culture Difference, 1969.
- Barthelemy. *En Indo-Chine, 1894-1895 : Cambodge, Cochinchine, Laos, Siam Meridional*. Paris : Plon Nourrit, 1899.
- Bartlett, Norman. *Land of the Lotus Eaters : A Book Mostly about Siam*. London : Farrolds Publishers, 1959.
- Besso, Salvatore. *Siam and China*. Translated by C. Mathews. London : Simpkin, Marshall, Hamilton and Kont, [n.d.].
- Bock, Cark. *Temples and Elephants : The Narrative of a Journey of Exploration through Upper Siam and Lao*. London : Sampson Low, 1884.
- Bohn, Henry G. *China : Pictorial, Descriptive and Historical with Some Account of Ava and the Burmese, Siam and Anam*. London : Henry G. Bohn, 1853.
- Bowring, Sir John. *The Kingdom and People of Siam*. 2 vols. Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1969.
- Bradley, Neville. *The Old Burma Road : A Journey on Foot and Moulback*. London : Heinemann, 1945.
- Briggs, W.A. "Missions among the Laos of Indo-China." In *The Missionary Review of the World*, pp. 269-339. New York : Funk and Wagnalls, 1899.
- Burchett, Wilfred G. *Mekong Upstream*. Burlin : Seven Seas Publisher, 1959.
- Burleigh, Charles. *The Living Mekong*. Hong Kong : Angus and Robertson, 1971.

- Cameron, Nigel. **Barbarians and Mandarins : Thirteen Centuries of Western Travelers in China.** New York : Weatherhill, 1970.
- Campbell, J.E.R. **Siam in the Twentieth Century : Being the Experiences and Impressions of a British Official.** London : Edward Arnold, 1902.
- Carter, A. Cecil. **The Kingdom of Siam.** New York : G.P. Putnam's Sons, 1904.
- Chandran, J. **The Burma-Yunnan Railway : Anglo-French Rivalry in Mainland Southeast Asia and South China, 1895-1902.** Athens : Center for Internal Studies, Ohio University, 1971.
- Chandran, J. **The Contest for Siam 1889-1902 : A Study in Diplomatic Rivalry.** Kuala Lumpur : Penerbit University Kebangsaan Malaysia, 1977.
- Chang Ch'eng Sur. **Sino-Burmese Frontier Problem.** Peiping : The Harvard-Yenching Institute of Yenching University, 1937.
- Charnvit Kasetsiri. **Bangkok Chronicles and the Sixteenth Century War between Siam and Burma.** Ithaca : Cornell University Press, 1969.
- ChauJu-Kua. **Chau Ju-kua : His Work on the Chinese and Arab Trade in the Twelfth and Thirteenth Centuries, Entitled Chu-Fan Chi.** Translated by Friedrich Hirth and W.W.Rockhill New York : Paragon Book, 1966.
- The Chinese Repository.** 20 Vols. n.p., 1851.
- Clarke, Samuel R. **Among the Tribes in South-west China.** Taipei : Ch'eng Wen Publishing, 1970.
- Cochrane, W.W. **The Shans.** 2 Vols. Rangoon : Government Printing Press, 1905.
- Colquhoun, Archibald R. **Across Chryse : Being a Narrative of a Journey of Exploration through the South China Boarder Lands from Canton to Mandalay.** London : William Cloures and Son. 1883.
- Cordier, Henri. **The Book of Sir Marco Polo : The Venetion Concerning the Kingdoms and Marvels of the Vol.I.** Translated by Sir Henry Yule. Third Edition. London : John Murray, 1921.
- Costin, Q.C. **Great Britain and China, 1833-1860.** Oxford : Clarendon Press, 1968.

- Credner, Wilhelm. **Cultural and Geographical Observations Made in the Tali (Yunnan) Region with Special Regard to the Nan-Chao Problem.** Translated by Erik Seidenfaden. Bangkok : The Bangkok Times Press, 1935.
- Davies, H.R. **Yunnan : The Link between India and the Yangtze.** Cambridge : Cambridge University Press, 1909.
- De Beauclair, Inez. **Asian Folklore and Social Life Monographs.** Taipei : The Orient Culture Service, 1970.
- . **Tribal Cultures of Southwest China.** Taipei : The Orient Culture Service, 1970.
- De Carne, Louis. **Voyage en Indo-Chine et dans l'Empire Chinois par Louis de Carne.** Paris : Libraire de la Societe des Gens de Lettres, 1872.
- D'Orleans, Prince Henri. **Around Thokin and Siam.** Translated by C.B. Pitman. London : Chapman and Hall, 1894.
- Deignan, H.G. **Burma Gateway to China.** New York : Smithsonian Institution, 1943.
- Deveria, G. **Histoire des Relations de la Chine avec l'Annam Vietnam du XVIe au XLXe Siecle.** Paris : Libraire de la Societe Asiatique, 1880.
- Dunn, Wie T. **The Opium Traffic in Its international Aspects.** New York : Columbia University, 1920.
- Explanatory Notices on the Display of Ancient Warfare, Representing the Attack of the Burmese Stronghold by the Siamese during Their Expedition against Tavoy in the Year B.E.2330.** Bangkok : The Committee of the Military Tournament, 1922 (B.E.2465).
- Fairbanke, John K. and Ssu-Yu Teng. **Ch'ing Administration : Three Studies.** Cambridge : Harvard University Press, 1960.
- Fan Ch'O. **The Man Shu Book of the Southern Barbarians.** Translated by Gordon H. Luce. Ithaca : Cornell University Press, 1961.
- Finlayson, George. **The Mission to Siam and Hue : The Capital of Cochin-China in the Years 1821-2.** London : John Murrey, 1826.

- Fitzgerald, C.P. **The Southern Expansion of the Chinese People : "Southern Fields and Southern Ocean."** London : Barrie and Jenkins, 1972.
- Gallois, Chabert L. **Atlas General de l'Indo-Chine Francaise.** Hanoi : Imprimerie d'Extreme-Orient, 1909.
- Garnier, Francois. **Voyage d'Exploration en Indo-Chine Effectue pendant les Annees 1866 et 1867 par une commission Francaise.** Paris : [n.p.], 1873.
- Geelan, P.J.M. **The Times Atlas of China.** London : Times Books, 1974.
- Goodrich, L. Carrington. **China's Earliest Contacts with other Parts of Asia.** Canberra : Australian National University, 1961.
- Graham, W.A. **Siam Vol. I.** London : Alexander Moring, 1924.
- Hall, Daniel George Edward. **Burma.** Third Edition. London : Hutchinson University Library, 1960.
- Hallet, Holt S. **A Thousand Miles on Elephant in the Shan State.** London : William Blackwood and Sons. 1890.
- Hanks, L.M. **Maps of Ethnic Settlements of Chiengrai Province. North of the Mae Kok River, Thailand.** Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, 1975.
- Hanks, Lucien M. et al. **Ethnographic Notes on Northern Thailand.** Ithaca : Cornell University Press, 1965.
- . **A Report on Tribal People in Chiengrai Province, North of the Mae Kok River.** Bangkok : The Siam Society, 1964.
- Hanna, Willard A. **Change in Chiengmai.** New York : American Universities Field Staff, 1965.
- Harvey, Godfrey Eric. **History of Burma, from the Earliest Times to 10 March 1824, the Beginning of the English Conquest.** London : Frank Cass, 1925.
- Hawkins, Horatio B. **Geography of China.** Shanghai : Commercial Press, 1913.
- Haylen, Leslie Clement. **Chinese Journey : The Republic Revisited.** Sydney : Angus and Robertson, 1959.
- Henry, B. **Ling-Nam or Interior Views of Southern China, including Explorations in the Hitherto Untraversed Island of Hainan.** London : S.W. Partridge, 1886.

- Hinton, Harold C. **China's Relations with Burma and Viet-nam : A Brief Survey.** New York : Institute of Pacific Relations, 1958.
- Hsu, Mongton Chih. **Railway Problems in China.** New York : Columbia University, 1915.
- Htin Aung, Muang. **The Stricken Peacock : Anglo-Burmese Relations, 1752-1948.** The Hague : Martinus Nijhoff, 1965.
- Hudson, Roy. **Hudson's Guide to Chiangmai and the North.** Chiangmai : Hudson Enterprises, 1971.
- Inventaire du Fonds. **Chinois.** 3 Tomes. Hanoi : Imprimerie d'Extreme-Orient, 1929-1943.
- Johnston, R.F. **From Peking to Mandalay : A Journey from North China to Burma through Tibetan Scuch'nan and Yunnan.** Taipei : Ch'eng Wen Publishing, 1972.
- Keyes, Charles F. **The Golden Peninsula : Culture and Adoption in Mainland Southeast Asia.** New York : Macmillan, 1977.
- Kiang Chao-Yuan. **Le Voyage dans la Chine Ancienne.** Vientiane : Vithagna, 1975.
- Kim-Gual, Kwan. **Chinese Cavalcade.** London : H. Jehkins, 1963.
- Kuhn, Isobel. **Ascent to the Tribes, Pioneering in North Thailand.** London : China Inland Mission, 1956.
- Kunstadter, Peter. **Southeast Asia Tribes, Minorities and Nations.** Princeton : Center of International Studies, 1967.
- Lan, Zheng. **Travels through Xishuangbanna : China's Subtropical Home of Many Nationalities.** Beijing : Foreign Language Press, 1981.
- Lanfer, Berthold. **Sino-Iranica : Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran.** Taipei : Ch'eng Wen Publishing, 1967.
- Le May, Reginald. **An Asian Aready : The Land and People of Northern Siam.** Cambridge : W. Heffer and Sons, 1926.
- Leach, E.R. **Political Systems of Highland Burma : A Kachin Social Structure.** London : University of London Press. 1977.

- Lebar, Frank M. et al. **Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia**. New York : Human Relations Area Files, 1964.
- Legendre, A.F. **Au Yunnan et dans le Massif du Kin-Ho**. Troisième Edition : Paris : Plon Nourrit, 1913.
- Lowdermilk, W.C. and Wickes, Dean R. **History of Soil Use in the Wu T'ai Shan Area**. [n.p.,n.d.].
- Ma Tuan-Lin. **Nan-Chao**. Bangkok. : Prachandra Press, 1949.
- Me Aleavy, Henry. **Black Flags in Vietnam : The Story of a Chinese Intervention**. London : George Allen and Unwin, 1968.
- Mc Carthy, J. **Siamese Journals, 1890-1893**. Bangkok : Siam Media International, 1983.
- Mc Farland, Bertha Blount. **Mc Farland of Siam : The Life of George Bradley Mc Farland, M.D., D.D.S., Afterwards Phra Ach Vidyagama**. New York : Vantage Press, 1958.
- Malcom, Howard. **Travels in South Eastern Asia Embracing Hindustan, Malaya, Siam and China, Vol. I**. Third Edition. Boston : Gould, Vendall and Lincoln, 1839.
- Manich Jumsai, M.L. **History of Laos**. Second Edition. Bangkok : Chalermmit, 1971.
- Melner, G.B. **Natural Symbols in South East Asia**. London : School of Oriental and African Studies, 1978.
- Metford, Beatrix. **Where China Meets Burma, Life and Travel in the Burma-China Border Lands**. London : Blackie, 1935.
- Michael, Henry N. **Ethnic Origins of the Peoples of Northeastern Asia**. Toronto : The Arctic Institute of North America, 1963.
- Moerman, Michael. "Ethnic Identification in Complex Civilization : Who Are the Lue?" In **American Anthropologist** Vol. 67, pp. 1215-1230. California : University of California Press, 1965.
- Northeasterners in the Chiengrai Area**. Bangkok : United States Operations Mission, [n.d.].

- Nolton, M. Camille, trans. **Annales du Sian, Chroique de XiengMai**. Paris : Libraire Orientaliste Paul Genther, 1932.
- Pallegoix, Jean Baptiste. **Description du Royaume Thai ou Siam Tome Premier**. Paris : Au Profit de la Mission de Siam, 1854.
- Pavie, Auguste. **Mission Pavie, Indo-China 1879-1895 : Geographie et Voyages**. Paris : Ernest Leroux, 1901.
- Pirazzoli-T'Serstevens, Michel. **La Civilization du Royaume de Dian a l'Epoque Han d'apres le Meteriel Exhume a Shanghai Shan (Yumma)**. Paris : Ecole. Francaise d'Extreme-Orient, 1974.
- Potter, Jack M. **Thai Peasant Social Structure**. Chicago : University of Chicago Press, 1976.
- Pourais, M. **La Chine : Huit Ans au Yun-nan : Ecrit d'un Missionnaire**. Deuxieme Edition. Lille : Societe de Saint Augustin, 1889.
- Richet, Etienne. **Heures d'Asia : Indo-Chine Francaise, Siam, Chin Meridionale**. Paris : Societe d'Editions Litteraires et Artistiques, 1902.
- Rocher, Emile. **La Provice Chinoise du Yun-nan**. Paris : Ernest Leroux, 1879.
- Ronaldshay, L.M.L.D. **A Wondering Student in Far East**. Edinburgh : William Blackwood and Sons, 1908.
- Rosabi, Morris. **China and Inner Asia : from 1368 to the Present Day**. New York : Pica Press, 1975.
- Saimong Mangrai, Sao, translator. **The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle**. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1981.
- _____. **The Shan States and the British Annexation**. Ithaca : Cornell University Press. 1965.
- Sarasin Viraphol. **Tribute and Profit**. Cambridge : Council on East Asian Studies, Havard University, 1977.
- Scott, G.E. and Hardiman. J.P. **Gazettier of Upper Burma and the Shan State Part I. 2 Vols**. Rangoon : Government Printing Press, 1900.

- Scott, G.E. *Gazettier of Upper Burma and the Shan State Part II*. 3 Vols. Rangoon : Government Printing Press, 1901.
- Scott, Sir J. George. *Burma and Beyond*. London : Grayson and Grayson, 1932.
- See, Chong Su. *Foreign Trade of China*. New York : Columbia University, 1919.
- Seidenfaden, Erik. *The Thai People : The Origins and Inhabitants of the Thai People with a Sketch of Their Material and Spiritual Culture*. Bangkok : The Siam Society, 1958.
- Siamese Legation in Paris. *Compiler State Papers of the Kingdom of Siam, 1664-1886*. London : William Ridgway, 1886.
- Singhal, D. *The Annexation of Upper Burma*. Singapore : Eastern University Press, 1960.
- Skinner, G. William and Kirsch, A. Thomas. *Change and Persistence in Thai Society*. Ithaca : Cornell University Press, 1975.
- Smith, Nicol. *Burma Road*. Indianapolis : Bobbs-Merrill, 1940.
- Smith, Ronald Rishop. *Siam or the History of the Thais from Earliest Times to 1569 A.D.* Maryland : Decatur, 1966.
- Smyth, H. Warrington. *Notes of a Journey on the Upper Mekong, Siam*. London : John Murray, 1895.
- Steensgaard, Niels. *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century, the East India Companies and the Decline of the Caravan Trade*. Chicago : University of Chicago Press, 1975.
- Steinburg, David Joel et al. *In Search of Southeast Asia*. New York : Praeger Publishers, 1971.
- Stuart, John. *Burma through the Centuries : Being a Short Account of the Leading Races of Burma, of Their Origins, and of Their Struggles for Supremacy through at Past Centuries : Also of the Three Burmese Wars and of the Annexation of the Country by the British Government*. London : Keegan Paul, 1909.

- Symes, Michael. *An Account fo an Embassy to the Kingdom of Ava, in the Year 1795*, by Lieut-Colonel Michael Symes. Edinburgh : Constable, 1827.
- Symes, Michael Symes : *Journal of His Second Embassy to the Court of Ava in 1802*. Edited by D.G.E. Hall. London : George Allen and Unwin, 1955.
- Tej Bunnag. *The Provincial Administration of Siam, 1892-1915*. Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1977.
- Thomson, J. *The Straits of Malacca, Indo-China and China or Ten Years Travels, Adventures and Residence Abord*. London : Sampson Low, 1875.
- Trager, Frank. *Burma and China*. {n.p.}, 1964.
- The Travels of Marco Polo*. London : Everyman's Library, 1908.
- Vassal, Gabrielle M. *Mon Sejour au Tonkin et au Yunnan*. Paris : Pierre Roger, 1928.
- Vincent, Frank. *The Land of the White Elephant : Sights and Scenes in South-Eastern Asia : A Personal Narrative of Travel and Adventure in Father India, Embracing the Countries of Burma, Siam, Cambodia and Cochin-China*. New York : Harper and Brother, 1874.
- Ward, Francis Kingdom. *From China to Khamti Long*. London : E. Arnolds, 1924.
- Wheateroft, Rachel. *Siam and Cambodia in Pen and Pastal, with Excursions in China and Burmah*. London : Constable, 1928.
- Winston, W. *Four Years in Upper Burma*. London : C.H. Kelly, 1892.
- Woodman, Dorothy. *The Making of Burma*. London : Creasset Press, 1962.
- Yale University. Graduate School. *Ethnic Groups of Northern Southeast Asia*. New Haven : Yale University Press, 1950.
- Yaukey, Grace. *China Trader by Cornelia Spender*. New York : John Day. 1940.
- Yoshiro, Shiratori. *Ethnic Configurations in Southern China*. [n.p.], 1966.

Articles

- Carey, W. Fred. "Journeys in the Chinese Shan State." *The Geographical Journal* 15 (April 1900) : 486-517.

- Carthew, M. "The History of the Thai in Yunnan, 2205 B.C.-1253 A.D." **Journal of the Siam Society** 40 pt.1 (1952) : 1-38.
- Coedes, George. "The Origins of the Sukhodaya Dynasty." **Journal of the Siam Society** 14 pt. 1.(1921) : 1-11.
- Dessaint, Alain Y. "Lisu Migration in the Thai Highlands." **Ethnology** 10 (1971) : 329-348.
- Fang Dong. "Xishuangbanna Today." **China Reconstructs** 31 (April 1982) : 48-55.
- Fippinger, Dorothy Crawford. "Kinship Terms of the Black Tai People." **Journal of the Siam Society** 59 pt. 1 (1971).
- Frankfurter, O. "The Unofficial Mission of John Morgan, Merchant, to Siam in 1821." **Journal of the Siam Society** 11 pt. (1914) : 1-8.
- Gogoi, Padmeswar. "The Political Expansion of the Mao Shans." **Journal of the Siam Society** 44 pt. 2 (1956) : 125-137.
- Griswold, A.B. and Prasert Na Nagara. "Epigraphic and Historical Studies No 19 : An Inscription from Keng Tung (1451 A.D.)." **Journal of the Siam Society** 66 pt. 1 (1978) : 65-88.
- Hall, D.G.E. "New Light upon British Relations with King Mindon." **Journal of the Burma Research Society** 18 pt 1 (1928) : 1-11.
- Harvey, G.E. "Chinese Invasions of Burma in the 18th Century." **Journal of the Burma Research Society** 15 pt.2 (1925) : 115-133.
- Hilton, R.J. "Photographs of a Journey down the Ping." **Journal of the Siam Society** 42 pt.2 (1954-1955) : 135-137.
- Khachorn Sukhabanij. "Proposed Dating of the Yonok-Chiengsaen Dynasty." **Journal of the Burma Research Society** 43 pt.1 (19) :
- Le May, Reginald, translator. "The Lu" **Journal of the Siam Society** 19 pt.3 (1925) : 159-209.
- Leach, E.H. "The Frontiers of Burma." **Comparative Studies in Society and History** 3 (October 1960) : 49-73.

- Lin Yueh-Wha. "Social Life of the Aboriginal Groups in and around Yunnan." **Journal of the West China Border Research Society** 15 (1944) : 47-56.
- Luce, G.H. "The Early Syam in Burma's History." **Journal of the Siam Society** 46 pt.2 (1958) : 123-213.
- . "The Early Syam in Burma's History : A Supplement." **Journal of the Siam Society** 47 pt.1 (1959) : 59-101.
- MacLeod, T.E. "Abstract Journal of an Expedition to Kiang Hung on the Chinese Frontier : Starting from Moulmein on the 13 th December, 1836." **Journal of the Asiatic Society** 72 (December 1837) : 989-1023.
- Phrarison Salarak, Luang. "Burmese Invasions of Siam, Translated from the Hmannan Yazawin Dawgyi." **Journal of the Siam Society** 5 pt.1 (1908) : 1-82.
- . "Intercourse between Burma and Siam as Recorded in Hmannan Yazawin Dawgyi." **Journal of the Siam Society** 8 pt.2 ((1911) : 1-119 ; 11 pt.3 (1914) : 1-67 ; 12 pt.2 (1915) : 1-27 and 13 pt.1 (1916) : 1-65.
- Rispaud, Jean. "Les Noms a Elements Numereux dels Principantes Tai." **Journal of the Siam Society** 29 pt.2 (1937) : 77-122.
- Samit Wongprasert. "Lahu Trade and Commerce." **Journal of the Siam Society** 63 pt.2 (1975) :
- Seidenfaden, Erik. "Ethnic Groups of Northern Southeast Asia." **Journal of the Siam Society** 40 pt.1 (1952) : 76-83.
- Silverstein, Josef. "Politics in the Shan State : The Questions of Successiion from the Union of Burma." **Journal of Asian Studies** 18 (November 1958-September 1959) : 43-57.
- Soekmono. "Early Civilization of Southeast Asia." **Journal of the Siam Society** 46 pt.1 (1958) : 17.20.
- Somsak Phansomboon. "A Bioserological Consideration of the Migration of the Thai Race." **Journal of the Siam Society** 45 pt.2 (1957) : 55-64.

- Spinks, Charles Nelson. "Siam and the Pottery Trade of Asia." *Journal of the Siam Society* 44 pt.2 (1956) : 61-111.
- Sumitr Pitiphat. "The Religion and Beliefs of the Black Tai, and a Note on the Study of Cultural Origins." *Journal of the Siam Society* 68 pt.1 (1980) : 29-38.
- Theodorson, George A. "Minority Peoples in the Union of Burma." *Journal of Southeast Asian History* 5 (March 1964) : 1-16.
- Ward, F. Kingdom. "Yunnan and the Tai Peoples." *Journal of the Royal Central Asian Society* 24 (1937) : 624-636.
- Yoshiro, Shiratori. "An Historical Investigation of Ancient Thai (The Tibe to - Burmese and Sino-Thai Speaking Peoples in South Western China)." *Bulletin de la Societe des Etudes Indochinoises* 33. (1958) :

Thesis and Other Materials

- Chang, Chi-Jen. "The Minority Groups of Yunnan Chinese Political Expansion into Southeast Asia." Ph.D. Thesis, University of Michigan, 1957.
- National Museum of Bangkok. "Catalogue Cards Selected Objects from Room No.7 (Chieng Saen)." (Xerox).
- Phukam, Jogendra Nath. "The Economic History of Assam under the Ahoms." Ph.D.Thesis, Gauhati University, 1973.
- Sai Som Tip. "The Lu in Sip-Sowng Panna from the Earliest Times down to A.D. 1644." Master Thesis, University of Rangoon, 1976.
- Tanabe, Shigeharu. "Guardian Spirit Cults of the Tai Lu in Yunnan and the Socialist Transformation." Paper presented at the Center of Southeast Asian Studies, School of Oriental and African Studies, London, 1983.

โครงการหนังสือ

ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series : “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

1.	พิษณุ Pisanu	สุวรรณะชญ Suwanajata	สามทศวรรษอาเซียน <i>ASEAN in Three Decades</i>
2.	เวณิกา Venika	บุญมาคลี่ Boonma-klee	พม่า : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ <i>Burma : Thai Foreign Policy under the Chatichai Choonhavan’s Government</i>
3.	สมโชค Somchoke	สวัสดิร์รักษ์ Sawasdiruk	ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง <i>Thai-Burmese-Karen Relations</i>
4.	นคร Nakorn	พันธุ์ณรงค์ Punnarong	ปัญหาชายแดนไทย-พม่า <i>Problems on Thai-Burmese Border</i>
5.	เชิดเกียรติ Cherdkiat	อัครถากร Atthakor	ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม <i>Communist Movements in Vietnam</i>
6.	นภดล Nophadol	ชาติประเสริฐ Chartprasert	เจ้านโรดม สีหนุกับนโยบายความเป็นกลาง ของกัมพูชา <i>Norodom Sihanouk and Cambodian Non-alignment Policy</i>
7.	ทวีเกียรติ Twekiat	เจนประจักษ์ Janprajak	ข้อพิพาทเขตแดนไทย-ลาว <i>Thai-Lao Boundary Disputes</i>
8.	กรรณิการ์ Kannikar	จุฑามาศ สุมาลี Chuthamas Sumali	ยะวา-ชาวในบางกอก <i>The Javanese in Bangkok</i>
9.	ศิริพร Siriporn	สมัครสมเษร Smaksmosorn	บรูไน : อาณานิคมของอังกฤษ <i>Brunei : The British Colonization</i>

10.	กิตติมา Kittima	จันทร์ตรี Chantri	ช่องแคบมะละกา-มาเลเซีย-อินโดนีเซีย <i>The Malacca Straits-Malaysia-Indonesia</i>
11.	พัชรินทร์ Patcharin	สวนจิตะปัญญา Suantidapanya	มาเลเซีย : เอกภาพกับการศึกษา <i>Malaysia : Unity and Education</i>
12.	มุสดี Pussadee	จันทวิมล Chandavimol	เวียดนามในเมืองไทย <i>The Vietnamese in Thailand</i>
13.	สุภรณ์ Suporn	โอเจริญ Ocharoen	มอญในเมืองไทย <i>The Mons in Thailand</i>
14.	บังอร Bung-on	ปิยะพันธุ์ Piyabhan	ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ <i>The Lao in Early Bangkok</i>
15.	อรอนงค์ Orn-anong	น้อยวงศ์ Noiwong	กัมพูชา : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ <i>Cambodia : Thai Foreign Policy under the Prem Tinsulanond's Government</i>
16.	กัญญรัตน์ Kanyarat	เวชศาสตร์ Vechasat	ศรีธรรณชัยในอุษาคเนย์ <i>Srithanonchai in Southeast Asia</i>
17.	ชนิดา Chanida	ตั้งถาวรสิริกุล Tangtavonsirikun	สัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์ <i>Symbolism of Lao Textiles</i>
18.	ชวลีย์ Chawalee	ณ ถलग Na Thalang	ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <i>Siamese Vassal States under King Rama V</i>
19.	ฉัชชา Natcha	เลาหสิรินาด Laohasirinadh	สิบสองพันนา : รัฐจารีต <i>Sipsongpanna : A Traditional State</i>
20.	กรรณิการ์ Kannikar	สาทรปรุง Sartraproong	ราชาธิราช สามก๊ก และไซฮัน : โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย <i>Rajadhiraja Samkok and Saihan : World Views of the Thai Elites</i>

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

ราชาธิราช สามก๊ก และไซฮัน โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย

Rajadhiraja Samkok and Saihan : World Views of the Thai Elites

กรรณิการ์ สาตราปรุง
Kannikar Sartraproong

บรรณาธิการ : ชาลววิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

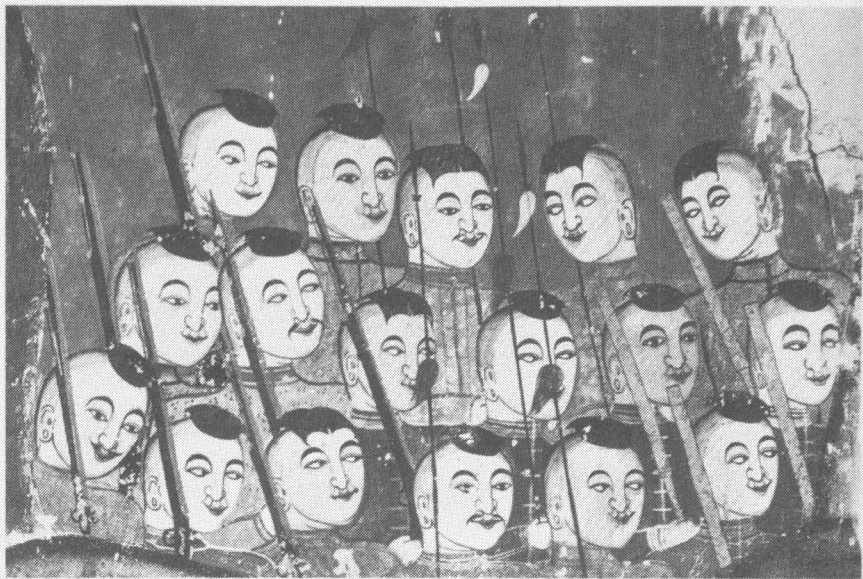
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ประเทศราชของสยาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

Siamese Vassal States under King Rama V

ชวลีย์ ณ ถลาง
Chawalee Na Thalang

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ปัญหาชายแดน ไทย-พม่า

Problems on Thai-Burmese Border

นคร พันธุ์ณรงค์
Nakorn Punnarong

บรรณาธิการ : ชาลวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

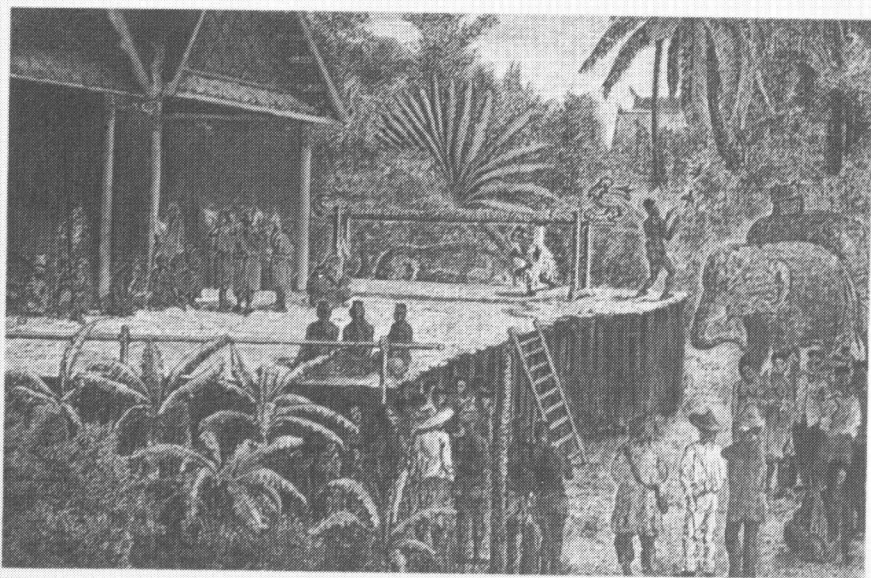

ลาว

ในกรุงรัตนโกสินทร์

The Lao in Early Bangkok

บังอร ปิยะพันธ์
Bung-on Piyabhan

บรรณาธิการ : ชาลวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

สิบสองปันนา : รัฐจารีต

หนังสือเรื่อง “สิบสองปันนา : รัฐจารีต” ของ ฉวีชา เลหาศิรินาถ กล่าวถึง สิบสองปันนาถิ่นที่อยู่ของชาวไตคือ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตอนกลาง เป็นรัฐเล็ก ๆ ที่เกิดจากการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ของ “ปันนา” 12 เขต และมีเจ้าแผ่นดินที่สืบเชื้อสายจากพญาเจิง เป็นประมุข

สิบสองปันนาเป็นรัฐเล็กอยู่ท่ามกลางรัฐใหญ่ คือ จีนและพม่า แต่มีความสำคัญในแง่ มีสินค้าคุณภาพดีคือไอบชา และอยู่บนเส้นทางการค้าทางบก จึงต้องดำรงอยู่ในลักษณะ “รัฐสองฝ่ายฟ้า” พึ่งพาอำนาจของจีนและพม่า กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อจักรวรรดินิยม ตะวันตกขยายอำนาจเข้ามาบริเวณเอเชีย กลุ่มแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางหมายปองของจักรวรรดินิยม ตะวันตก สิบสองปันนาต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าไปแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ทางการค้า และการเมืองระหว่างจีน อังกฤษ และฝรั่งเศส จนในที่สุด ด้วยความสัมพันธ์แบบจารีตที่เคยมีมา ทำให้จีนสามารถผนวกสิบสองปันนาเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนจีน

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กาญจณี ละอองศรี

บรรณาธิการโครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

SOUTHEAST ASIA

อุษาคเนย์

ISBN 974-86305-0-1

สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ